خوێندنەوەی پەراوێز
پەراوێزی خوێندنەوە

((نومایشی فیكری سەردەم لە چەند پەراوێزێ))

عەبدولوتەلیب عەبدوڵڵا
هەولێر

ناوەڕۆك

((بەشی یەكەم))

1. پێشەكی
2. خودو بابەت لە پرۆسیسەكردنی ڕەخنەدا.
3. مەسەلەی شوناس و بیركردنەوەی (جابری) وەك ناسیونالیستێك.
4. ناسنامە كوشندەكان.
5. بەجیهانیبوون, فۆرمێكی دیكەی بیركردنەوە.

((بەشی دووەم))

1. چەمكی دڵە ڕاوكێ لە تێڕوانینی فرۆید.
2. واتای دیاردە لای فرۆید.

پێشەکی:

هەر لە ڕێگەی ناونیشانی ئەو کتێبەی بەردەستتان دەشێ بە شێوەی چەند پەراوێزێك فیکری سەردەم بخوێنینەوە، نەك بەو مانایەی ئەو پەراوێزکارییە لە چەمکەکانی فیکرو فەلسەفەو مەعریفەی سەردەم کەم بکاتەوە، بەڵکو ڕاستەوخۆ بەو مانایەی کە دەشێ لە پەراوێزەوە بەدوای بەهای فیکرو فەلسەفەو مەعریفەدا بچین‌و بە ڕەنگێکی دیکەو بە جیهانبینیەکی دیکە هەڵیگێڕینەوە، یان بە مانا (دریدا)ییەکە ئەمڕۆ پەراوێز جیاوازییەکان‌و جێکەوتەکانی تیا دێتە بەرهەم‌و هەر لەوێشەوە دەشێ ڕەخنە ئاڕاستەی سێنترالیزمی خۆرئاوایی بکەین.

ئەو پەراوێزەی لەو کتێبەدایە ڕەنگە چەند سەرە قەڵەمێك بێت بۆ بیرکردنەوەو بەدواداچوونی زێترو والاکردنی دەرگایەك بێ بۆ تەماشاکردن‌و ڕەنگکردنی جیاوازییەکان، بە دیوەکەی دیکەش ناسینی چەمك‌و دنیابینی‌و وێناکردنی چەمکەکانە، ئەوەش لە لایەك ئەگەر پەیوەندی گرتن بێ لەگەڵ خۆرئاوا، لەلایەکی دیکە خستنە ڕووی کاریگەری‌و قسەکردنە لەمڕۆی بیرکردنەوە.

لە بەشی یەکەمدا قسە لەسەر کلتورو ئەو بەشە زیندووەی کلتور کراوە کە دەشێ لەگەڵماندا ڕێ بکات، بەو مانایەی کە هەڵگری جۆرەکانی دنیابینی‌و ئیبداع‌و ڕەخنەو بەدواداچوونە، هەروەك قسە لە پێناسەو شوناس کراوە کە دەشێ لەدەرەوەی پێناسەکردنە کۆنەکانەوە ببنە هەڵگری کۆمەڵێك ڕەگەزو کۆمەڵێك نیشانەی ئاوێتە، بەو مانایەش ئەمڕۆی شوناس ئەمڕۆی ڕەنگاورەنگی نیشانەکان‌و ئاگایی‌و ڕۆشنبیریی‌و فرە ڕەهەندییە، هەرگیز ئەمڕۆی شوناس لە تاکە ڕەگەزێکدا بەرجەستە نابێ، هەرگیز کارکردن نییە لەسەر پەرچەکردارو تەعبیر لە هەڵچوونی کاتی ناکات، بەڵکو بەرجەستەکردنی ئاگایی‌و جیاوازی‌و هۆشیاری مرۆڤایەتی دەگەیەنێت، هەر لەو بەشەدا باسی بە جیهانیبوون‌و بۆمبی زانیارییەکان‌و فەزای سبریانی کراوە، لەوێشەوە قسە لەوە کراوە کە دەشێ تۆ لە ڕێگەی کەلتوری خۆتەوە بەشداری لە بەجیهانیبوون بکەیت، نەك خۆت بەنامۆو پەراوێزکراو بێتە بەرچاو، ناشێ داهێنانی مرۆڤایەتی هەرتەنها بە کلتورێك پەیوەست بکەین، چونکە بمانەوێ‌و نەمانەوێ تەواوی مرۆڤایەتی بەجۆرێك لە جۆرەکان لەو هوشیاری‌و ئاگاییەی کە ئەمڕۆ دەبینرێ بەشداری خۆی هەیە.

لەبەشی دووەمدا هەوڵدراوە لە ڕێگەی (فرۆید)ەوە قسە لە گەورەترین گرفتەکانی مرۆیی بکەین‌و ڕەهەندەکانی بەو شێوە دەروونشیکارییەی کە (فرۆید) دایهێناوە بخەینە بەرچاو، هەروەك چۆن ئەو بەشە هەڵگری گیروگرفتەکانی ناوەوەی مرۆڤە، بە دیوەکەی دیکەش هەڵگری ئەو نەهێلیزمیەتەیە کە دەرەوە دروستی دەکات، لێرەدا باس لە یەکێك لە دیاردە هەرە هەڵئاوساوەکان دەکرێ کە ئەویش دەمارگیرییە، وەك چۆن باسی هەڵچوون‌و شیزۆفرینیاش کراوە کە ئەمڕۆ بەشێکی زۆری دنیای بەخۆوە تلاندۆتەوە، کەواتە لەو بەشەدا بە یارمەتی (فرۆید) نەخشەی ناوەوەی مرۆڤو پاڵنەرو هۆیەکان‌و دیاردەو نیشانەکانی

خراوەتە بەچاو، هەر لەویشەوە رۆڵی سێکس و پەنابردنە بەر سێکس لە پاڵ خواردنەوەی مادده ئەلکهولییەکان کە بێگومان ئەمڕۆ بوونەتە یەکێك لەهەرە سەرچاوە گەورەکانی نەهیلیزم و پووچی, هەر لەویشەوە رەوایی بەخشین بەچێژو خۆشی هەڵدەگرینەوە، بەو مانایەش هەموو شتێك رەوایەو مرۆڤ دەبێتە ستایشکەری پەشۆکاوی و شیزۆفرینیا بەپلەی باڵای هوشیاری لەقەڵەم دەدات.

بە بڕوای من ئەمڕۆ مرۆڤی سەردەم بەو مانایەی کە باوە دەست بۆ هەموو شتێك دەبات، ئەو سەرکێشیەش رەنگە ئەگەر نەتوانی لە خزمەت داهێناندا خەرجی بکەیت دووچاری سەرلێشێواوی و وێڵگەردیت بکاتەوە، دواجار بە بیرهێنانەوەی (فرۆید) ئەوەمان پێدەڵێ کە مرۆڤ سەرەڕای یاخی بوونی بەڵام هەر بە کۆیلەی لبیدۆ دەمێنێتەوە، ئەگەر ئەوە دیوێکی مرۆڤ بێ، دیوەکەی دیکە ئابوورییە بەهەموو ماناکانییەوە، هەر لەو دەرئەنجامەشدا قسەکردن لە (فرۆید)و دەرونشیکاری هەر تەنها هەڵدانەوەی لبیدۆ نییە، بەڵکو گەڕانەوەیە بۆ مرۆڤێك ئەگەر چی خۆیشی بە ئازادو خودا بێتە بەرچاو، بەڵام لە ناوەوە هەر گیرۆدەو دیلە.

عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

هەولێر 2005/8/7

((بەشی یەکەم))

خودو بابەت لە پرۆسیسەکردنی ڕەخنەدا

خوێندنەوە بەشێوەیەکی گشتی کۆمەڵێك لایەنی بنەڕەتی لە خۆدا هەڵگرتووە، بۆ بەرقەرار کردنی ڕێگای گونجاوو لەبار تاکو لەوێوە مامەڵە لەگەڵ خودی دەقدا بکات, ئەو مامەڵە کردنەش مەرج نییە خۆی بەیەك لایەن، یاخود یەك ڕەگەزو یەك دەلالەتی چەسپاو خەریك بکات. بە مانایەکی دیکە دەشێ لە دووتوێی کۆمەڵێك خوێندنەوەی جۆراوجۆرەوە بتوانین پەنجە بخەینە سەر جیهانبینی میتۆدی دیاریکراو، بەر لەوەی تەسەورێکی پێشینە بۆ لە یەکنزیککردنەوەی خوێندنەوەکان لە ئارادا هەبێت، واتە دەشێ گشتی بەرهەمهاتوو لە دووتوێی هەڵوەشاندنەوەو پارچە پارچەکردنیدا بخوێنینەوە، هەروەك چۆن بەهەمان شێوەش دەشێ لە دووتوێی خوێندنەوەی پارچەکانەوە دواجار گشتی بەرهەمهاتوو خۆی بدۆزێتەوە.
ئەگەر لە دەرەوەی هەژموونی دەقەوە لە پارچەکانەوە بەرەو گشتی هەنگاو بنێین، لەلایەك خوێنەر لە تەمومژ ڕزگار دەکەین، لەلایەکی دیکەش ڕێگا دروستەکانی خودی دەق لە شێوان دەپارێزین. بێگومان خوێندنەوە هەر تەنها توێژینەوەو لێکۆڵینەوە ناگرێتەوە، بەڵکو دەشێ لەم بوارەش گوزەر بکاو لە دووتۆیی ئاگایی خودی خوێنەرەوە پێشنیاری گونجاو بخاتەوە، کە لە هەمان کاتدا لەگەڵ ئاستی فیکری خوێندراوە لە خاڵێك لە خاڵەکاندا یەکبگرێتەوەو لە چەندان خاڵیشدا دژ بوەستێت، یاخود بە مانایەکی دیکە ڕەنگە لە دووتوێی تاکە میتۆدێك‌و تاکە جیهانبینییەکدا بتوانین کۆمەڵێك خوێندنەوەی جیاجیا بۆ دەقێك بە ئەنجام بگەیەنین، وەك چۆن شیاویشە تاکە دەقێك بە چەندان میتۆدو روئیای جیاجیا بخوێنینەوە، ئەگەر خوێندنەوەی یەکەم بکەوێتە دووتوێی ئیشکالیەتی مەعریفی‌و ئایدۆلۆجی میتۆدی دیاریکراو، بێگومان لە دووەمدا خودی دەق هەمان ئیشکالیەت بەرهەم دێنێ، بەواتایەکی دیکە ئەگەر لە خوێندنەوەی یەکەمدا بتوانین هاوچەرخێتی بۆ میتۆدی دیاریکراو فەراهەم بکەین، ئەوا لە دووەمدا دەق

ئەو بایەخە بۆ خۆی دەبات, بەڵام لە دەرەوەی خوێندنەوەی هاوچەرخانەو دەقی هاوچەرخدا، ئەگەر خوێندنەوە تاکە پێناسەیەك بۆ خۆی بە ڕەوا بزانێ ئەوەیە کە خوێندنەوە: گواستنەوەی دەق و میتۆدە بۆ بواری گرنگیدانی خوێنەر، ئەوەش وا دەکات خوێنەر لای خۆی شتەکان تەوزیف بکات، هەر لە تویێی ئەو تەوزیف کردنەشەوە تەماهی خوێندنەوە دەبێت یاخود واز لە خودی خۆی دەهێنێ و دووبارە لە ئاستێکی دیکەدا خۆی بونیاد دەنێتەوە. هەروەك بەهەمان شێوەش دەق بونیاد دەنێتەوە. کەواتە کاتێك خوێندنەوەی یەکەم بەهۆی هاوچەرخیکردنی میتۆدەوە دەق لە ئێمە دادەبڕێت، ئەوا خوێندنەوەی دووەم میتۆد دەخاتە دواوەو دەق لەگەڵ ئێمەدا بەڕێ دەخات.

کەواتە کاتێ لەسەرەوە وتمان خوێندنەوە هەر تەنها توێژینەوەو دیراسەکردن نییە، ویستمان بڵێین بەهۆی ئاگایی و ڕۆشنبیریی فرە مەودای خوێنەرەوە دەتوانین لە کۆی میتۆدەکانەوە پەنجە بۆ هیرمۆنیتیکا درێژ بکەین، لە دووتوێی هیرمۆنیتیکاشەوە پەیوەندییەکانی "دابڕان و گەیشتن" هەروەك دوو هەنگاوی سەرەکی خوێندنەوە لە توێی خوێندراوەدا نمایش بکەن.

دەشێ پێکەوەلکانی هەندێ لە دیاردەکان لە ڕێگەی بەرهەمهێنانی کۆمەڵێك چەمك و پرنسیپی جیاوازەوە خودێك لە خۆ بگرێت، پرسیاری ئەو خودەش هەرگیز ناکرێت وەك پرسیارێکی هەمەکی سەیر بکرێت. بەڵکو پرسیارێکە ئەگەر لەلایەك کۆی بەشەکان (ئەو پرسیارەیان) بەرزکردبێتەوە، ئەوا لەلایەکی دیکە ئەویدی بەرامبەر، یان خودەکانی دیکە دەستیان لە دروست کردنیدا هەیە، بەو مانایەش دەتوانین بڵێین هەموو ئەوانە بەرئەنجامی یەك واقیعن و یەك کێشە کۆیاندەکاتەوە، ئەگەر وەك (جابری) ئەو بەرئەنجامە بە عەقڵی عەرەبییەوە پەیوەست بکەین، دەشێ بڵێین کێشەی عەقڵی عەرەبی کێشەی مردنی خودێکە کە تەواوی شتەکان بۆ دەرەوە بەیان کردووە، ئەگەر لەلایەك شاردنەوەی ئەو خودە، میتافیزیکای عەقڵی عەرەبی لە خۆ بگرێت، تاوەکو لەم خاڵەوە خزمەت پێشکەش بە سیستەمی مەعریفی بکات. دەشێ بڵێین ئەو سیستەمە مەعریفییە (کەماڵی تاك لایەن) لەپێناو (کەماڵی هەمەلایەن)دا دەخاتە ڕوو، بەم واتایەش دەشێ ئەزمەی عەقڵی عەرەبی لە ماهیەتی ئەو سیستەمەوە بێ کە کردەی عەقڵی لە توێی خۆیدا نوقم کردووە، یاخود ئەزمەی ئەو سیستەمە مەعریفییە بێ کە تەواوی کێشەو ململانێکانی لە خۆیدا خنکاندووە بۆ ئەوەی وەك حەقیقەتێکی ڕەها خۆی بەرجەستە بکات. بێگومان خود ئەو مەسەلەیە ئەگەرچی بە شێوەی جیاجیا خراوەتە بەر چاوی خوێنەران بەڵام لە هەمان کاتیشدا لێرەدا پێویستی بە بەدواداچوونی زێتر هەبوو، هیوادارم لە میانی ئەو خوێندنەوەیەداو لە میانی ڕەخنەکانی (جابری) بۆ عەقڵی عەرەبی بتوانین ڕوونتر قسە لەم مەسەلەیە بکەین. ڕەنگە پرسیاری عەرەبی وەك (جابری) پۆلێنی دەکات لەم سێ تەوەرەیەدا خۆی بنوێنێ:

-چۆن سەربەرزی ژیاری دەگەڕێنینەوە.. چۆن کەلە پورمان زیندوو دەکەینەوە؟

ئەو دوو پرسیارە یەکێك لە گفتوگۆ سەرەکیەکانی فیکری عەرەبی و ئیشکالیەتی فیکری عەرەبی نوێ لەخۆ دەگرێت، دواجار سیستەمی پەیوەندییەکانیشیان دەکەوێتە نێوان (ڕابردوو – داهاتوو) لێرەدا ئێستا دەگۆڕێ، نەك بەو مانایەی کە ڕەفزە، بەڵکو بەو مانایەی کە ئامادەباشی ڕابردوو لە ئێستا بەهێزترە، تا ئەو پلەیەی کە وەك ئەڵتەرناتیڤێ پەل بۆ داهاتووش دەکوتێ و داگیری دەکا، تەواوی ئەو مەسەلەیەش ڕاستەوخۆ جەختکردنە لە (خود)و ڕەتکردنەوەی پێودەنگەکانی ئەویدییە، ئەو جەخت

کردنەش دەشێ دژبوونەوەی ژیاری خۆرئاوا "چ لە ئاستی تاك، یان کۆ بەهەموو شێوەکانییەوە" بێ. بەڵام وەك دەزانین پرۆسەی تەئکیدکردن لە خود هەمیشە شێوەی سەرهەڵدانەوە (نکوص) لەخۆ دەگرێت، یاخود بە مانایەکی دیکە بۆ دواوەو هێرش بردن هەر لەوێوە، لە فیکری عەرەبی نوێی هاوچەرخدا بەشێوەیەك لە شێوەکان بەندە بە شەپۆلی سەلەفیەتەوە، واتە گەڕانەوەو زیندوو کردنەوە بەم شێوەیەو لە دووتوێی خوێندنەوەیەکی ئایدۆلۆژیانەدا، تەواوی وێنەی داهاتوو دەخاتە مەترسیو هەرەسهێنانەوە هەر لەدووتوێی ئەم پرۆسەیەوە داهاتووی ئایدیۆلۆژی عەرەبی بەهۆی پشتبەستن بە پرۆسەی سەرهەڵدانەوە، وا نیشاندەدات کە ئەوەی لە (ڕابردوو) تەواو کراوە، دەشێ لە داهاتووشدا بەجێبهێنرێت.

- چۆن هاوچەرخانە دەژین... چۆن مامەڵە لەگەڵ کەلەپوور دەکەین؟

ئەو دوو پرسیارە دەچنە ناو یەکترو دەبنە تەوەرەی گفتوگۆکردنی ئیشکالیەتی فیکری عەرەبی، سیستەمی پەیوەندیەکانیشیان دەکەوێتە نێوان (ئێستا – ڕابردوو) بەڵام نەك ئێستای ئێمە، بەڵکو ئێستای ئەورپی، چونکە ئەوروپا وەك خودێك کۆنترۆڵی تەواوی دنیای کردووە، هەر لەسەر هەمان بنچینەش خۆی بە شیاوی داهاتووش دەداتە قەڵەم. بۆیە لیبراڵە عەرەبەکان هەمیشە پێیانوایە دەبێ لەڕابردوو گوزەر بکەینو هەوڵبدەین لە ئێستای ئەورووپیدا خۆمان بدۆزینەوە، یاخود بەچاوی ئەوان سەیری ژیان بکەین، بۆیە خوێندنەوەیان دەکەوێتە دووتوێی خوێندنەوەیەکی خۆرئاوایی, یاخود مەیلێکی خۆرئاواییانە لەخۆ دەگرێت، واتە لە دووتوێی مەرجەعیەتی سیستەمی خۆرئاواییەوە تەماشای ئێستای عەرەبی دەکەن بۆیە هیچ شتێك نابینن تەنها ئەوە نەبێ کە خۆرئاوا دەیبینێت.

لێرەشدا خودی ئەو خوێندنەوەیە ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە فیکرەی ئۆرینتالیستەکانەوە هەیە، ئورینتالیستەکانیش[1] هەمیشە خۆیان بەبێ لایەن وەسف دەکەن، واتە هەر تەنها دەیانەوێت سوود بەخشبن, واتا لیبراڵیەکان پێیانوایە لە دەرەوەی ئایدۆلۆژیاو ئیلتزامەوە دەتوانن هەوڵی گرتنی مەعریفەو چەمکەکانی بدەن، دەتوانن بەشێوەیەکی زانستی میتۆد وەربگرنو ئایدۆلۆژیەکەیان پاش گوێ بخەن، بەڵام لەبیریان چووە کە جیهانبینیش لەگەڵ میتۆد خۆی دەخاتە ناوەوە, ئایا دەکرێ ئەو دووانە لێکجیابکەینەوە؟.

وەك دەزانین ڕوئیای ئۆرینتالیستەکان لەتوێی میتۆدی فیۆلۆژیدا[2] هەوڵدەدا خوێندنەوەی کەلەپوور بەئەنجام بگەینێت, بەواتایەکی دیکە هەوڵدەدات کەلەپوری عەرەبی ئەرشیف بکات، بۆ ئەوەی لە میانی ئەرشیف کردنەدا خودی عەرەبی بخاتە دواوە، لەلایەکی دیکە ئورینتالیستەکان دەیانەوێ تێبگەن، بەڵام چ تێبگەن، بێگومان دەیانەوێ مەودای تێگەیشتنی عەرەبی بۆ کەلەپوور بزانن، چونکە وەك دەزانین عەرەب پێگەی نێوان ژیاری یۆنانو ژیاری ئێستا لەخۆ دەگرێ.

-چۆن شۆڕش پراکتیزە دەکەین... چۆن بونیادی کەلەپوور دەنێینەوە؟

ئەو دوو پرسیارەش بەیەکدادەچنو دەبنە تەوەرەی سێهەم لە گفتوگۆی ئیشکالیەتی فیکری عەرەبی، سیستەمی پەیوەندییەکانی دەگەڕێتەوە بۆ (داهاتوو – ڕابردوو) واتە چۆن دەتوانین پرۆژەی ئەو شۆڕشەی کە تاوەکو ئێستا پراکتیزە نەکراوە لەگەڵ پرۆژەی بونیادنانەوەی کەلەپوور یەکانگیر بکەین بەشێوەیەك هەریەك لە ئاستی خۆی یارمەتی ئەویدی بدات, واتە لێرەدا داوا لە شۆڕش دەکرێ کە بونیادنانی کەلەپوور بخاتە ئەستۆی خۆی، هەروەك داواش لە کەلەپوور دەکرێت کە یاریدەی

بەخششەکانی شۆڕش بدات. جەدەلیەتی ئەو پەیوەندییە پەیوەستە بە فیکری هاوچەرخی عەرەبی، واتە هەمیشە فیکری چەپی عەرەبی لەناو بازنەی بۆشدا دەخولێتەوە...بۆ؟ چونکە فیکری چەپ بە بڕوای (جابری) میتۆدی جەدەلی بونیادنانێ بۆ جێبەجێکردن، بەڵکو وەك میتۆدێکی جێبەجێ دەیگوازێتەوە، بەمەش دەبێت کەلەپوری ئیسلامی ڕەنگدانەوەی کێشەی چینایەتییەکانی لەخۆدا هەڵگرتبێت، هەروەك دەبێت گۆڕەپانێکیش بێت بۆ کێشەی مادییەت و میسالییەت.

بەمجۆرە کاتێك کێشەی چینایەتی فریای فیکری چەپی عەرەبی ناکەوێت، دەبێت بە (دابەزینی مێژوو) ناونووسی بکەین. هەروەك کاتێك (مادییەت)یش فریای نەکەوت بە هیرتیك (هرطقة) بەندی بکەین، بۆیە خوێندنەوەی چەپەکان بۆ کەلەپور هەمیشە دەکەوێتە دووتوێی سەلەفیەتی مارکسییەوە هەموو ئەو خوێندنەوانەی سەرەوەش، تەنها بۆ خستنەڕووی دەرئەنجامەکانی عەقڵی عەرەبی بوو، بەمانایەکی دیکە کردەی عەقڵی دەخاتەڕوو، هەرکاتێکیش ڕەخنە بنەما مەعریفیەکانی خۆی ونکرد، ئیتر ڕاستەوخۆ دەبێتە ڕەخنەیەکی ئایدیۆلۆژی بۆ ئایدۆلۆژیەت، بەو مانایەش جگە لە ئایدۆلۆژیا ناشێ شتێکی دیکە بەرهەمبهێنێ.. بەڵام ڕەخنەی تیۆری بەرهەمهێن، یاخود کردەی عەقڵی دەشێ ڕێگاخۆشکەر بێت بۆ هێنانەدی خوێندنەوەی زانستی و هۆشیارانە، جا ئەگەر لەم گۆشەنیگایەی (جابری)یەوە سەیری ئەو سێ خوێندنەوانەی سەرەوە بکەین، بە کورتی دەکەوینە ژێر کارەساتی گەورەوە:- چونکە لەبارەی میتۆدەوە بەتەواوی دەکەوینە دەرەوەی بابەت و لەبارەی ڕوئیاشەوە هەر هەموویان دوورن لە بۆچوونی مێژووییەوە.

بەمجۆرە نەبوونی بابەتیەت و ڕوئیای مێژوویی، فیکر دەخەنە ژێر بارێکی قورسەوە، هەر فیکرێکیش بکەوێتە ژێر ئەو بارەوە هەرگیز ناتوانێ سەربەخۆیی خۆی بپارێزێ، بۆیە بۆئەوەی ئەلتەرناتیڤێ بۆ خۆی بدۆزێتەوە، یان بۆئەوەی کەموکورتییەکانی خۆی داپۆشێ، هەوڵی گرتنی بابەتەکان دەدات تا لە شوێنی ئەو کار بکەن، واتە لە شوێنی (خود) (بابەت) دێتە قسەکردن، لەبری ئەوەی فیکر بڕیار بدات بابەتەکان یەك لەسەر ئەویدی بڕیاری خۆیان دەردەکەن.

لێرەدایە خود لە نێو بابەتدا دەتوێتەوەو بابەتیش لە شوێنی خودی ونبووندا دادەمەزرێنێ، جا بۆئەوەی بابەتیش پشت بە شتێ بدات لە سەلەف دەگەڕێ تاوەکو پشتی خۆی پێقایم بکات, یان تاوەکو لەوێوە پێودانگەکان بۆخۆی بگەڕێنێتەوە، لێرەدا دەبینین سەلەف هەموو هەر مەیل و حەزە، واتە لە عەقڵی عەرەبیدا جیاوازی نێوان ڕێبازو شەپۆلەکان هەر تەنها جۆرێکە لە سەلەف و سەلەف بەرگرییان لێدەکات.

بەڵام ئایا بۆچی ئەو مەیلە سەلەفییە تەواو دوای فیکری عەرەبی هاوچەرخ دەکەوێت بێگومان (جابری) دەڵێ: لە میانی ئەو خوێندنەوەیەدا سەرنجمان بۆ چەند دیاردەو هۆیەك ڕاکێشا، وەك دەشزانین خوێندنەوەی خوێندراوەکان بەشێوەیەکی میتۆدی سەختە، لەبەر ئەوەی خوێنەر بەرەو میکانیزمەکانی ئەو خوێندنەوەیە پەلکێش دەکات، دەڵێ ئەگەر تەماشای ئەو سێ خوێندنەوەیەی پێشوو بکەین، دەبینین هەرسێ خوێندنەوە، خوێندنەوەی سەلەفین و بەهیچ جۆرێك جیاوازییان بەدی ناکرێت. چونکە یەك ڕێبازی فیکری بەرهەمی هێناوە، خودی ئەو ڕێبازەش لێتوێژەوان بە "پێوانەکردنی نادیار لەسەر دیار"[3] ناوزەندیان کردووە. بەو مانایە هەمیشە (دیارێك) هەیە کە (نادیاری) پێ پێوانە دەکرێت، بەڵام ئایا

"دیار" کامانەیە؟ بێگومان لە فیکری عەرەبیدا "دیار" هەمیشە سەربەرزییەکانی ژیاریمانی لەخۆ گرتووە، واتە هەمیشە لەسەر "ڕابردوو" داهاتوومان هەڵدەسەنگێنین.

کەواتە هەرچەندە ئەو پێوانەیە بکەوێتە دووتوێی ئایین_ ناسیۆنالیەت_ لیبراڵییەت_ چەپگەرێتی... هەمیشە "دیارێك" هەیە، کە تەواوی بنەماکانی لەخۆدا هەڵگرتووە، ئەوەش هەگیز مەرج نییە بکەوێتە دووتوێی ڕێبازەکانەوە, بەمجۆرە "دیار" وەك یەکەم شەقی پرسیاری (سەربەرزی ژیاری) خۆی دەنوێنێ، بەڵام ئاخۆ میکانیزمیەتی ئەو پێوانەیە چییە؟ (جابری) دەڵێت: ئەوەی ڕاستی بێت "پێوانەکردنی نادیار لەسەر دیار" بە ڕێبازێکی زانستی دەژمێردرێت و زاناکانی زمانەوانی و فیۆلۆژی ئەو ڕێبازە بۆ کارە زانیستیەکانی خۆیان بەکاردەهێنن. بەڵام خودی ئەو پێوانەیە لە زانستی ئاخاوتن بە مەحاڵ دەکەوێتەوە، واتە ئەو دەلالەتانەی لەسەر "دیار" دەکەونەوە هەرگیز دروست نابن، بەڵام فیۆلۆژی بڕیارەکانی ئەو پێوانەیە بە کۆمەڵێك بڕیاری شەرعی لەقەڵەم دەدات کەواتە دەق لێرەدا (هێنانە ناوەوەی سوود و دوورکەوتنەوەیە لە زیان) هەرشتێکیش کاتێك لە دووتوێی ئەو پێوانەیە دەچێتە دەرەوە بەجۆرێکی دیکە پاساو بۆ " دیار " دەهێنێتەوە بۆ ئەوەی ڕێگای "نادیار" ی بۆ خۆشبکرێ , ئەگەر لە میانی ئەو لادانەش خودی ناوەڕۆك گۆڕانی بەسەردا بێت، ڕاستەوخۆ بە بارودۆخەکەیەوە بەند دەکەن.

بەمجۆرە ئەو پێوانەیە لە دووتوێی " نائاگایی" عەرەبی کاری پێدەکرێ، وەك وتمان ئەگەر دووچاری تەگەرەیەکیش بێت، کۆمەڵێك پاساوی بۆ دەهێننەوە، کەواتە هەموو "ونبوونێك" بە "نادیار" دەژمێردرێت، بەومانایەش لەبەرئەوەی "داهاتوو" ونبوویێکی گەورەیە و (ڕابردوو) تەنها "زانراوێکە" بۆیە هەموو ئەو گیروگرفتانەی لە داهاتوودا بەرەو ڕوومان دەبێتەوە، دەشێ لە "ڕابردووی زانراو" چارەسەرییان بۆ بدۆزینەوە، یاخود پێوانەکانیان لەوێوە بەدەست دەهێنین.

لێرەدا خودی ئەو پێوانەیە وەك بنەمایەکی (لۆژیکی / میتۆدی) زانستی عەرەبی ئیسلامی بەڕێوە دەبات و شتە نوێیەکانی پێپێوانە دەکرێت، دۆزینەوەی نوێش لەسەر ئەو بنەمایە دەکەوێتە سەر دۆزینەوە کۆنەکان. بەمجۆرە تاکو ئێستا خودی ئەو پێوانەیە کردەیەکی بەرهەمهێنە لە عەقڵی عەرەبیداو کاری پێدەکرێ، بە دیوەکەی تریشەوە کۆمەڵێك سلبیاتی لە خۆدا هەڵگرتووە لەوانەش ڕەتکردنەوەی زەمەن و پێشکەوتن، چونکە کاتێ دەڵێین ئێستا _لسەر ئێستاکانی ڕابردوو_ دەپێورێ، هەروەك ئەوە وایە کە (ڕابردوو _ئێستا _داهاتوو) ڕایەخێکی درێژکراوەو بێجوڵە بێ، وەك ئەوە وایە زەمەن ڕاوەستابێ، هەر لە خودی ئەوەشەوە نامێژووییەتی فیکری عەرەبی بەدیاردەکەوێت. هەروەك هەندێ لە روناکبیرانی عەرەب لە ڕێگەی ڕابردوو ئێستای خۆرئاواوە بیر لە ئێستاو دواڕۆژی عەرەب دەکەنەوە، بەوەرگرتنی "زانست و تەکنەلۆژیا" بانگەشەی لیبرالیزمی هاوچەرخ دەکەن، وەك بڵێی زانست و تەکنەلۆژیا لەدەرەوەی مێژوودا هەبن.(4)

هەرچۆنێك بێت ئەوەی کە (جابری) تەئکیدی لێدەکاتەوە یەکلاکردنەوەی بابەتە لە خود، واتە هەرگیز ناتوانین بەهۆی (ڕابردوو)ی عەرەبی ئیسلامی بیر لە ئێستاو دواڕۆژ بکەینەوە، یاخود بە مانایەکی دیکە هەرگیز ناتوانین لەناو کەلەپوردا لە ئایندەدا بژین، بەمجۆرە پێویستە خودی ئەو پێوانەیە بخرێتە بەر ڕەخنەو بەدواداچوون و شیکردنەوە. کەواتە فیکری عەرەبی نوێ، فیکرێکە لە دەرەوەی مێژوو_ لە دەرەوەی بابەت، بۆیە لێرەدا خوێندنەوەی کەلەپور خوێندنەوەیەکە لە دووتوێی سەلەفیەتەوەو هەمیشە

بە چاوی ڕێزو ستایشەوە سەیری کەلەپور دەکرێت. ئەوەش هەرتەنها شەپۆلەکانی ئایینی ناگرێتەوە، بەڵکو تەواوی شەپۆلەکانی دیکەش دەخاتە دووتوێی خۆیەوە، بەمجۆرە عەرەب پرۆژەی ڕێنیسانس لە ڕابردووەوە وەردەگرێت، جا چ ڕابردووی عەرەبی ئیسلامی بێ، یاخود "ڕابردوو_ ئێستا"ی خۆرئاوا، چ "ئەزمونی روسی"بێ، یان "چینی" واتە چالاکی فیکری لای عەرەب، هەمیشە بۆ (ئێستاو داهاتوو)ی خۆی لە چارەی ئامادە دەگەڕێت، واتە هەمیشە هەوڵدەدات گونجانێ لە نێوان (ڕابردوو_ئاینده) دروست بکات، جا چ ڕابردووی عەرەبی ئیسلامی بێ، کە وێنە هەرە دیارەکەی لە کەلەپوردایە، ئاییندەی عەرەبیش کە وێنەی هەرە دیارەکەی لە زانستو تەکنیکی دەزگاکانی خۆرئاوادا خۆیدەنوێنێ، لێرەدا هەرگیز بیر لەوە ناکەنەوە کە خاڵی گونجان، مێژوو ڕادەگرێو پەرەسەندن دەسڕێتەوە، خاڵی گونجان "خودو بابەت" تێکەڵ یەك دەکات.

پرسیاری (جابری) لە کەلەپور، پرسیاری نەوەستانە، داگرتنی کەلەپورە لە "مەیدانی عەقڵ"ەوە بۆ "مەیدانی واقیع" لە وێناکردنی نموونەییەوە بۆ پەرەسەندی مێژوویی، یەکەم هەنگاوی ئەو ڕێگایەش بریتییە لە سەرلەنوێ خوێندنەوەی ئەو کەلەپورەو هەڵسەنگاندنی لەبەر تیشکی واقیعی بەرهەمهاتوو، مەسەلەکە ئەوە نییە کام هەوڵ بۆ خوێندنەوە دەگونجێ تاکو هەڵیبژێرین، یاخود کام میتۆدی ئامادە بەکاربهێنین، بەڵکو وەك وتمان پشکنینی ئەو عەقڵەیە کە دەیەوێت خوێندنەوە ئەنجام بدات، مەسەلەی سەرەکی ڕەخنەگرتنە لەو عەقڵە نەك بەکارهێنانی بەو ڕێگەیە یان ڕێگەیەکی دیکە، عەقڵی عەرەبی لە پێکهاتەکانیدا کۆمەڵێك ڕەگەز بەشداری تیا دەکەن لە سەرووشیانەوە پروسیسەکردنی تیۆری _پرۆسیسەکردنی میتۆدی کە سینتاکسی_ فیۆلۆژی[5] _ ئاخاوتنی لە خۆدەگرت. ئەوانەش لە (سەدەی داڕماندا) شێوازێك بوون بۆ پێوانەکردنی "نادیار" لەسەر "دیار"، بێئەوەی مەرجەکانی پێوانەی زانستی پەیڕەو بکەن. بەمجۆرە خودی ئەو پێوانەیە بە شێوەیەکی میکانیکی وەك پێوانەیەکی نەگۆڕ بۆ عەقڵی عەرەبی خۆی خستە ڕوو_ بێ ئەوەی بڕوای بە پەرەسەندی زەمەن هەبێت.

لێرەدا (جابری) پێی وایە بانگەشەکردنی نوێکردنەوە لە فیکری عەرەبیدا قسەیەکی بۆشە هیچ دەرئەنجامێك لەخۆ ناگرێت. بۆیە پێش هەموو شتێ پێویستە بونیادی ئەو عەقڵە لادەرەی کە لە (سەدەی داڕمان) هاتە نێو عەقڵی عەرەبی، هەڵبوەشێنینەوەو بیپشکنینو بەشێوەیەکی زۆر ورد بیخەینە بەر لێکۆڵینەوەو ڕەخنە، دەشێ ئەو بەدوا داچوونەش لە ڕێگەی پێوانەی ناوبراوەوە بە ئەنجام بگەیەنین، بەلام بە شێوەیەکی تێرو تەسەل، (جابری) هەوڵدەدات بڵێ کۆمەڵگا پێویستی بە پەرەسەندنو پێشکەوتنەوە هەیە، بەلام تەنها بە ناوەوەو لە هەناوی خۆیدا پەرەدەسێنێو پێشدەکەوێ، پێویستی بە کەلتوری نوێ هەیە، بەلام نەك بەو مانایەی کە وەك شتومەك لەدەرەوە بیهێنین لە ئامێزی ڕۆشنبیریی کۆن بە موتوربە کردن لەگەڵ ڕۆشنبیریی هاوچەرخ گەشەی پێبدەینو مامەڵەی لە تەکدا بکەین، ڕەخنەی لێبگرینو بیخوێنینەوە.

کەواتە (تازەکردنەوەی عەقڵی عەرەبی) لەو بۆچوونەوە واتە تازەکاری، دابڕینی مەعریفیانەی تەواو لەگەڵ بونیادی عەقڵی عەرەبی لەسەدەی داڕماندا، بەلام ئایا دابڕینی مەعریفیانە مانای چییە؟ لێرەدا دابڕینی مەعریفییانە بەهیچ جۆرێ بابەتی مەعریفی ناگرێتەوە، واتە پەیوەندی بەو دیدە داشۆراوەوە نییە کە پێیوایە دەبێ کەلەپور بخرێتە مۆزەخانەوە، لە شوێنێ لەناو مێژوودا جێبهێڵرێ، ڕەتکردنەوەی

کەلەپور بەم شێوە میکانیکییە، نە هەڵویستێکی زانستییە، نەمێژووی، دەشێ خودی ئەو هەڵویستە دەلالەت لە ڕەواسبی_فیکری کەلەپور بکات لە سەدەی دارماندا.

بەو مانایەش لێرەدا داپڕینی مەعریفی کردەی مەعریفی لەخۆناگرێت "کردەیەکی باشلارییانە نییە" واتە ئێمە داپڕین بەو مانا زمانەوانییە وەرناگرین بەڵکو دەمانەوێت بڵێین وازهێنانە لە تێگەیشتنی کەلەپور بەهۆی کەلەپورەوە، واتە رزگاربوونە لە ڕەواسبەکانی کەلەپور تاکو لەدەرەوەی ئەو ڕەواسبانەوە چەمکێکی دیکە بۆ کەلەپور بسازێنین. لەسەرووی ئەو ڕەواسبانەشەوە چەمکی پێوانەیی سینتاکسیو فیۆلۆژیو ئاخاوتن، لە میکانیزمە ناکردەییەکانی خۆیاندا هەڵدەستن بە بەستنەوەیەکی میکانیکیانەی بەشێك بە بەشێکی دیکەوە، یاخود هەڵدەستن بە هەڵوەشانەوەی گشتو داپڕینی بەشەکانی لە چوارچێوەی زەمەن _مەعریفە _ئایدۆلۆژیا_دا.

داپڕینی بەشەکان لە گشتو گواستنەوەیان بۆ (گشت)ێکی دیکە بێ ئەوەی بابەتو خود بێنە ناوەوە ، ڕاستەوخۆ دەلالەت لە شێوانی بابەتو تێوەگلانێکی نائاگاییانە خود دەکات، لە زۆربەی کاتیشدا هەردووکیان پێکەوە ڕوودەدەن، لێرەدا کاتێ (بابەت) خودی کەلەپورە، لەم حاڵەتەدا دەرئەنجام دەبێتە تێکەڵبوونی خود لەگەڵ کەلەپوردا. تێکەڵبوونی خود لەگەڵ کەلەپور شتێکەو تێکەڵبوونی کەلەپور لەگەڵ خود شتێکی ترە، کە کەلەپور لەخۆمان دەگرێ شتێکەو کە ئێمە کەلەپور لەخۆدەگرین شتێکی ترە، لێرەدا ئەو داپڕانەی باسمانکرد داپڕان نییە لەگەڵ کەلەپور، بەڵکو داپڕانە لەگەڵ جۆرێك لە پەیوەندییەکان لەگەڵ کەلەپوردا، ئەو داپڕانەیە کە لە بونەوەرێکی کەلەپوری بەرەو بونەوەرێکمان دەبات کە خاوەن کەلەپورە، یاخود بەرەو کەسیەتییەکمان دەبات کە کەلەپور یەکێك لە بنەڕەتیەکانی دروستدەکات، ئەو بنەڕەتیەی نێوانیان لە تەواوی کەسێتیدا، دەلالەت لە کەسێتی گەل دەکات، ئەو گەلەی کە خاوەن کەلەپورە، بەو مانایە کەلەپور بریتییە لە ویژدانی نەتەوە_ئەو ئاوێنەیە کە نەتەوە بەدیهێنانی مومکینەکانی تیا دەبینی[6].

لێرەدا گیروگرفتی میتۆد ئەوە نییە کە ئەو میتۆدەی هەڵمانبژاردووە مێژوویە یان بونیادگەرییە.. ڕەنگە لە مەیدانێك ئەو میتۆدە بگات، بەڵام لە مەیدانێکی دیکە هەمان میتۆد نەگات. کەواتە کاتێك ڕووبەڕووی بابەتێك دەبینەوە کەخۆی وەك بەشێك لە خودو خود وەك بەشێك لەو دەنوێنێ بۆ نموونە: کەلەپور،لێرەدا گیروگرفتەکە بە میتۆدەوە بەند نابێ، بەڵکو بە ئامرازەوە بەندە، ئەو ئامرازەی کەخۆی لە داپڕینی خود لە بابەتو بابەت لە خوددا دەبینێتەوە، بۆئەوەی لەم داپڕانە شێوەیەکی دیکەی پەیوەندی دابمەزرێنێ. کەواتە گیروگرفتی میتۆد لێرەدا ڕاستەوخۆ گیروگرفتی بابەتێتییە. واتە ئایا چۆن بۆخۆمان دەتوانین تێگەیشتنێکی بابەتییانە بۆ کەلەپور بسازێنین؟ (جابری) پێیوایە مەسەلەکە هەرتەنها بەبابەتەوە پەیوەست نییە، واتە هەر تەنها ئەوە نییە کە خود نەچێتە ناو بابەت (چەمکی خود لێرەدا ئارەزوو مەیل دەگەیەنێت) بەڵکو دەشێ ئەو مەسەلەیە لە دووئاستدا بخرێتە ڕوو:—

- ئەو ئاستەی کە خود بۆ بابەت دەچێ، بابەتێتی لێرەدا واتە داپڕینی بابەت لە خود.
- ئەو ئاستەی کە بابەت بۆخۆی دەچێ، واتە داپڕینی خود لە بابەت، هەروەها بەجێبەجێکردنی ئاستی دووەمەوە بەندە.

پرسیاری (جابری) لێرەدا ئەوەیە کە ئایا لە خوێندنەوەی کەلەپوردا، بۆ خود لە بابەت دادەبڕێ؟ دەشێ بڵێین چونکە خوێنەری عەرەبی لە دووتوێی کەلەپوردا چوارچێوەی بۆ داڕێژراوە، واتە کەلەپور ئەوی لە خوگرتووەو تەواوی سەربەستیی و ئازادی لێسەندۆتەوە، یاخود بە مانایەکی دیکە ئەو لە ناو کەلەپوردا سەربەستیی و ئازادی خۆی لەدەستداوە. لێرەدا بەیەکگەیشتنی خوێنەری عەرەبی لەگەڵ کەلەپوردا لە ساتەوەختی لەدایکبوونەوە دەست پێدەکات و هەرلەوێشەوە دەکەوێتە نێو وشەو چەمکەوە، وەك زمان بیرکردنەوە، وەك چیرۆك و ئەفسانەو خەیاڵ، بێئەوەی تۆزقاڵێ رۆحی رەخنەی تیا چەکەرە بکات، بێ ئەوەی هەرگیز رۆحی رەخنەی تیا دروست بێت، ئالێرەدایە کە نیشانەی بنەڕەتی لە هەموو ئەوشتانەدا بریتییە لە بونیادنانی ئێستاو داهاتوو لەسەر بنچینەی ئەو شتانەی لە رابردوودا بەدیهاتوون[7].

کەواتە کاتێ خوێنەری عەرەبی بیر دەکاتەوە، ئەوا راستەوخۆ بەهۆی کەلەپورەوە بیر دەکاتەوە، واتە رۆئیا لەو وەردەگرێ و ئەو سەرپەرشتی بیرکردنەوەی دەکات، بەمجۆرە هەرگیز بیرکردنەوە ناچێتە دووتوێی کردەی چالاکانەی عەقڵ، بەڵکو راستەوخۆ دەلالەت لە بیرهێنانەوەی دەکات، واتە کاتێ خوێنەری عەرەبی دەقێك لە دەقەکانی کەلەپور دەخوێنێتەوە، بە وەبیرهێنانەوە دەیخوێنێتەوە، نەك بەوەی کە کەشفی شتێکی تر بکات، یاخود کەشفی چەمکێکی دیکە بکات، راستە هەموو گەلێك بیر لە کەلەپوری خۆی دەکاتەوە، بەڵام جیاوازی گەورە لەوەدایە کە گەلێ بیرلەکەلەپور دەکاتەوەو درێژی دەکاتەوە بۆ ئێستای خۆی و یاخود ئێستای بەشێك دەبێ لەو کەلەپورە تازەیەو بەردەوام پێیدا دەچێتەوەو لە مەیدانی واقیعدا رەخنەی لێدەگرێ، لەگەڵ ئەو گەلەی کە لە مەیدانی عەقڵی کەلەپوردا یاخود بە کەلەپورێ بیردەکاتەوە کە لە گەشەسەندن وەستاوە، کەلەپورێ کە لە ئێستا دابڕاوە، واتە کەلەپور داناگرێتە نێو واقیع، بەڵکو هەر لە وێناکردنە نموونەییەکەی خۆیدا سەیری دەکات، بێ ئەوەی پیرۆزییەکەی بشێوێنێ و دەستی بۆ بەرێت. بەڵام کاتێ خوێنەری عەرەبی دەیەوێت لە دووتوێی کەلەپوردا هیواو ئاواتەکانی خۆی ببینێ، کاتێ دەیەوێت زانست و عەقڵانییەت و پێشکەوتن و هەموو ئەو شتانەی کە لە ئێستای ئەو ونە "چ لە ئاستی واقیع، چ لە ئاستی خەون" بەرجەستەی بکات، راستەوخۆ لەکاتی خوێندنەوەدا پێش وشەکان دەکەوێت، تاکو ئەو مانایانە بدۆزێتەوە کە پێویستی پێی هەیە، بۆیە شتێ دەخوێنێتەوەو چەندان پشتگوێ دەخات. یەکێتی دەق دەشکێنێ و دەلالەتەکانی خواردەکاتەوەو لەبوارە مەعریفیە مێژووییەکەی دەردەچێ. مەبەستمان ئەوەیە بڵێین خوێنەری عەرەبی لەژێر پاڵەپەستۆو پێداویستییەکانی سەردەمدا دەژێ و سەردەمیش بەردەوام لەو رادەکات.

واتە تا زیاتر بەرەو تەئکیدکردنی خود بچێ، زێتر بەرەو چارەسەرکردنی سیحری گیروگرفتەکان دەچێ. بۆیە هەرچەندە کەلەپور لەخۆی بگرێ، ئەو هەوڵدەدات خۆی لەگەڵیدا بگونجێنێ تابەشێوەیەك بتوانێ ئەو بەخششانە بخوێنێتەوە، کە نەیتوانیووە بیانخوێنێتەوە. واتە ئەو بەرلەوەی دەق وەك خۆی بخوێنێتەوە، گیروگرفتەکانی دەخوێنێتەوە لەم ئاستەدا دەبینین خوێنەری عەرەبی هەمیشە بە ئێستا بارگرانەو لە ژێر ئێستادا دەناڵێ.

کەواتە لێرەدا دابڕینی خود لەکەلەپور وەك پرۆسەیەکی پێویست خۆی دەنوێنێ، یەکەم رێگایەکە بەرەو بابەتێتیمان دەبات، میتۆدی زانستی زمانەوانی نوێ پێمان دەڵێ کە مامەڵەیەکی بابەتیانە لەگەڵ دەقدا بکەین، کورتکراوەی رێسا زێڕینەکەی ئەو مامەڵەیەش ئەوەیە کە، بەرلەوەی خوێندنەوە بۆ مانا

بسازێنین، زاراوە بخوێنینەوە، "زاراوە وەك رەگەزو تۆڕی پەیوەندییەکان، نەك وەك دەستەواژەیەکی سەربەخۆ". پێویستە لەو چەمکانە رزگار بین کە کاتی خۆی بۆ کەلەپور دامەزراوە، یان لەو ئارەزوانە رزگاربین کە ئێستا خەریکە دادەمەزرێ پێویستە هەموو "پێشینەو ئارەزووەکان" بخەینە دووتوێی کەوانەوە، بۆئەوەی مانای دەق لە دووتوێی خودی دەق و پەیوەندی بەشەکانەوە بخەینە روو، بە مانایەکی دیکە ئازادکردنی خود لە هەژموونی دەقی کەلەپور، داوادەکات کە دەقی کەلەپور، کردارێکی توێکارانەی بۆ ئەنجام بدرێ.. کە بە راستی ببێتە بابەتی خودو مادەی خوێندنەوە، بەو مانایەش خود دەتوانێ سەربەخۆیی و کەسێتی خۆی بپارێزێ.

(جابری) لە سێ پرۆسەدا قسە لەم مەسەلەیە دەکات:

- چارەسەری بونیادگەرییانە:

بەکورتی مەسەلەکە لە بنەڕەتدا بە تەوەرەی فیکری خاوەن دەق و ئیشکالییەتەکانەوە بەندە، ئەو فیکرەی کە دەتوانێ هەموو ئالوگۆڕییەکان وەرگرێ و لە توێی دەقدا بۆ هەموو بزاڤو گواستنەوەکانی گشتی دەق پاساو بهێنێتەوە.

- شیکردنەوەی مێژوویی:

ئەو مەسەلەیەیان بە دووبارە داڕشتنەوەی فیکری خاوەن دەقەوە بەندە، بەهەموو رەهەندە رۆشنبیریی و ئایدۆلۆژی و سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانییەوە، خودی ئەو پەیوەستبوونە پێویستە، نەك لەبەرئەوەی دەتوانین لە میانی ئەوەوە لە چەمکی مێژووی فیکری دراسەکراو بگەین، بەڵکو بۆ هەڵبژاردنی دروستی نموونەی "بونیادەگەری". مەبەستمان لە "دروستی" راستگۆیی لۆژیکی نییە " یان دژبوونەوە"، چونکە هەموو ئەوانەی دەشێ لە چارەسەرکردنی بونیادگەرییانە کاری پێبکەین، بەڵکو مەبەستمان "ئیمکانیەتی مێژوویییە" ئەو ئیمکانیەتەی کە لە نێواندایەو دەکرێ دەق لەخۆ بگرێ، ئەگەر نەتوانێ لەخۆیبگرێ، لێرەدا دەچینە سەر ئەو ئیمکانیەتەی کە دەگوترێ، بەڵام هەمیشە وسبەی لێدەکرێ.

- دەربڕینی ئایدیۆلۆژی:

- بێگومان شیکردنەوەی مێژوویی بە شێوەیەکی روت تەواو نییە تاکو تەرحی ئایدیۆلۆژی بە فریای نەگات، یاخود تاکو کەشفکردنی وەزیفەی ئایدیۆلۆژی (کۆمەڵایەتی_سیاسی) ماناکانی خۆی نەخاتە روو، کەواتە لێرەدا کەوانەکانی بونیادگەری دەکەینەوە بۆئەوەی بۆ ماناکانی بگەڕێنینەوە.

لێرەدا دابڕینی کەلەپور لە خۆمان، بۆ ئەوە نییە کەوەك فەیلەسوف لێی وردببینەوە، بەڵکو بەو مانایە لەخۆمانی دادەبڕین تاوەکو بەشێوەیەکی نوێ و لە دووتوێی وێنەیەکی نوێدا پەیوەندی پێوە بکەینەوە، بەڵام پرسیاری سەرەکی رەنگە ئەوەبێ ئاخۆ چۆن ئەو پەیوەندییە دەسازێنین.. وەك چۆن خوێنەر بە خوێندراوە دەگات، چۆن بەردەوام دەبێت؟

بێگومان کەلەپور هەرتەنها بەرهەمێکی مێژوویی نییە،، هەرتەنها بەرهەمێك نییە "مێژوو_کۆمەڵگا" دروستی کردبێت، بەڵکو بەخششێکی خودی مرۆڤایەتیشە بەڵام بێگومان ئەو بەخششە راستەوخۆ نەهاتۆتە ناوەوە، چونکە زۆرجار بەخششی فەردیانە، ئەو بەخششە ئازادو یاخییانە رێگای هاتنە

ناوەوەیان لێدەگرێ‌و دەکەونە پشت چوارچێوەکانی فیکرو ڕێگاکانی تەعبیرکردنەوە، یاخود لە پشت زمانەوە دەمێننەوە، جا بۆئەوەی بەو بەخششانە بگەین، دەبێ سنورەکانی فیکرو زمان بڕین، ئەو سنور بڕینەش هەر تەنها بە روونبینی (حدس) دەبێ، هەر ئەو پێشبینی کردنەیە وادەکات خودی خوێنەر بە خوێندراوە بگات‌و لەگەڵ ئیشکالییەتەکانیدا بژی‌و درەوشانەوەیان بگرێ. بەمجۆرە خودی خوێنەر لە نێو خوێندنەوەدا دەتوانێ خۆی بخوێنێتەوە، بێ ئەوەی گیانی خۆی لەدەست بدات. هەروەها مەبەستمان لە (حدس) نزیکە لە مانا سۆفییەکەی‌و راستەوخۆ بە کەشفکردنەوە بەندەو ڕێگاکان دەخاتە روو پێش دەرئەنجامەکانی خودی خوێنەرو خودی خوێنراوە دەکەوێت، واتە کەشفی نەگوتراوەکان دەکات، نەك بەو مانایەی کە رەفزی لۆژیکە، بەڵکو کورتکردنەوەی دەرئەنجامەکانی لۆژیکییەت دەنوێنێ. لەسەرەتادا وتمان هەموو میتۆدێ بە روئیاوە بەندە جا چ ئاشکرا بێ، چ بکەوێتە دووتوێی ناوەڕۆکەوە، دەشێ بڵێین هەمیشە روئیا میتۆد دەکاتە ناوەڕۆکی خۆی‌و سنوری بۆ دادەڕێژێ، میتۆدیش بە روئیاوە دەوڵەمەندە. بۆئەوەی باشتر لە روئیا بگەین هەوڵدەدەین بە کورتی رەگەزەکانی روئیا بخەینە روو:-

یەکێتی بیر.. یەکێتی ئیشکالییەتەکان:

کاتێ لە فیکری تیۆری کۆمەڵێکی دیاریکراوو سەدەیەکی دیاریکراو دەدوێین، یەکێتییەکی نموونەیی‌و تایبەت دروست دەکەین، کەهەموو ڕێبازەکانی تیادا دەتوێتەوە بەو مانایەش حەقیقەت وەك گشت سەیر دەکرێ، نەك وەك بەش_ بەشەکانیش جگە لە تەعبیرکردنی لایەنێکی ئەو گشتە شتێکی دیکە نیین. بەمجۆرە لەهەموو جۆرەکانی فیکر دەدوێین وەك گشتێك بە تەنها، تەنها بۆخۆی دەشێ بە شێوەی (گشت) دراسەی بکەین، بەڵام ئایا کێ ئەو گشتە دادەمەزرێنێ؟ کاتێك کە یەکێتی بیر دەدوێن، مەبەستمان یەکێتی بیریاران نییە، یان یەکێتی ناسیۆنالیزمی‌و ئایینی‌و زمانەوانی، یەکێتی بابەتیانە، یان یەکێتی شوێنکات نییە، بەڵکو یەکێتی ئیشکالیەتەکانە. رەنگە ئەو بابەتانەی کە بیریاران پێیەوە پابەندن، یەك بابەت بێ، یان جیاوازبێ، رەنگە دەرئەنجامەکانیان یەك بێ، یان لێکنزیك بێ_ جیاواز بێ... هەموو ئەوانە لەگەڵ جیاوازی‌و تەباییان گرنگ نییە، چونکە ئەوانە یەکێتی فیکر دانامەزرێنن، بەڵکو ئەوەی یەکێتی فیکر دادەمەزرێنێ، یەکێتی ئیشکالییەتەکانی ئەو فیکرەیە. ئیشکالییەتیش سیستەمێکە لە پەیوەندی ناوەوەی فیکرێکی دیاریکراو، کۆمەڵێك گیروگرفتی جۆراوجۆری هاوبەندن، کە هەریەك بەتەنها ئیمکانیەتی حەلبوونیان هەیەو لەگەڵ یەك دەگونجێن، بەڵام لە بەشە تیۆریەکەدا حەلکردنیان گونجاو نییە، تەنها لە چوارچێوەی حەلی گشتیدا نەبێت کە هەموویان دەگرێتەوە.

واتە وەرگرتنی تەنها گیروگرفتێك، دەبێتە هۆی شێوانی ئەوانیتریش بەمجۆرە گرنگی گیروگرفتێك لە نێو ئیشکالیەتەکاندا تەنها هەر خۆی نییە، بەڵکو هەریەکەیان بەشدارە لە چارەسەرکردن، بۆ نموونە چارەسەرکردنی گیروگرفتی (ژن-ئافرەت) لەنێو ئیشکالییەتی ڕێنیسانی عەرەبیدا هەر تەنها ژن وەك کیانێکی دابڕاو ناگرێتەوە، بەڵکو ژن وەك رەگەزێك لە نێو ڕێنیسانسدا ئازادکردنی گیروگرفتێکە لە نێو گیروگرفتەکاندا، لێرە کاتێ گیروگرفتی ژن وەردەگرین بە ناچاری دەکەوینە نێو گیروگرفتی پەروەردەکردن‌و دیموکراسیەت‌و گیروگرفتی دابو نەریت‌و زمان.. یان بە جۆرێکی دیکە تەواوی ئیشکالییەتەکانی "ڕێنیسانس" لێرەدا کۆدەبێتەوە، هەر بەو مانایە یەکێتی بیر واتە یەکێتی ئیشکالییەتەکان، لەلایەکی دیکەش بیروباوەڕی جۆراوجۆر مەرج نییە ئیشکالییەتی جۆراوجۆر بخاتەوە،

دەشێ لەیەك ئیشكالیەتدا كۆمەڵێك بیروڕای جیاواز هەبێت، لەلایەكی دیكەش ئیشكالیەت بەشوێنكاتەوە بەند نییە، بەڵكو بەكراوەیی دەمێنێتەوە.

مێژوویێتی بیر.. بواری مەعریفیو ناوەڕۆكی ئایدیۆلۆژی:

ئەو سەرنجانەی پێشوو بەرەو لۆژیكی دووەممان دەبات ئەویش مێژوویێتی بیرە، مێژوویێتی بیریش پەیوەستە بەبارە سیاسیو كۆمەڵایەتیو ئابووریو رۆشنبیرییەكان چونكە بیر لەم بوارانەدا دەجوڵێتەوە، لە پێشەوە وتمان ئیشكالیەتە فیكرییەكان بە شوێنكاتەوە بەند نین، واتە دەشێ هەر بیریارێك تیایدا بیربكاتەوەو بە دوایاندا بچێ، چونكە پەیوەندییەكانی فیكر بە واقیعو ئینجا مێژوو، كە تائێستا تەجاوز نەكراونو بەردەوامن، پەیوەندگەلێكی ئاڵۆزن، بەڵام نەك بەو مانایەی كە توانای شیكردنەوەیان نەبێت، بەڵكو لەبەرئەوەی دەكەونە دووتوێی چوارچێوەكاری ئامادەو داوای هاوگونجانی شیكردنەوەو ئامرازەكانی شیكردنەوە دەكەن, بە شێوەیەك كە توانای وەرگرتنی ئەو فیكرەی هەبێت، بواری مێژووی بیر وەك پێویست قۆناغە بەدوایەكدا هاتووەكانی دەوڵەتو پەرەسەندنی ئابووریو جەنگەكان.. هتد وەك پێوانەیەك بۆ دیاریكردن لەخۆ ناگرێت، چونكە فیكر سەریان بۆ دانانوێنێ، بەڵكو ئەو ئەو سەربەخۆییە رێژەییەی كە فیكر باڵی تیا لێكدەدات " لە زۆرینەی جاردا بەرفراوانە" وا دەكات بەرەو پێكهاتەكانی خودی فیكر بگەڕێینەوە تاكو لەوێوە بواری مێژووی فیكر دیاریبكەین، ئەوەی لێرەدا بە بواری مێژوویی ناودەبرێت دەشێ بە "تەمەنی ئیشكالیەتەكان " تەعبیری لێبكەین.

بواری مێژوویی هەر فیكرێكیش بە دوو شت دیاریدەكرێت:

1− بواری مەعریفی: ئەو بوارەی كە هەمان فیكر تیایدا دەجوڵێتەوەو لەیەك جۆری هاوگونجاوی "ماوەی مەعریفە" پێكهاتووەو دەكەوێتە سەر ئامرازی بیركردنەوە وەك: چەمك، تەسەورات، بۆچوون، میتۆد.

2− ناوەڕۆكی ئایدیۆلۆژی: كە ئەو فیكرەی لە خۆدا هەڵگرتووە، یاخود ئەو وەزیفە سیاسیو كۆمەڵایەتییەی كە خاوەن بیر بەو مادە مەعریفییەی دەبەخشێ. بۆئەوەی جۆری پەیوەندییەكانی نێوان ئەو دووانە لە بواری مێژوویی فیكرێكی دیاریكراو دەستنیشان بكەین، پاشان بۆ جۆری ئەو پەیوەندییانەی كە لە نێوان فیكرو واقیعدا هەیە، دەبێ دروست بزانین كە ئەو ئیشكالیەتییە تیۆرییەی كە یەكێتی ئەو فیكرەی لەسەر بونیادنراوە لە بنەڕەتدا ئیشكالیەتێكی مەعریفییە. واتە لە دەرئەنجامی ململانێی بوارێكی مەعریفییەوە هاتۆتە ئاراوە، هەر بەهەمان شێوەش دەمێنێتەوە تا مەرجە مادیو ئەبیستمۆلۆژییەكەی ئەو بوارە مەعریفییەی بەرهەمی هێناوە، راوەستابێ، بەڵام ناوەڕۆكە ئایدۆلۆژییەكانی كە ئەو مادە تەوزیفی دەكا، دەكەوێتە هەمان بواری مەعریفیو هەمان ئیشكالیەتەوە كەچی ناكەوێتە نێو ململانێ مەعریفیەكان، بەڵكو بە ململانێی ئایدیۆلۆژییەكانەوە بەندە. سەرچاوەو بنەماشی بەپلەی پێشكەوتنە مەعریفییەكانەوە بەند نییە، بەڵكو بە قۆناغە تەجاوزكراوەكانی پێشكەوتنی كۆمەڵایەتییەوە بەندە.

بەمجۆرە ئەو ناوەڕۆكە ئایدیۆلۆژیو مەعریفییەی كە فیكرێكی دیاریكراو لەخۆیدا هەڵیگرتووە ناكەوێتە سەر یەك پلەی پێشكەوتن، بەڵكو لە زۆربەی بارەكاندا یەكێكیان پێشكەوتووەو ئەویتریان دواكەوتووە، بە دەستەواژەیەكیتر پابەندبوون بەهەمان ئیشكالیەتو هەمان بواری مەعریفی تیۆەگلانی هەمان ئایدیۆلۆژیا

ناگەیەنێت، هەروەها تەوزیفکردنی ئەو مادە مەعریفییە کە بواری مەعریفی، پێشکەشی دەکات، بۆ مەبەستی تاکە ئایدیۆلۆژیایەك نییە، بەڵکو ئەوەی کە لە زۆربەی بارەکاندا دێتە بەرهەم هەڵگری سیستەمێکی مەعریفییە، بەڵکو تاکە فیکرەیەکە لە دووتوێی ناوەڕۆکی ئایدیۆلۆژی جۆراوجۆرادا.کەواتە ناشێ وەك پێداویستیەکی (میتۆدی) ناوەڕۆکی مەعریفیو ناوەڕۆکی ئایدیۆلۆژی لە دووتوێی فیکرێکی دیاریکراودا لەیەك جیابکەینەوە، بەڵکو ئەوە واقیعی فیکری فەلسەفی ئیسلامییە ئەو شتەمان بەسەردا فەرز دەکات. فەیلەسوفانی ئیسلامی تەنیا یەك ئیشکالیەتی تیۆرییان چارەسەرکرد ئەویش بە ڕێکەوتنی (عەقڵو نەقڵ) ناوەزەندیان کرد. ئەو ڕێکەوتنەش لەگەڵ "موعتەزیلەکان" هاتە ناوەوەو لەگەڵ قوتابخانەی مەشرقو (ئیبن سینا) درێژەی بەخۆیدا، هەروەها بونیادی فیکری "زانستی" یۆنانیو بونیادی فیکری ئایینی "ئیسلامی" تێکەڵکرا بەو ئیعتیبارەی کە یەکەم نوێنەرایەتی بۆچوونی عەقڵی "زانستی" بۆ مرۆڤو گەردوون دەکات، دووەمیش حەقیقەتی "رەها"ی لەخۆدا هەڵگرتووەو دەلالەت لە ناسنامەی یان شوناسی ژیاری دەکات. ئەوەش وادەگەیەنێت کە بواری داهێنان لەبەرامبەر فەلسەفەی ئیسلامیدا بوارێکی زۆر دیاریکراوە، واتە ناشێ ئەوانەی کە دێن پێشینەی خۆیان لە پێناو تەواوکردنو تەجاوزکردن بخوێننەوە، بە واتایەکی دیکە ئەوەی فەلسەفەی ئیسلامی بانگەشەی دەکات خوێندنەوەی یەك لەدوای یەكو نوێکردنەوەی بەردەوامی مێژووی تایبەت نییە، وەك چۆن لە فەلسەفەی یۆناندا دەبینرێت، یان هەروەك لە "دیکارت"ەوە تا ئەمڕۆ، لە فەلسەفەی ئەوروپی بەرچاومان دەکەوێت، بەڵکو فەلسەفە لە ئیسلامدا پێکهاتووە لە خوێندنەوەی سەربەخۆییانەی فەلسەفەکانی دیکە "واتە فەلسەفەی یۆنانی" خوێندنەوەیەك کە هەمان ماددەی مەعریفی بۆ ئامانجی ئایدیۆلۆژی جۆراوجۆری لە یەکدوور لەخۆدەگرێت، لای (جابری) گەورەترین ئیشکالییەت کە فەیلەسوفو مێژوونووسانی کۆنو نوێو ئۆرینتالیستو هاونیشتمانی عەرەبی تێیکەوتوون ئەوەیە کە هەمیشە لە گۆشەیەکی مەعریفی برەودارەوە سەیری فەلسەفە دەکەن. بۆیە زیندوێتی مێژوو پێشکەوتنی تیادا بەدی ناکرێ.

لەولاشەوە ئەوانەی خۆیان بە نوێکار لە قەڵەم دەدەنو دەیانەوێ تەجاوزی کۆنەکان بکەن، دەکەونە بەکارهێنانی "میتۆدێکی جێبەجێکراو" نەك میتۆدێ بۆ جێبەجێکردن "وەك لە پێشەوە قسەمان لێکرد" ئەوەش وەك ئەوە وایە کە فەلسەفەی ئیسلامی دووبارەکەرەوەی هێڵە گشتییەکانی فەلسەفەی مرۆڤایەتی بێت، بەمجۆرەش تایبەتێتی لە نێو گشتیدا بە تەواوی دەتوێتەوە، جگە لە دروستی "میتۆدی جێبەجێکراو" هیچ شتێکی دیکە ناگەیەنێت.

واتە هەموو هەڵەکانی مێژووی فەلسەفەی ئیسلامی لە تێکەڵکردنی ناوەڕۆکی مەعریفی برەودارو ئەو ناوەڕۆکە ئایدیۆلۆژییەدایە کە هەڵیگرتووە. جا لەبەرئەوەی ناوەڕۆکی مەعریفی دراوی راستەوخۆیەو، بە شێوەیەکی راستەوخۆش لە فەلسەفەی یۆنانو زانستەکەیەوە هەڵقولاوە، بۆیە لە دەرئەنجامدا زیندەگی لە فیکری فەلسەفەی ئیسلامیدا دووچاری کوشتن دێت، ئەو بەخششانەی کە پێشکەشی دەکات شێوەیەکی لێڵاوی "ئەسڵی" یۆنانی، یان مرۆیی دەبێ. ئەوانەی دەیانەوێ لەو شێوە لێڵاویەدا دەست بۆ پێشکەوتن بەرن، بەپێی ئەو چوارچێوە ئامادەیەی کە پێیەوە پابەندنو لەسەر ئەو بنەڕەتە دەیانەوێ واقیع جیابکەنەوە، دووچاری پەشێوی جیاکردنەوە دێن.

له فەلسەفەی یۆنانیدا ناەوڕۆكی مەعریفیو ناوەڕۆكی ئایدیۆلۆژی له رستەیەكدا بەیەكەوە گەشە دەكەن، یەكەمیان بەهۆی پێشكەوتنی زانستیو دووەمیان بەهۆی پێشكەوتنی كۆمەڵایەتی، هەروەك چۆن زۆر بە روونیش لە فەلسەفەی ئەوروپیدا دەبینرێت. كەچی لە ئیسلامو مەسیحییەتی (سەدەی ناوەڕاستدا) فەلسەفە هەر ئەوەیە كە هەیە، ئەوەی كە دەگۆڕێت هەرتەنها ئایدیۆلۆژیایە، بەپێی بەرژەوەندییەكانی خۆیەوە دەست بەسەر مادەی مەعریفەدا دەگرێت. كەواتە زانست لە ژیاری ئیسلامدا هیچ جۆرە پێشكەوتنێكی بەخۆوە نەبینیووە، هەموو ئەو هەنگاوانەی بۆ (بیركاری) لەگەڵ (الخوارزمی)و (الكرخی)و (السموال) نران، هەموو ئەو پێشكەوتنەی كە لە رووی (زانستی فەلەك) لەگەڵ (البیاتی)و هەموو ئەو بەخششانەی كە (الرازیو ئیبن سینا) لە زانستی پزیشكی پێشكەشیان كرد.. ئەگەرچی بە هیچ شێوەیەك ناكرێ لە گرنگی ئەو هەنگاوانە كەمبكەینەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەش هەموو ئەو هەنگاوانە نەیانتوانی گۆڕانێك بەسەر بۆچوونی فەلسەفەو سیستەمی باودا بهێنن. كەواتە ئەوەی كە فەلسەفەی ئیسلامی لای گرنگە تەسەوڕاتی نوێ نییە، بەڵكو ئەوەیە كەهەوڵ بدرێت تەسەوری ئایینی لەلایەن عەقڵەوە بەپەسەند بزانرێ، هەروەك چۆن تەسەوری عەقڵیش رەوایەتی خۆی لە بۆچوونی ئاییندا بەئەنجام بگەیەنێت.

لێرەدا لەبەرئەوەی وەك گوتمان رستەكانی مەعریفی یەك رستەی درێژن، بۆیە ئەگەر بمانەوێت شتە نوێیەكان لە نێو فیكری ئیسلامیدا بەرجەستە بكەین دەبێ راستەوخۆ بۆ وەزیفەی ئایدیۆلۆژی بگەڕێینەوە.

(1)

جابری دەڵێ: بڕواناكەم لە تەواوی مێژووی مرۆییدا فیكرێك هەبێت هەمیشە لە موعاناتدا بخولێتەوە، یاخود وەك فیكری فەلسەفی ئیسلام هەمیشە لە ژێر ستەمی مێژوونووساندا بناڵێنێ لێرەدا دەبێ پەنجە بۆ ئەو مێژوونووسە كۆنانە رادێرین كە هەمیشە لەدژی هێنانی شتومەكی بێگانە "زانست" راوەستابوونو هەتا ئێستاش هەندێ لە توێی هەمان چوارچێوەدا بیردەكەنەوە. بەڵام ئۆرینتالیستەكانو قوتابیە عەرەبییەكان پێیانوایە كە فەلسەفەی عەرەبی ئیسلامی درێژكراوەی فەلسەفەی یۆنانییە لەسەدەی هیلینستیدا، وەك جەستەیەكی نامۆ لە كۆمەڵگای عەرەبی ئیسلامیدا سەیری دەكەن. هەروەها بیریارە چەپەكانیش هەروەك لە پێشەوە باسمانكرد لە دووتوێی چوارچێوە ئامادەكانەوە جارێك لە ململانێی چینایەتی دەدوێنو جارێك لە (داڕمانی مێژوو)و جارێكی دیكەش باس لە ململانێی "مادییەت"و "میسالیەت" دەكەن.

وەك گوتمان هەموو ئەوانەش دابڕینی فیكری ئیسلامییە لە كەشی رۆشنبیرییو سیاسیو كۆمەڵایەتی.. خۆیو دواجار شێوانی شوناسو وەزیفەی شوناسو گۆڕینی "تحریف" هەنگاوەكانی پێشكەوتنی ئەو شوناسە دەگەیەنێت. لێرەدا راستكردنەوەی ئەو ئاگاییە مێژووییە داوا دەكات كە "شتەكان لە سەرچاوەی خۆیەوە تەماشا بكەین" لە دووتوێی هەمان مێژوودا لێی بڕوانین. لە دووتوێی ئەو شتانەی كە دەبێ دووبارە چاوی پێدا بخشێنینەوە، ئەو تەسەوراتە نامێژووییە كە لەگەڵ ئاگایی عەرەبی گونجاوەو ئێستاش لەگەڵیدا دەڕواو مێژووەكەشی بە مێژووی بەشەكانی دەژمێرێ، نەك هەموو مێژوو، ئەو تەسەورە هەموو "بەشەكان" مێژووی عەرەبی دووچاری زیان كردوە، بۆیە فەلسەفەی ئیسلامی عەرەبی تا ئێستاش "مێژووەكەی" لەدەرەوەی ئەو مێژووەوە دەنوسرێ كە پابەندێتیو بەشدارە لە

دروستكردنیدا "لێرەدا دەشیٚ بۆ ئیشكالیەتی ئافرەت لەسەدەی ڕێنیسانسی عەرەبیدا وەك بەشێك لە گشتدا بگەڕێینەوە".

ئەگەر لە میانی ئەو وەزیفانەی كە لە نێو گشتدا، یان لە نێو ململانێی و كێشەكانی كۆمەڵگای سەردەمدا تەماشای فەلسەفەی عەرەبی ئیسلامی بكەین ئایدیۆلۆژیەتێكی شۆڕشگێڕانە خۆیدەخاتە ڕوو، كە خۆی بۆ خزمەتكردنی زانستو پێشكەوتنو پەرەسەندنی داناوە، ئەوەش ئەوە دەگەیەنێت كە دژی كۆنە پەرستییە، یان دژی ئەو ڕەگەزانەیە كە بەرژەوەندی خۆی لە بەرژەوەندییە ناسسیۆنالیزمیو بەرژەوەندییە چینایەتیەكەدا "واتە ئاوڕدانەوەی دواوە، لە دووتوێی مێژوودا" دەبینێتەوە.

ئەگەر خودی ئەو مەسەلەیە بە تەرجەمەكردنی سەردەمی عەباسی بەراورد بكەین، زۆر بە ڕوونی بۆمان دەردەكەوێت كە پرۆسەی تەرجەمەكردن پرۆسەیەكی بێلایەن نەبووە، پرۆسەیەكی ڕۆشنبیری نەبووە لە پێناو پەرەسەندن، بەڵكو بە پێچەوانەوە بەشێكی سەرەكی ستراتیژییەتی گشتی لەخۆ گرتووە كە دەوڵەتی نویٚ ئاراستەكانی دەكێشا، "دەوڵەتی عەباسی هێزە دوژمنكارەكانی ئەو" لەسەرووی هەمووشیانەوە دەلالەتی لەو ڕووە ئایدیۆلۆژییە دەكرد كە لە ڕووە كۆمەڵایەتیو سیاسییەكاندا فەشەلی هێنابوو. لێرەدا ئۆرستۆكراتیەتی فارسی دەركی بەوەكرد، كە دەسەڵات لە كۆمەڵگای ئیسلامی ئەوسا بەپلەی یەكەم ئایدیۆلۆژیا ئاراستەكانی دیاریدەكات، ئایدیۆلۆژیاش "لێرەدا ئایینی ئیسلام دەگرێتەوە" هێزی مادی دروستی دەكات، ئەو هێزەش دەتوانیٚ لە كێشەو ململانێی خێڵەكیانەو چینایەتی كەمبكاتەوەو بیخاتە دەرەوەی خۆی، بۆیە بڕیاریدا چەكی خۆی كە لە كەلەپوری ڕۆشنبیریو ئایینی غنوسیەت[7] بونیادنرابوو" واتە بڕواهێنان بەسەرچاوەیەكی دیكە بۆ مەعریفەت لە دەرەوە عەقڵ كە ئەویش "عیرفانە، یان ئیلهامی خوداییەو لەدەرەوەی سروشو لەدەرەوەی عەقڵو نەقڵ دایە" بەكار بخات.

بەمجۆرە ئۆرستۆكراتیەتی فارسی بە شێوەیەكی بەرفراوان لە دووتوێی بەكارهێنانی كەلەپوری ڕۆشنبیریو ئایینی "زەردەشتو مانەوییەتو مزدەكییەت" هێرشە ئایدیۆلۆژیاخوازەكەی خۆی خستە گەڕ، ئامانجی سەرەكی ئەو هێرشەش دروستكردنی گومانو هەڵوەشاندنەوەی ئایینی عەرەبی بوو، تاكو لە وێوە بتوانیٚ دەسەڵاتی عەرەبیو دەوڵەتی عەرەبی ملكەچ بكات، بەڵام دەوڵەتی عەباسی كە تازە خۆی دەگرت، لەبەرامبەر ئەو هێرشانە هانی موعتەزیلەكانی داو ڕێبازەكەی ئەوانی پەسەندكرد لەلایەكی دیكەش لە ڕێگەی تەرجەمەكردنی كتێبە فەلسەفییەكانی "یۆنان"و خستنەرووی ناوەڕۆكیانەوە هەوڵیدا بەرامبەر ئەو هێرشە بووەستیٚ، بۆیە گەرچی خەونی "مەئمون" حەقیقی بیٚ، یان دروستكراو خەونێكی بەریئانە نەبووە، واتە لە پێناو "ئەرستۆ" دانەبووە، بەڵكو بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی (زەردەشتییەتو مانییەت) بوو. لەبەر ئەوەی ئەهلی سوونە دژی موعتەزیلەكان بوون، بۆیە ئەو هاندانو پەسەندكردنەی دەوڵەتیان لەدڵگران بوو، ڕقو كینەی ئەهلی دەقییان وروژاند، بەمجۆرە دەبینین فەلسەفە لە بەرامبەر ئاراستەكردنی دوو دوژمنی توندا: غنوسیەت "كەپاشان تەسەوفی لێكەوتەوە" ئەهلی سوننەو فوقەها دووچاری پەشێوی بوو. بەڵام موعتەزیلەكان توانای ئەوەیان هەبوو كە بە لۆژیكی "جەدەل" ئەو لۆژیكەی كە پشتی بە "پێوانە نادیاری لەسەر دیار " دەبەستا، دژی هێرشەكانی غنوسیەتی خاوەن "عیرفان" بوەستن.

لێرەدا بێ ئەوەی درێژە بەو مەسەلەیە بدەین‌و دواجار کودەتای "ئەهلی سوننە" لە دژی "موعتەزیلەکان" لەسەردەمی "موتەوەکیل" بخەینە بەر باس‌و لێکۆڵینەوە، هەوڵدەدەین بڵێین فەلسەفە لە کۆمەڵگای ئیسلامیدا هەرگیز وەك لایەنێکی فیکری بەشدارینەکردووە بەڵکو هەمیشە وەك گوتارێکی ئایدیۆلۆژی شۆڕشگێڕانە خۆی نواندووە، بۆ نمونەش دەتوانین بڵێین "کیندی" یەکەم فەیلەسوف بووە کە بە شێوەیەکی راستەوخۆ چۆتە نێو کێشە ئایدیۆلۆژیەکانەوە "کێشەی نێوان موعتەزیلەو غنوسەو ئەهلی سوننە" بەتەواوی لایەنگیری موعتەزیلەکانی دەکرد.

"کیندی" جۆرە هاوسەنگیەکی خستە نێوان ئایین‌و فەلسەفە، وای لە هەردووکیان کرد کە بە شێوەیەکی هاورێك‌و گونجاو بەرەو یەك ئامانج ببینەوە کە ئەویش "راستییە" ئینجا "فارابی" دوای کودەتای سوننەو لە ساتەوەختی کودەتاکانی "بویهییەکان_ حمدانییەکان"ی شیعە بەسەر سوننەدا، هاتە ناوەوە، ئەوساتە ئیمپراتۆرییەتی عەرەبی بۆ کۆمەڵێك دەوڵەتی بچوك بچوك‌و پرکێشەی ئایدیۆلۆژی هەڵوەشایەوە. بۆیە هەمیشە "فارابی" بانگەشەی یەکبوونی فیکری دەکردو گوتاری "عەقڵی گەردوونی" راگەیاند کە هیچ جیاوازییەك لە نێوان ئایین‌و فەلسەفەدا بەدیناکات، تەنها لە رێگەی تەعبیرکردنەوە نەبێت واتە یەکەم: شێوازی جەدەلیەت پەیڕەو دەکات، دووەمیش بورهانیەت. بەمجۆرە "فارابی" وێنەیەکی خستەڕوو، کە نە گۆشەگیربوو، نە دابڕاو لە دنیا، هەمیشە بڕوای بە پێشکەوتن‌و توانای عەقڵی هەبوو، واتە پرۆژەی "فارابی" پرۆژەیەکی ئایدیۆلۆژی بوو، لە پێناو دووبارە گەڕانەوەی یەکێتی بۆ کۆمەڵگا، فەلسەفەو زانستی لە پێناو ئەو یەکێتییە بەکاردەهێنا.

بەڵام "ئیبن سینا" کە ماوەی ژیانی دەکەوێتە دووتوێی پارچەپارچەبوونی ئیمپراتۆرییەتی عەرەبی‌و شوێنگەشی باوەشی وڵاتانی فارس بوو، لە کەش‌و هەوای کێشەو ململانێی رۆشنبیری‌و زانستی نێوان مەشرق "واتە ئەهلی خوراسان‌و هۆزەکانیان "لەگەڵ مەغریب" واتە ئەهلی عێراق‌و شام" سەری هەڵێنا.

راستە "ئیبن سینا" سیستەمی گریمانەییەکەی "فارابی" پەیڕەودەکرد، بەڵام نەك بۆ ئەوەی لە دووتوێی کۆمەڵگاو مێژوودا بەکاری بهێنێ. ئەگەرچی لە شێوەی خەونیشدا بێت، وەك چۆن "فارابی" پرۆژەکانی خۆی لەسەر دامەزراند، بەڵکو ئەو بۆئەوەی بوو کە تاقێك بەرەو ئاسمان بەرێت، تالەوێدا رۆحی بێجەستەی ئەو شوێنی لە "دنیا" بەر لە" ئاخیرەت" داگیر بکات.

لێرەدا جابری دەڵێت "ئیبن سینا" دوو رووی هەبوو، کتێبی "الشفاء"و کتێبی "النجاه"، ئەو رووەی کە لە "النجاه" دەیکێشێ روویەکی تاریکی غنوسیەتەو راستەوخۆ پێچەوانەی "الشفاء" دەکەوێتەوە. واتە "ئیبن سینا"هەمیشە لە هەوڵی بەرجەستەکردنی رێبازی رۆحی غنوسیەتدا بوو، بۆیە پێویستە ئەو وێنەیەی کە "الشفاء" بۆی کێشاوە لە ئاگایی (عەرەبیدا) راستی بکەینەوە، چونکە تاکو ئێستاش رووە (مەشریقیەکەی) "ئیبن سینا" وەك هەڵگری "ئەساڵەتی ناسیۆنالیزمی" فارسی درێژەی هەیە ، واتە لە بازنەی فەلسەفەی عەرەبی چۆتە دەرەوە. بەڵام لە مەغریبی عەرەبیدا فەلسەفەی ئیسلامی "دابڕانی" لەگەڵ ئیشکالیەتە مەشریقییەکە دروستکرد. واتە ئیشکالیەتی مەغریبی "لەوپەڕی مەغریبی ئەندەلوسدا"و لەوێشەوە بەهەمان شێوە، فەلسەفە لە پێناو عەقڵ‌و عەقڵانییەتدا درێژەی بە خۆیدا، بەڵام نەك بەهەمان شێوەی "مەشریقی" بەڵکو دووبارە خۆی لە ناوەوەو بە میتۆدی نوێ‌و لە ئاسۆی نوێوە خستەڕوو، لەگەڵ "شۆڕشی رۆشنبیری" کە "ئیبن تومرت" بەرپایکردبوو، گەیشتنە یەك.

ئێمە لێرەدا نامانەوێ خوێندنەوەو رەخنەی "مەغریبی" لە "مەشریق"و "ئیبن باجە"و "ئیبن تفیل" لە "ئیبن سینا" دووبارە بخەینە بەرچاو، هەروەها نامانەوێت "ئارمانشاری" فارابی وەك "ئیبن باجە" لە درك خاڵی بکەین، چونکە لێرەدا "ئیبن باجە" وەك واقیعێك لە خەونەکانی (فارابی) دەڕوانێ‌و لە داهاتووی خەونەکەیدا دەژی‌و پێی وابوو دواجار درکەکان دەبنە هۆی شێوانی "ئەرمانشار" واتە ناشێ گوڵەکان بەهۆی زەمەنەوە درکەکان چاك بکەن، بەڵکو پێیوابوو ئەو درکانە گوڵەکان تووشی نامۆیی دەکەن. بەکورتی هەر لە سەرەتاوە فەلسەفەی (مەغریبی) لەسەر رەتکردنەوەی فەلسەفەی (مەشریقی) خۆی دامەزراند، واتە ئەگەر چی "ئیبن باجە" ئاگایی (فارابی) دووبارە دەکاتەوە، بەڵام بە رۆحێکی رەخنەگرانە تێیدەڕوانێ، هەروەها لە فەلسەفەی (مەغریبی) پێی وایە بارودۆخەکە هەمان بارودۆخی پێشوو نین، هەروەها ئیشکالیەتەکانیش هەمان ئیشکالیەت نین.

بۆیە حیکمەتی ئەو ئەزموونە فاشیلەی (مەشریقییەکان) کە پشتی بە دەسەڵاتی "فیقهە"و هێزی کۆنە پەرست‌و پارێزگار دەبەستا، ناشێ دووبارە بکرێتەوە، واتە هەوڵی واقیعێکی نوێیان دەدا، پێیانوابوو "ئەوەی لە ئایین دایە، نموونەی ئەوانە نین کە لە فەلسەفەدان"و ناکرێ تێکەڵ یەکتریان بکەین. هەموو ئەو شتانەی کە دەشێ بکرێ‌و بە ئەرکی فەلسەفە دەزانرێ، ئەوەیە کە دووبارە پەیوەندی نێوان فەلسەفەو ئایین بنێتەوە، لێرەدا "ئیبن روشد" بەدیاردەکەوێ کە دەڵێ نابێ حەق دژی حەق بکرێتەوە، بەڵکو دەبێ حەق دانی پێدابنرێ‌و گەواهی لەسەر بدرێت. فەلسەفەی "مەشریقی" لەسەر (پێوانەی نادیار لەسەر دیار) خۆی بونیادنا، سیفاتی خوایی بە سیفاتی مرۆڤ پێوانە کرد، واتە لێرەدا هەم رێگایان هەڵە بوو، هەم ئامانج.

بەکورتی فەلسەفەو ئایین ناشێ تێکەڵی یەکتر بکرێن، چونکە هەریەکەیان پرینسیپ‌و سەرەتاکانی خۆی هەیە، دەکرێ هەریەك لە ئاستی خۆی پەرەی پێبدرێ، تائەو کاتەی عەقڵ ئامادەیی خۆی لە ئاییندا دەنوێنێ، هەروەك چۆن فەلسەفەش دەرك بە ئایین دەکات، بەمجۆرەش هەردوکیان بەرەو حەقیقەت‌و بەرەو موتلەق دەبنەوەو دواجار لە ناکۆتاییدا تێکەڵ یەکتر دەبن. کەواتە خاڵی سەرەتا لەم پرۆژەیەدا ئازادکردنی فەلسەفەیە "فەلسەفەی ئەرستۆ بەو مانایەی کە تەواوترین فەلسەفەیە "لە هەڵەو تەئویلی خواروخێچ، بۆئەوەی بۆ ئەسڵەکەی بگەڕێینەوەو خوێندنەوەی ئەرستۆ بە ئەرستۆ ئەنجام بدەین. هەر بەو مانایەش دەتوانین چارەسەری پەیوەندییەکانی ئایین‌و فەلسەفە بە شێوەیەکی عەقڵانی‌و واقیعی بەئەنجام بگەیەنین، کە هەریەك لەوان شوناسی خۆی هەیەو هەردوکیشیان دوای توێژینەوەی حەقیقەت کەوتوون، ئەوەش ئەو واقیعەیە کە رەخنەی (ئیبن روشد)ی لێهەڵقوڵاوەو دەشێ بە درێژکراوەی حەزەکانی (ئیبن باجە)و (ئیبن تەفیل)یان بژمێرین، بەڵام ئاخۆ گوتاری "روشد"ی خەونە (واقیعی)یەکەی بەجێهێنا؟

دەشێ بڵێین ئەوەی کە دوای گواستنەوەی "ئیبن روشد" بۆ ئەوروپا، لە وڵاتی "مەغریب‌و ئەندەلوس" مایەوە، هەرتەنها "ئیبن خەلدون" لە "مقدمە"کەی خۆیدا پارێزگاری لێکرد، جا بە راستی "مقدمەی "ئیبن خەلدون" وانەی عەقڵە لە ئەقڵەوە، پەندو حیکمەت وەرگرتنی مێژووە لە مێژووەوە، گوتارێکە لە رابردووەوە بەرەو داهاتوومان دەبات. هەر لەسەر ئەو بنەڕەتەش فەلسەفە لە کۆمەڵگای عەرەبی ئیسلامیدا، نە کاڵاو شتومەکی بێگانەیە نە جەستەیەکی نامۆشە، بەڵکو رەنگدانەوەی گیروگرفتەکانی واقیع‌و خەون ئارەزووەکانی خۆی لەخۆ هەڵگرتووەو راستەوخۆ لە ویژدانی نەتەوەوە هەڵقوڵاوە.

(2)

لێرەدا مەسەلەی (مەشریق و مەغریب) بە سەپاندن و نکۆڵیکردنی پەیوەندییەکانەوە بەند نییە، بەڵکو بە جۆری پەیوەندییەکانەوە بەندە، واتە کاتێ خوێندنەوە بۆ فەلسەفەی سیاسی و ئایینی (فارابی) دەکەین، هەوڵدەدەین (فارابی) بەهۆی (فارابی)یەوە بخوێنینەوە نەك (فارابی) لە نێو فەلسەفەی "ئەفلاتون و ئەرستۆ"دا بەلأم لەگەڵ خوێندنەوەی (فارابی)دا دەبینین، فەلسەفەی (یۆنان)یش دەخوێنینەوە ئەوەش بە تەواوی لەگەڵ خوێندنەوەی ئێستای (ئێمە) بە جیاواز دەکەوێتەوە، چونکە حەقیقەتی فەلسەفەی یۆنانی بەتەواوی لەگەڵ (ئێمەدا) جیاوازە، (ئێمە) هەمیشە دەبێ بەدوای خۆماندا بگەڕێین، نەك بەدوای تەئویلەکانی ئەوان، ئەو تەئویلەی کە واقیعی ئەوان بەسەرماندا دەیسەپێنێ. بۆ نموونە حەقیقەتی لیبرالی ئەوروپی بەسەدەی هەژدەوە بەندە، ناکرێ ئێستا لێرەدا بۆی بگەڕێین، کەواتە بۆچوونی ئێمە لەو سەدەیەدا لەگەڵ بۆچوونی ئەوان جیادەکەینەوە، بۆیە پێویستە دووبارە چاو بە شتەکاندا بخشێنینەوە، فارابی هات رای خۆی لەگەڵ "ئەرستۆو ئەفلاتون" تێکەڵکرد، ئەو هەوڵیدا ناکۆکییەکان لەو رێگایەوە چارەسەربکات، بەلأم "ئیبن سینا" ئەو دوو فەلسەفەیەی بە شێوەیەکی جیا لە لە (فارابی) بەکاربرد، واتە ئەو هات لە میانی دۆزینەوەی حەقیقەتەکانی خۆی و لێکدانەوەکانی خۆی لە نێوان (ئەفلاتون و ئەرستۆ)دا چارەسەری ناکۆکییەکان بکات، بەلأم هەرگیز ناشێ ئەوە شاردنەوەی (ئەرستۆ) بێ لە عەرەب. ئەوەی بە کورتی (دەمانەوێ قسەی لێبکەین) ئەوەیە کە نابێ بە تەرازووی فەلسەفەی یۆنانی سەیری فەلسەفەی عەرەبی ئیسلامی بکەین. چونکە دەکەوینە دەرەوەی مێژوو.

(3)

جابری دەڵێت: هەرگیز گفتۆکردنی نێوان (رابردوو ئێستا)، (ئێستاو داهاتوو) لە فیکری مرۆییدا، دابڕانی بەسەردا نایەت، خودی ئەو مەسەلەیەش بە تەئکید بۆ کەلەپوور دەمانگەڕێنێتەوە، کە لە پێشەوە لەسەر ئاستی میتۆدو روئیا لێی دواین. هەوڵدەدەین ئێستاش لە سەر ئاستی پرۆسیسەکردن بیری لێبکەینەوە، هەردوو ئاستیش بەیەکەوە بەندن، چونکە ئەوەی ئێمە بۆ تێگەیشتنی خۆمان بونیادی دەنێین، بە شێوەیەکی راستەوخۆ جۆری تەوزیفکردنیش دیاریدەکات. بەلأم ئەوەی لە کەلەپوور دەمانەوێ، لە ئێستا تەوزیفی بکەین، هەموو کەلەپوور نییە بەڵکو ئەوەیە کە لێی ماوەتەوە لێرەدا پێویستە کەلەپوور لە دوو ئاستدا بخەینە بەرچاوو، ئاستی یەکەم: ئاستی تێگەیشتنی کەلەپوور، ئاستی دووەم: تەوزیفکردن و وەبەرهێنانەوەیە.

واتە لە یەکەمدا پێویستە کەلەپوور بەهەموو جیاوازی قۆناغەکان وەربگرین و لە دووەمدا زێترو زێتر بەرەو ترۆپکی بکەینەوە، ئەو ترۆپکەی کە پێشکەوتن پێی گەیشتووە. ئەوەی ئێمە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکەین، ئەوە نییە کە باب و باپیرانمان تیایدا ژیاون، یان ئەوەی کە کتێبەکان پاراستوویانە، بەڵکو ئەوەیە کە لێی ماوەتەوە، ئەوەی کە دەشێ ئێستاکە لەگەڵی بژین و قابیلی و پەرەسەندنە، قابیلی دەوڵەمەندکردنە، تاکو لە داهاتوودا بتوانێ لەگەڵماندا بژیت، کەواتە چی لە کەلەپورکان ماوەتەوە؟ رەنگە بەشێك لەو پرسیارە لە دووتوێی ئەو نوسینە وەلأمەکانی خۆی هەڵگرتبێتەوە، دوای ئەوەی باسمان لە ناوەڕۆکی مەعریفی و ئایدیۆلۆژی کرد. بۆیە دەبێ ئەوە بزانین کە ناوەڕۆکی مەعریفی لە فەلسەفەی

ئیسلام‌و فەلسەفە کۆنەکانی دیکەی هاوچەرخی ئەو، مەعریفەیەکی مردووەو قابیلی ژیانی نویٚ نییە، بەڵام خودی ئەو مەسەلەیە بە نیسبەت ناوەڕۆکە ئایدیۆلۆژیا جیاوازە.

ناوەڕۆکی مەعریفی هەر فەلسەفەیەك یەکجار دەژی، ناکریٚ دووبارە ژیانی پیٚببەخشینەوە، کاتیٚ مردیش یەکجار دەمریٚ‌و هەرگیز دوای مردنی ناشیٚ بەجۆریٚکی دیکە ژیانی هەبیٚ، چونکە ناوەڕۆکی مەعریفی زانستە _زانستیش میٚژووی خۆی هەیە، میٚژووی زانست وەك "باشلار" دەڵیٚ:میٚژووی هەڵەی زانستییە، بۆیە ناوەڕۆکی مەعریفی هەر فەلسەفەیەك یەکجارو دواجار دەمریٚ، چونکە کاتیٚ دەچیٚتە ناو میٚژوو، وەك ئەوە وایە کە دەچیٚتە نیٚو هەڵەوە، بۆیە دەمریٚ‌و هەرگیز ناشیٚ بەدوایدا بگەڕیٚین، چونکە "هەڵە_ میٚژووی نییە". لیٚرەدا دەتوانین بڵیٚین ناوەڕۆکی مەعریفی فەلسەفەی ئیسلامی‌و فەلسەفەکانی سەدەی ناوەڕاست‌و هەموو ئەو فەلسەفانەی لەسەر سروشتی فەلسەفەکەی ئەرستۆ هاتۆتە ئاراوە، بەهۆی چوونە نیٚو میٚژووەوەو بەر لە هاتنی زانستی نویٚ مردنی خۆیان راگەیاندووە "دیکارت فەلسەفەی خۆی لەسەر فیزیای گالیلۆ دامەزراند، بەڵام لەگەڵ هاتنی فیزیای نیوتن، کە کانت فەلسەفەکەی خۆی لەسەر دامەزراند، لەناو چوو.

بەڵام بە نیسبەت ناوەڕۆکی ئایدیۆلۆژی جیاوازە، چونکە ناوەڕۆکی ئایدیۆلۆژیا ئایدیۆلۆژیایە زەمەنی دەکەویٚتە داهاتوو، واتە ئیٚستای ئەو لە داهاتوودا دەژی، بەڵام بەشیٚوەی خەون، وەك دەزانین خەونیش بەسروشتی خۆی دان بە چوار چیٚوەی شویٚنکاتدا نانیٚ _ئەویش تەواو بە پیٚچەوانەی زانست دەکەویٚتەوە، چونکە زەمەنی زانست لە ئیٚستا دایە، زانست لە ئیٚستادا دەژی، گەر ئیٚستا خۆی جیٚبهیٚڵیٚ خۆی ڕەشدەکاتەوە. بۆیە ئیٚمە لیٚرەدا دەتوانین مامەڵە لەگەڵ هەندیٚ لە بۆچوونە ئایدیۆلۆژیەکانی ئەو فەلسەفەیەدا بکەین کە بەر لە ئیٚمە ژیاون، بەڵام ناتوانین مامەڵە لەگەڵ مادە مەعریفییەکەیان بکەین.

لیٚرەدا بەپیٚی پرەنسیپی ئیٚستا دەبیٚ ناوەڕۆکی خودی ئایدیۆلۆژیاش شیبکەینەوە تاکو بزانین کام بەشی مردووەو کام بەشی دەتوانیٚ بژی " ژیانیٚکی دیکە" لە پیٚشەوە گوتمان زەمەنی ئایدیۆلۆژیا داهاتووە، ئەو داهاتووەشمان خستە دووتویٚی دوالیزمیٚکەوە، ئیٚستا پیٚویستە ئەو ئابلۆقەیە هەڵگرین، چونکە داهاتووی ئایدیۆلۆژیا یەك نییە، ئایدیۆلۆژیا هەیە لە داهاتوویٚکدا دەژی کە خەونەکانی لە رابردوو وەرگرتووە، بەڵام ئایدیۆلۆژیاش هەیە کە داهاتووەکەی لەو ئایندەدایە کە دیٚ، هەر ئەو ئایدیۆلۆژیایەیە کە دەتوانیٚ ژیانیٚکی دیکە بژی، چونکە مەیلی ئەو ژیانە دەکات. بەڵام ئایا چۆن ئەو دوو پۆلە لیٚکجیادەکەینەوە؟ بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە دووبارە دەبیٚ بە روئیایەکی میٚژووییەوەو بە ئاگاییەکی میٚژووییەوە خۆمان پڕچەك بکەین، بیٚگومان کەلەپوریش بەشیٚکە لە میٚژوو، شتومەکیٚك نییە لەدەرەوە وەرمانگرتبیٚ، بەڵکو بەشیٚکە لە رەوتی میٚژوو، ئیٚمە لە پیٚشەوە گوتمان ناوەڕۆکی ئایدیۆلۆژی خاوەن میٚژووی خۆیەتی‌و دەلالەت لە گەشەسەندنی کۆمەڵگا دەکات، کۆمەڵیٚك ساتەوەختی بەدوایەکدا هاتووەو یەکیٚك ئەویدیکە رەشدەکاتەوە، یان یەکیٚك یەکیٚکی دیکە تەواو دەکات، کەواتە ئەو ئایدیۆلۆژیایەی کە لە (داهاتوو)ی رابردوودا دەژی، چرکە ساتەکانی ژیانی ئەو، ئەو چرکە ساتانەن کە بەرەو پیٚشچوون‌و پەرەسەندن رەتیاندەکاتەوە، بەڵام ئەو ئایدیۆلۆژیایەی کە داهاتووی خۆی ئاراستەی ئەو ئایندەیە دەکات کە بەرەو رووماندیٚت، ئەوا ساتەوەختی ژیانی ئەو ئایدیۆلۆژیایە. ساتەوەختیٚکە کە پەرەسەندن‌و بەرەوپیٚشچوونی میٚژوو ناتوانیٚ رەتیبکاتەوە.

ئەگەر لە دووتوێی ئەو مانایەی سەرەوە سەیری کەلەپوری عەرەبی بکەین، دەتوانین لەدەرەوەی ناوەڕۆکی مەعریفیانەوە، سەیری ناوەڕۆکە ئایدیۆلۆژیەکەی بکەین. هەروەها لەم بارەشەوە دوو ساتەوەختمان راگەیاند، جا ئەگەر ساتەوەختی یەکەم، ساتەوەختی خەونی (فارابی)بێ، کە (ئیبن سینا) تیایدا ژیا، ئەوا ساتەوەختی دووەم ساتەوەختی خەونی (فارابی)یە کە دواتر (ئیبن روشد) گەشەی پێدا. بەمجۆرەش ئەوەی لە کەلەپورمان دەمێنێتەوە، ناکەوێتە سەر ساتەوەختی یەکەم، چونکە وەك گوتمان ساتەوەختی دووەم بە شێوەیەکی مێژوویی رەتیکردۆتەوە، واتە هەموو ئەوانەی دوای (ئیبن روشد) لەدەرەوەی مێژوودا بەسەر دەبەین، بەراستی ئێمەی عەرەبیش ژیانی خۆمان دوای (ئیبن روشد) لەدەرەوەی مێژوودا بەسەر دەبەین، چونکە خوومان بە ساتەوەختی (ئیبن سینا) گرتووە، دوای ئەوەی "غەزالی" هێنایە ناو ئیسلام .

پەراوێزەکان:

- دەشێ ئەم نوسینە خوێندنەوەو بەرجەستەکردنی دەروازەی کتێبی "نحن والتراث"ی محەمەد عابد ئەلجابری بێ، کە لە بەیروت/ 1980_ چاپکراوە.

1- ئۆرنتالیست: لە زمانی کوردیدا (خۆرهەڵاتناس) بەکارهێنراوە.

2- فیۆلۆژی: واتە وەرگرتنی زاراوەیەك و تێگەیشتن لە ماناکانی و پاشان بەکارهێنانی ئەو زاراوەیە بۆ لێکۆڵینەوەی دیاردە سیاسی و کۆمەڵایەتی و فیکرییەکان.

3- ئێمە بۆ "القیاس الغائب علی الشاهد"مان بە پەسەند زانیووە.

4- بڕوانە: التراث والحداثة_ دراسات والمناقشات/ مرکز دراسات الوحدة العربیة، چاپی یەکەم، 1991.

5- فیۆلۆژی: فقه اللغه.

6- بڕوانە: التراث والحداثة_ دراسات والمناقشات/ مرکز دراسات الوحدة العربیة، چاپی یەکەم، تەمموزی 1991.

7- ه.س.پ.

8- غنوسیەت: مەزهەبێکی ئاینییە.

* بیرکردنەوەو خوێندنەوەی (جابری) رەنگە نەشێ راستەوخۆ وەك بونیادێك بۆ دیراسەکردن و بەدواداچون و لێکدانەوەو پێکەوە لکانی دیاردەکان و هەندێ لە چەمك و پرینسیپەکان، سەیربکرێت، بەو مانایەی کە هەموو زەمانێك چەمکی تایبەت بە خۆی لە دووتوێی شارەزایی و ئاگاییە خودییەکانەوە بەرهەمدێنێ، هەر لە هەناوی هەمان ئاگاییشەوە وێنە بە بینراوو ئەودیوو نەبینراوەکانیشەوە دەبەخشێ، کەواتە لە دەرەوەی هۆشیاری و ئاگاییە خودییەکانی هەر زمانێك، پرۆسەی (ناونان) بەبێ بەهاو ناوبراوەکان لاوازو شەرمنانە دەکەونەوە، واتە هەم ئاستی بینراوەکان دادەبەزێنێ، هەم ئاستی زمانیش لەکەدار دەکەن بەڵام لەلایەکی دیکەوە دەشێ خودی (جابری) وەك کەلەپورێکی زیندووی بەجێماو، بەشێك لە بەدیهێنانی مومکینەکانی ئێستاو داهاتووی لەخۆدا هەڵگرتبێ، بەومانایەی کە بتوانین لە بڕی پاساو هێنانەوە بۆ زمان و واقیعی چەسپاو، لە دووتوێی خوێندنەوەی (جابری) و لەبەر رۆشنایی هەلومەرج و پێداویستییەکانی سەردەم، لەناوەوەی خۆماندا "چەکی رەخنەو رەخنەی چەك" بۆ

تێگەیشتن لە ئیشکالیەتەکان بەرز بکەینەوە، هەر لە دووتوێی ئەو خوێندنەوە بەرهەمهێنەرانەشدا دەتوانین بیروڕا جیاوازەکانی کۆمەڵگا تا ئاستی لێکۆڵینەوە هەڵبخەین و لەوێشەوە راستەوخۆ بە کردە عەقلانییەکەوە پەیوەستی بکەین، واتە سیستەمێك بنوێنین کە بڕوای بە جیاوازییەکان و گۆڕانکارییەکانی سەردەمەوە هەبێت.

کەواتە دەشێ لە دووتوێی (جابری) وەك بابەتێك بۆ خوێندنەوە، وەك کەلەپورێکی زیندووی بەجێماو، دواجار سروشتی ئاماژەکان بە شێوەیەکی دیکە بۆ بیرلێکردنەوەو بەدواداچوون بخەینەڕوو کە بتوانین خودی خۆمانی تیا بدۆزینەوە، یان وەك خوێنەرێکی هۆشیارو شارەزا دووبارە لە ئاستێکی دیکەی بیرکردنەوەدا بەرهەمی بهێنینەوە، بەو مانایەی کە خودی خوێندنەوەی خوێنراوەکان لە بەرهەمهێنانەوەدا دەلالەت لە گواستنەوەی ئەو سیستەمە عەقلانییە بکات، کە زیندوویێتی (جابری) لەخودا هەڵگرتووە.

کەواتە لەسەر ئەو پرنسیپە دەتوانین بڵێین هەر خوێنراوەیەك وەك بابەتێکی زیندوو کەوتە ژێر خوێندنەوە، راستەوخۆ دەبێتە کەلتورو دەشێ بەهۆی ئاگاییە خودییەکانەوە خۆمانی تیا بدۆزینەوە، بەڵام لێرەدا نامانەوێ وەك بنەمای خوێندراوەکان نەخشە بۆ بیرکردنەوەی (جابری) بکێشین. چونکە ئێمە لەم ئاستەدا وەك بنەما دەستیان بۆ درێژ ناکەین، بەڵکو خودی ئەم نەخشەیە راستەوخۆ بە خوێندنەوەی بەرهەمهێنەرانەوە پەیوەست دەکەین و هەر لەوێشەوە هەوڵدەدەین دووبارە وەك منێکی وجودی خۆمان پراکتیزە بکەینەوە، خودی ئەو خۆ پراکتیزەکردنەش هەرگیز دەلالەت لە "دووبارەکردنەوە" ناکات، بەڵکە دەشێ دەلالەت لە بزاڤی ئاگاییانەی خودو ئازادییەکانی خود بکات، لەلایەکی دیکەش تەعبیر لە بەشێك لە بزاڤو ئازادی و لە گۆڕانکاریەکانی سەردەم، پێشکەوتنەکانی سەردەم دەکات.

مەسەلەی شوناس و بیرکردنەوەی ((جابری)) وەك ناسیونالیستێك

پرسیاری شوناس هەرتەنها پرسیارێکی رووتی بێ ڕەهەند نییە، بەڵکو پرسیارێکە بە پێی شوێنگەو ساتەوەختی جیاجیاو دیاریکراوەوە، ئاست و چۆنێتی و تایبەتمەندێتیی خۆی هەیە، لە لایەکی دیکەشەوە، دەلالەت و مانای جۆراوجۆرو چەمکی جیاواز بە پێی ئاگایی و بەرەوپێشچوونی کۆمەڵگا لەخۆ دەگرێت. ئەگەر تا دوێنێ خودی ئەو پێناسەیە راستەوخۆ بە وجودو ماهیەتی (من) بەند بێ، دیارە ئەمڕۆ (ئەویدی)ش دەخاتە نێو هەمان چەمکەوە، واتە ئەو کەوانەی کە(من) لەخۆ دەگرێ وەك پێویستیش ئەویدی دەکاتە تای تەرازووی خۆی و خۆی لەسەر پێناسە دەکاتەوە.

بێگومان وەك ئاگادارین بیریارانی عەرەب، بە چەندان شێوەو رێچکەی جیاجیا لەم مەسەلەیەیان کۆڵیوەتەوەو ((جابری))یش هەمیشە بۆ بەدواداچوونی ئەو مەسەلەیەیە تەئکید لەسەر هەلومەرجەکانی

مێـژووی عـەرەبی و کەلـەپورو زمـانی عـەرەبی دەکـات، یـان بـە مانایـەکی دیکـە راسـتەوخۆ پرسـیارە سـەرەکییەکانی عـەرەبی لـە دووبارە گەڕاندنـەوەی خـودو زیندووکردنـەوەی بابـەت دەنوێنـێ، لـە لایـەکی دیکەشـەوە، هەوڵـدەدەن بـیر لـە چـۆنێتیی مامەڵـەکردنی کەلـەپوورو چـۆنێتیی دەسـتبردن بـۆ ئێسـتاو پراکتیزەکردنی شۆڕش و بونیادنانەوەی کەلەپوور بە ئەرکی هەنوکەیی رۆشنبیران و بیریارانی عـەرەبی لەقەڵەم دەدەن، بەڵام ((جابری)) سەلەفییەتی بیرکردنـەوەی ئـەو سـێ تەوەرەیـە لـەوەدا دەبینێتـەوە کـە لـە نەبونی رونیاو بابەتەوە، دوای وەڵامەکان دەکەون، چونکە لای ((جابری)) نەبوونی روئیاو بابـەت خـودی فیکرو مێژووی فیکر دووچاری فەرامۆشی دەکات، هەر فیکرێکیش بەو مانایە بکەوێتە ژێر فەرامۆشییەوە بێگومان وەك گوتمان سەربەخۆیی و ئازادی خۆی لەدەستدەدات و لەم نێوانەدا بۆخۆی وندەبێ و ناتوانێ پارێزگاری لە خۆی بکات، ئەگەر بەو مانایـەش نـەیتوانی پارێزگـاری لـەخۆی بکـات، کەواتـە ناشـتوانێ ئامـادەیی خـۆی بنوێنـێ بۆیـە هەمیشـە وەك بابـەت دابەشـدەکرێ، واتـە، چـونکە ناتوانـێ وەك خـود دابگیرسێ، ئیتر هەوڵـدەدات لـەمیانی ئـەو دابەشـکردنەدا وەك توخمێـك کـە سـاتەوەختی خـۆی و شـوێنی خـۆی جێهێشـتووە بێتـە مەیدانـەوە، توخمێـك کـە ناشـێ ئازادییـەکان دەسـتەبەر بکـات، توخمێـك کـە بـە تەئیکد ناتوانـێ خـەون و بیرکردنـەوەی (بونیـادی ونبـوونی خـۆی) هـەڵگرێ بـەمجۆرە لـەبری خەملانـدنی دەلالـەت هـەر تـەنیا دەتـوانێ وێنـەی خـۆی لـە شـێوەی دال بکێشـێ بـە پیرۆزکـردن و دەسـت بۆنـەبردنی دالـیش، یـان ئامـادەیی رەمزیانـە لـە سـەرووی واقیـع و پانتاییـەکانی دەلالەتـەوە هەمیشـە کـردەو ئاگـایی عـەقڵی، دووچـاری حاڵـەتی شـیزوفرینیا دەکـات هـەر لـە تـوێی ئـەو لەتبوونەشـەوە نـامۆیی وەك دنیـا، دنیایەکی لێکترازاوی ((من)) خۆی دادەمەزرێنێ.

لێرەدا ((جابری)) سەلەفییەتی ئەو سێ تەوەرەیە لەوەدا دەبینێتەوە، کە هەم هەڕەمەکیانە بیر لە وەرگرتن دەکەنەوە، هەم بە شێوەیەکی نائاگاییانەو لاشعورییانە پابەندی بەها کۆن و تەقلیدییەکان دەبن و دەڵێ لەوێشـەوە خۆمـان لـە سـاتە وەختـی ئێسـتادا وندەکـەین و هـەرگیز نـاتوانین وەك خۆمـان بـیر لـە داهێنـان بکەینـەوە، هـەروەها وەك دەزانـین خـودی ئـەو پرۆژەیـە ((جـابری)) لـە کتێبـی ((نحـن والتـراث))دا هێڵـە سەرەکییەکانی دەخاتە بەردەستی خوێنەران و لەهەرسێ بەشی ((النقد العول العربي))دا، لایەنە قوڵەکانی ئاشکرا دەکات و وەك خاوەن بیرێکی لێهاتوو، مەسەلەکان بە شێوەیەکی رێکوپێك پۆلێن دەکات و لە میانی پـۆلێنکردن و پێوانـە دیاریکراوەکانـدا دیـالۆگ لەگـەڵ بیریـارانی عـەرەبی و هەرسـێ تـەوەرەی نـاوبراو دادەمەزرێنێ.

ئەوەی دەمانـەوێ قسـەی لەسـەر بکـەین کتێبی ((مسـألة الهويـة))یە، کـە لـە سـاڵی (1995) دا چـاپی یەکـەمی خسـتووەتە بـازاڕو چـاپی دووەمیشـی لـە سـاڵی (1997)دا بڵاوکردۆتـەوە، لێـرەدا ئـەوەی پەیوەندی بە ناوەڕۆکی ئەو کتێبەوە هەیە لەسێ بەشی سەرەکیدا خۆی دەنوێنێ: بەشی یەکەمی باسی عرووبەو ئیسلام و یەکێتیی ناسیونالیزمی عەرەبییە. بەشی دووەم باس لە من و ئەو دەکات، بەڵام بەشی سێیەم وێنەی عەرەب و ئیسلام لە میدیاکانی خۆرئاوا دەخاتە بەر خوێندنەوە.

مەسەلەی شوناس پرسیارێکە لای (جابری) کە بە پێی بارودۆخ و شوێن و ساتەوەختی پرسیارکردن و بەرژەوەندییە جۆراوجۆرەکان و ئاگایی و رۆشنبیریی و روئیای جیاوازەوە گۆڕانی بەسەردا دێت و مانـاو دەلالەت و وێنەی جۆراوجۆر لەخۆ دەگرێت، کەواتە پرسیاری شوناس هەمیشە پرسیارێکە لەبەرامبەر

ئەویدی لە ئێستاو ساتەوەختی ئێستادا سنورەکانی دادەڕێژێ، لەلایەکی دیکەش خودی ئەو پرسیارە ڕاستەوخۆ دەلالەتی شوێن ((بەنیسبەت عەرەب– نەوت))و پەڕگیری ئایینی، یان ڕەگەزپەرستیو تاراوگەییو دەوری سەرەکی لە وەڵامەکاندا دەبینێ.

کاتێ لە نێو عەرەبو شوێنگەی عەرەبی، یان شوێنگەی ئیسلامی، پرسیاری عەرەب لە زەمەنێکی دیاریکراو دەکەین، ڕاستەوخۆ دەڵێین: عەرەب ئەو نەتەوە داگیرکراوەو پارچەپارچەکراوە موسوڵمانەیە کە ئەویدی بۆ بەرژەوەندییەکانی خۆی دابەشی چەندین قەبارەی جیاجیای دەستکردی کردووەو لە نێوەڕاستیشیدا قەبارەی زایۆنی چەسپاندووە.

بەڵام ئەگەر پرسیاری شوناس لەلایەکی دیکە پرسیار بێ لە ماهییەتو وجود، لەبەرئەوەی هەمیشە وجودیش پێش ماهییەت دەکەوێ بۆیە لەم حاڵەتەدا بیر لە ئامادەیی ئەو وجودە دەکەین، ئامادەیی وجودیش هەرگیز ناشێ پێناسەی خۆی لە دووتوێی بڕیارێکی سیاسیانە قەتیس بکات، بە دیوەکەی دیکەش ئەگەر پێناسەی ئەوروپی بە ئیبداعە زانستیو تەکنەلۆژییەکانو بەرژەوەندییەکانەوە پەیوەست بکەین، ئەوا پێناسەی عەرەبی لەم ڕووەوە ناتوانێ یان هێزی دەرکەوتنی ئەوەندە لاوازە کە ڕووی خۆ نمایانکردندا نییە.

بەڵام وەك دەزانین جیاوازییە گەورەکانی پرۆژەی یەکێتی عەرەبیو یەکێتی ئەوروپی لەوەدایە کە یەکێتی عەرەبی پێناسەی وجودی خۆی لە میانی یەکێتی زمانو ڕۆشنبیرییەوە دەخاتەڕوو، بەڵام ئەوروپا لەسەر بەرژەوەندییە ئابوورییەکان درێژە بە وجودی خۆیدەدات، وەك دەشزانین بەردی بناغەی ناسیونالیزم بە پێناسەی ڕۆشنبیرییەوە دەلکێ، بەڵام یەکێتی ئەوروپی هەمیشە بڕیارێك بووە کە ویستی سیاسیی هێڵە پانەکەی دەکێشێو بڕیارێکە لە ویستی سیاسییەوە هەڵدەقوڵێ، لێرەدا ئەگەر تەگەرەکانی یەکێتی عەرەبی لە دووتوێی ئەو ڕستانەی (جابری) ویستی سیاسی دەوری تیا ببینێ، دەبێ بۆ تەگەرەکانی یەکێتی ئەوروپی بۆ یەکێتی زمانو ڕۆشنبیریی بگەڕێینەوە، دیارە (جابری) هەموو بازدانە فەلسەفیو زانستیو تەکنەلۆژیاکان دەخاتە دەرەوەی زمانو ڕۆشنبیریی وەك ئەوەی هەرگیز ئەو تواناو هێزە سەرسوڕهێنەرانە بە نێو زمانو ڕۆشنبیریدا گوزەریان نەکردبێ، یان هەرگیز بیری لەوە نەکردۆتەوە کە زمانی هەر گەلو میللەتێ بیرکردنەوەی ئەوانە لە نێو زماندا، یان بەو زمانەوە دەتوانین دنیای خۆیانو واقیعی کۆمەڵایەتی دابمەزرێنن، نازانێ بیرکردنەوەی هەر میللەتێ بەپلەی یەکەم بیرکردنەوەیە لە نێو زماندا، زمان ڕوئیای ئەوانە بۆ دنیاو ڕێگەی بیرکردنەوەی ئەوان لەخۆ دەگرێ، واتە زمان نهێنییەکانی ئیبداعو ئاگاییەکانی خودی مرۆڤایەتی لەخۆدا هەڵگرتووە، (جابری) هەمیشە بیر لەوە دەکاتەوە یان ئەوە دەردەخات کە عەقڵ ئامرازی زمانە بەڵام هەرگیز بیر لەوە ناکاتەوە کە زمان بۆخۆی ئامرازی عەقڵەو لە دووتوێی زماندا دەشێ دەست بۆ مەرجەکانی ئازادیو ئیبداعو ئاگایی عەقڵی مرۆڤ بەرین، کاتێ دەڵێین مرۆڤ بونەوەرێکی کاراکتەرو ئازادە لە بیرکردنەوە، واتە بونەوەرێکە خەلقی زمان دەکات هەر لەڕێگەی بەرەوپێشچوونی زمانەوە عەقڵیش بەرەو پێشدەچێت وەك چۆن لە ڕێگەی بەرەوپێشچوونی عەقڵیشەوە زمان دەبوژێتەوەو زیندوو دەبێتەوە، بۆیە هەرگیز ناتوانین زمان وەك چوارچێوەیەك بۆ بیرکردنەوەو قەتیسکردنی بیرکردنەوە بخەینە کار، بەڵکو هەمیشە دەبێ بڕوامان بەوە هەبێ کە زمان ئەو کایە کراوەیە، یان ئەو پەنجەرە کراوەیە بەڕووی ژیارییەکاندا کراوەتەوە، لێرەدا دەبێ بزانین کە ڕاستە

زمان نەتەوەكان دیاریدەكات بەڵام هەرگیز بۆ ئیبداعاتی فەردی چوارچێوە داناڕێژێ، راستە رۆئیایە بۆ دنیا بەڵام هەرگیز نابێتە شای بیركردنەوە هەروەك چۆن بیركردنەوەش شای میللەتان نییە بەڵكو راستەوخۆ بەتاكەوە بەندەو بەتواناو هێزی تاكەوە دەلكێ لە كۆتایی تاكەكاندا بە میللەتەوە بەند دەبێ.

ئەگەر لێرەدا پێناسە تەئكید لە (من)و هێزی (من)و بەرخودانو پەرچەكرداری (من) بكات، رووبەڕووی ئەویدی، ئەوا پێناسەی منی عەرەبی پێناسەیەكە هەر تەنیا دەلالەت لە ماهیەتێكی جێگیرو ئامادەو وجودێكی بنبەستوو ناكات (بە پێی بۆچوونی جابری). بەدیوەكەی دیكەشدا ئەگەر پرسیاری ئەویدی بۆ عەرەبی دوالیزمی (عەرەبی/ئیسلامی) لەخۆ بگرێت پرسیاری (جابری) ئەوەیە ئایا پێناسەی وڵاتانی عەرەبیو ئیسلامی وەك شوێن دەكەوێتە سەر عەرەب یان ئیسلام؟ ئەگەر بە شێوەیەكی دی ئیسلام ماددەی عەرەب بێ – یان عەرەب ماددەی ئیسلام بێ– بەوپێیەی كە قورئان بە زمانی عەرەبییەو خودی پێغەمبەر عەرەبە.

بەڵام كە دەڵێین عەرەب ماددەی ئیسلامە واتە عەرەب لە پێناو ئیسلامو بڵاوكردنەوەی ئایینی ئیسلام قوربانی جۆراوجۆری داوە، مێژووی ئیسلامی پێكهێناوە، بەڵام كە دەڵێین ئیسلام عەرەبییە، ئەوەش عەرەبی ئیسلامی لە خۆدەگرێت، نەك هەر بە مێژوو– ژیاری، بەڵكو بە ئایینیش.

كاتێ بەمجۆرەش بیردەكەینەوە عەرەب بۆ كەلەپور دەگەڕێتەوە، واتە عەرەب چەمكێكە بەلای رابردوودا دەكەوێتەوە، نەك ئێستای ئیسلامی، چەمكی موسوڵمانیش بەشێوەیەك لە شێوەكانی شوێنی عەرەبی گرتۆتەوەو وەك حەقیقەتێكی چەسپاوو ئامادە خۆی نواندووە.

بەو مانایەش ئەوەی كە بەدحاڵیبوون دروستی دەكات راستەوخۆ رێكنەكەوتنە لەسەر چەمكێكی دیاریكراو، چونكە خودی دوانەیی (عەرەبی/ئیسلامی) بەكۆمەڵێ بیروبۆچوونی جیاجیا قسەی لێدەكرێ، هەندێ بۆ كەلەپوورو زمانو ئایدۆلۆژیا دەیگێڕنەوە، هەندێكی دیكە بەپێی فیكری ئەورووپی قسەی لێدەكەن، بەشی سێیەمیش تێكەڵەیەكن لە هەردووكیان.

ئەگەر لە مەرجەعییەتی كەلەپوورەوە بۆ عەرەب بڕوانین دەبینین عەرەب شتێكەو ئیسلام شتێكی دیكە، بەڵام بە چاوی ئەوروپا ئەو دووشتە تێكەڵ بەیەكدەكرێ، ئەوا سەرەڕای ئیشكالییەتەكانو بەدحاڵیبوون, بێ مانایە دانیشتوانی ناوچە عەرەبییەكان مامەڵەی دوانەیی (ئیسلام/عەرەب)یان لەگەڵدا بكرێت، چونكە بە گشتی خۆیان عەرەبنو خاوەن چارەنووسو بەرژەوەندی هاوبەشن. هەروەك بێ ماناشە ئەگەر دانیشتوانی ئێرانو پاكستان لەبەرامبەر موسوڵمانو ئێرانی، یان پاكستانیو موسوڵمان رابگرین.

كەواتە ئەگەر پرسیاری عەرەب كێیە راستەوخۆ خودی عەرەب لەخۆ بگرێ ئەوا پرسیاری یەكێتی عەرەبی پرسیارێكە پێویستی بە نوێكردنەوە هەیە، نوێكردنەوەی ئەو پرسیارەش ئەگەر لە وێنەی فەلەستینیو ئازادكردنی فەلەستین پەنجەی بۆ درێژ بكەین، خودی بێ مانای ئەو پرسیارە دەشێ هەرەسهێنانی (1967) هێڵەكانی دیاریبكات بەو مانایە هەرەس سەلماندی كە هیچ دەوڵەتێكی عەرەبی تێر (خود) نەبووە، یان بە مانایەكی دیكە هەست بە خودێكی پتەوو بەرز ناكات، بۆیە ناتوانن خۆیان بخەنە رووبەڕووبوونەوەی ئەویدییەوە، لێرەدا پێویستە دەوڵەتانی عەرەبی لە (خود) تێربن، تێربوون لە خود واتە زەرورەتی تەئكیدكردن لە خودو چوونە نێو مێژوو، كاتێ عەرەب لە بەرامبەر ئەویدی هەست بەكەمێتی خۆی دەكات، لەهەمانكاتدا هەست بەوەش دەكات كە توانای چوونە نێو مێژووی نییە، بەڵام

سەرەڕای هەموو ئەوشتانەش ئایدۆلۆژیای عەرەبی لە دەرەوەی هەلومەرجەکانەوە لەدەرەوەی مێژوو لەدەرەوەی واقیعی عەرەبی و خودی کاراکتەرو داهێنەری عەرەبییەوە دەست بۆ دیمکراسییەت درێژ دەکات، وەك ئەوەی لەوانە کەوتبێتەوە، ((جابری)) دەڵێ نامۆیی دیمکراسییەت لە وڵاتانی عەرەبیدا لەوە دەبینم کە مەرجی دیمکراسییەت وەك ئەوەی (ئەسینا)و (رۆما) لە ئارادا نییە، سیستەمی دیمکراسییەت لە خۆرئاوای نوێ راستەوخۆ لە درێژبوونەوەی سیستەمی دەرەبەگایەتییەوە هەڵقوڵاوە بەو شێوەیەی کە ئەوان ناسیویانە بەڵام خودی ئەو هەلومەرجە لە وڵاتانی عەرەبی جۆرێکی تر لەخۆ دەگرێ بۆیە هەمیشە بۆ ناسینی بەروبوومەکانی دیمکراسییەت دەبێ بۆ خۆرئاوا بگەڕێینەوە.

لێرەدا کاتێ دەڵێین ئەو واقیعە دیمکراسییەت ناناسێ و پروسیسەی دیمکراسییەتی نەکردووە، واتە واقیعێکە لە ژێر زەبری داپڵۆسێنەرانەی بێگاریدا ژیان دەباتە سەر، بەو مانایەش فیکرەی ناسیۆنالیزمی عەرەبی لە ژێر نەبوونی دیمکراسییەتدا دەناڵێنێ.

لەلایەکی دیکە ئەو فیکرە هەرێمایەتییەی کە وڵاتانی عەرەبی پێی دەنازن بە هیچ شێوەیەك ناتوانێ لە پێناو یەکێتی عەرەبی واز لە خۆی بهێنێ چونکە هەمیشە خۆی بە سێنترال دەزانێ و ئەویدیش بە کەنار، یاخود بە مانایەکی دیکە پێیوایە لە خود پڕبووە، یان فیکرەیەکە تەواو لە فیکرەی فریادڕەس خۆی نزیکدەکاتەوە، کە دەبێ ئەوانیتر لە نێویدا بتوێنەوە.

کەواتە فیکرەی یەکێتی عەرەبی قۆناغێکە پاڵ بە خەونەوە دەدا نەك راستی، رەنگە ئەو خەونەش هەمیشە خەونی دواڕۆژی رابردوو بێ، بەڵام ئێستای عەرەبی هەرگیز ئەو بانگەشەیە هەڵناگرێ، چونکە ئایدۆلۆژییەتی یۆتۆپیی لەو بانگەشەیەدا خۆی دەنوێنێ ئەگەرچی یەکێتی عەرەبی دەشێ لە ئاستی کەلتوورو زمانی هاوبەش و کەلەپوورو هەممە هاوبەشەکانی دیکەدا دەرفەتی بۆ بەدواداچووون قوڵبونەوەی ئەو مەسەلەیە بدۆزێتەوە، چونکە وەك وتمان ناسیۆنالیزمی عەرەبی راستەوخۆ بەو هەممەوە بەندە، بەڵام لەسەر ئاستی ئابووریدا حەزەکە بە ئاستێکی دیکەدا دەڕواو شێوەی دیکەی جۆراوجۆر دەنوێنێ: هەروەها بە پێی دوورونزیکیان لەویدی کۆمەڵێك شێوەی جیاجیا دەنوێنن. بەکورتی بەشی یەکەمی ئەو کتێبە راستەوخۆ ئیشکالییەتی (عەرەبی/ئیسلامی)و دەوڵەتە عەرەبییەکان و مەسەلەی فەلەستین و یەکێتی عەرەبی و پێوەندییەکانیان دەخاتە بەرباس و لێکۆڵینەوە، بەڵام لە بەشی دووەمدا وەك وتمان باس لە ئێمەو ئەویدی دەکات و رۆڵی (ئەویدی) لەبەرەوپێشچوونی (ئێمە) دەخاتە بەرچاو وێنەی داهاتوو ئاسۆکانی بە شێوەیەکی گشتی و بە پێی (داهاتوو– رابردوو)ی ئەویدی (داهاتووی رابردوو) خۆیدەخاتە ڕوو، بەڵام نەك لە ڕێگەی جادوو بەخت گرتنەوە، بەڵکو هەمیشە مومکینەکان لە رێگەی بەڵگەدارەکانەوە دەگرێ و بۆئەوەش پشت بە وەسیلە زانستییەکانی سەردەم دەبەستێ، هەروەها بە شێوەیەکی گشتی پرۆژەی داهاتووی (من) راستەوخۆ بە پڕۆژەی داهاتووی (ئەویدی) دەبەستێتەوەو دەڵێ: هەر پرۆژەیەك کە مرۆڤ بۆ داهاتووی خۆی دایدەمەزرێنێ پێویستە بە شێوەیەکی ئاگاییانە، یان ناگاییانە کردەو پەرچەکردەی ئەویدی، ئەویدی ئەمڕۆو ئەویدی سبەی لەبەر چاو بگرێ.

بەو مانایەش بیرکردنەوە لە داهاتوو بێ وجودی ئەویدی لە ئارادانییە، کەواتە ئێمە بۆیە بیر لە داهاتوو دەکەینەوە چونکە لە ئێستاماندا شتێ هەیە کە رقەبەرایەتیمان دەکات و هەڕەشەمان لێدەکات و پێشماندەکەوێ، کەواتە بیرکردنەوەی (داهاتوو لە رابردوو) خۆی هەردەبێ (ئەویدی) یەك وەك دیارکەرێ

لە دیارکراوەکانی لەخۆ بگرێت، بڕیاری دووەمیش ئەوەیە کە بیرکردنەوە لەو داهاتووەی کە دێ بە شێوەیەك لە شێوەکان دەبێ (رابردووی داهاتوو) ئامادەیی خۆیتیا بنوێنێ، بە جۆرێکی دیکە پێدراوە ئامادەییەکانی عەرەبی بەشێکی گەورەی لەگەڵ هەردوو ئەویدیکە یەك دەگرنەوە واتە ئیسرائیل‌و خۆرئاوا، بەو مانایەش داهاتووی ئیسرائیل‌و خۆرئاوا ئەو ئەویدیکەیە کە داهاتووی عەرەبی دووچاری سەخڵەتی دەکات نەك هەر هێندەش بەڵکو وا لە عەرەب دەکات کە بیر لە داهاتوو بکاتەوە.

لە لایەکی دیکەش بیرکردنەوە خەسڵەتێکە لە خەسڵەتەکانی ئەمڕۆ، نەك بەو مانایەی کە سەدەی کۆن ئەو بیرکردنەوەیەی لانەبووە، بەڵکو بەو مانایەی کە بیرکردنەوە بەر لە رێنیسانسی ئەوروپی بە نیسبەت داهاتوو چارەنووسی دوای مردن بووە، خەڵکی ئەو دنیایەیان بە جۆرێك چاو لێدەکرد، دنیاکەی دیکەشیان بە چاوێکی دیکەوە، یاخود بە پێی بیرکردنەوەی ئایینی جۆراوجۆرا جیاوازی دەنواند, بۆ نموونە لە دیدی فالگرەوەو ئەستێرەناسەکان جۆرێك بوو لە (کەش)، لەلایەکی دیکەش داهاتووی مرۆڤ لەدوای مردن‌و دووبارە گەڕانەوەی ئەو رۆحەی دەگەیاند، جۆری سێیەمیش بۆچوونی بیریارو فەیلەسوفەکان بەر لە مردن پەیوەست بەو زانینە بوو کە مرۆڤ دەربارەی دنیا هەیەتی، یان بەو مانایەی کە مەعریفەی مرۆڤ بەنیسبەت گەردوون وا لە مرۆڤ دەکات کە بە دڵنیایی بژی‌و بیربکاتەوە، واتە رێگاکانی بەختیاری لێرەدا لە مەعریفەوە خۆی دەبینێتەوە.

رەنگە درێژەدان بەو بیرکردنەوەیە ، یان بیرکردنەوە لە داهاتوو راستەوخۆ پەیوەندی بە فەلسەفەوە بکات، ئایا بێکۆتایی ئەو مەسەلەیە (بێکۆتایی)بوون لە خۆ دەگرێ، ئایا گەردوون ئەزەلی‌و ئەبەدییە، هەر لە ئەزەلەوە هەیەو تا هەتایە دەمێنێ, یان بوون سەرەتاو کۆتایی هەیە، پرسیارێکی دیکەش ئەوەیە ئایا خالێك هەیە دیاریکرابێ بۆ جڵەوگرتنە دەستی هەموو دنیا، ئایا فریادرەسێ هەیە ئەو جڵەوە بگرێتە دەست.

کاتێ کە مەسیح هات تەواوی ئەو یەقینە یەهودییەی خستە ژێر پرسیارەوە بەوەی کە بانگەشەی ئەو رووی لەهەموو مرۆڤێك بوو هەمووی وەك یەك حساب دەکرد بەڵام دواتر ئەو بانگەشەیە روویەکی دیکەی ئایدۆلۆژی ئایینی لەخۆگرت تا دەوڵەتێکی جیهانی لەخۆ بگرێت، بەمجۆرە ئەگەر پێشتر مرۆڤایەتی لە پێناو کەنیسەوە هاتبێتە دنیاوە، ئەوا دوای ئەوەی ئەوروپا وەك خودێکی بکەرو زاڵ‌و داهێنەر خۆی فەرزدەکرد، خودی ئەو وتەیە گۆڕاو مانایەکی دیکەی لە خۆگرت ئەویش ئەوەبوو کە مرۆڤایەتی لە پێناو ئەوروپاوە هاتۆتە دنیاوە، ئەوروپا تەواوی ئەویدیکەی داگیرکردو بەو مانایەش ویستی داهاتووی رابردووی خۆی پراکتیزە بکات کە ئەویش پراکتیزەکردنی رۆحی ئیمپراتۆرییەتی رۆمانی کۆن بوو بۆ ئەوەی لە رێگەی ((داهاتووی رابردوو)) دەست بەسەر تەواوی دنیادا بگرێتەوە.

دوای رێنیسانسی ئەوروپی ئەو فیکرەیە بۆ فیکرەی دەوڵەتی ناسیۆنالیزمی گۆڕان خودی ئەو گۆڕانەش رێگای لەبەردەم جیاکردنەوەی کەنیسەو دەوڵەت خۆشکرد، لەلایەکی دیکەش فەلسەفەو مێژوو شوێنی ئایدیۆلۆژیەتی پاپەوییەتیان گرتەوە، خودی گوتاری فەلسەفی، گوتاری ئایینی بەتاڵکردو روئیای دنیا هاتە ئاراوە، روئیا ئایینییەکانی خستە دواوە.

بەر لە رێنیسانس ئەوروپا وایبیردەکردەوە کە مرۆڤی کۆن زێتر پێشکەوتووترە لەمرۆڤی ئێستاو لە مرۆڤی ئێستا باشتربوون، بەڵام رێنیسانس تەواوی ئەو بیرکردنەوانەی گۆڕی‌و کۆمەڵێك کەشفی

زانستی و جوگرافی هێنایە ئاراوە. بەو مانایەش فەلسەفەی مێژوو دووبارە منی ئەورووپی هێنایەوە وجود، واتە فەلسەفەی مێژوو لە ئەورووپاو لەسەدەی ((18و19)) شوێنی شتە هەرە پیرۆزەکانی گرتەوە، بەڵام ئاخۆ پێکهاتەی منی ئەورووپی بێ ئەویدیکە چۆن درێژە بەخۆیدەدات، ئایا ئەویدی وەك دەستی دووەم نییە بۆ چەپڵەلێدان.

بەو مانایە ململانێی نێوان عەرەب و خۆرئاوا کێشەو ململانێیەکە کۆمەڵێك فاکتەر دەوری تیا دەبینێ، یەکێك لەوانەش یادەوەری رۆشنبیری و ئەویدیکەیان فاکتەری بەرژەوەندییە، بەو مانایە سیستەمی تاك رەهەندی ئەورووپی دوای نەمانی ئەویدی دەبێ هەمیشە پرسیاری سەرەکی لە دۆزینەوەی ئەویدیکەوە هەڵگرێتەوە، بەڵام ئاخۆ ئەویدیکە چۆن و لەچ ئاستێکدا دەبینێ؟.

بەشێ سێیەمی ئەو کتێبە بەدوادا گەڕانی وێنەی عەرەب و ئیسلامە لە نێو میدیایی ئەویدیکەدا، واتە چۆن وێنەی عەرەبی لە خۆرئاوا دەشێوێنرێ، پاشان شێواندنی وێنەی عەرەبی چەند پەیوەستە بە ئیسلام و چەند کۆچکردووە عەرەبەکان دەوری تیا دەبینن –لەم بەشەدا (جابری) دەڵێ هەمیشە ئەورووپاو خۆرئاوا هەوڵدەدەن وێنەی عەرەب وەك تێکدەرو تیرۆریست بکێشن، بۆئەوەی هەموو خەباتە ئازادیخوازەکانی عەرەبی بە تیرۆرو تێکدەر بدەنە قەڵەم، بەو پێیەی کە عەرەب مادەی ئیسلامە، بۆیە خودی ئیسلامیش لەم ناووناتۆرەیە بەدەرنییە، یاخود ئەگەر مرۆڤی عەرەبی بۆ ئەم باسە فریایان نەکەوێت ئەوا ئیسلامی ئوسولی دەکەنە بابەتی سەرەکی میدیاو لەوێوە ناوی عەرەب و وێنەی خودی عەرەب دەخەنە هەمان رستەوە، خودی ئەو رستەیەش بە شێوەیەکی هونەرییانە وایدەنەخشێنن کە قەناعەتی تاکی ئەورووپی بتوانێ هەرسی بکات، یاخود بە مانایەکی دیکە میکانیزمیەتی عەقڵی ئەورووپی و خۆرئاوایی لە مامەڵەکردنی لەگەڵ ئیسلامدا بەدرێژایی رستەکانی جووڵە دەخاتە هەستی بەرامبەرو ترسێك دەخاتە دڵەوە، وەك ئەوەی کە ئیسلام تاکە ئەویدییەکی بەهێزی (بەرامبەر) بێت.

(جابری) لەم رووەوە دەپرسێ و دەڵێ مرۆڤ بەرامبەر میدیاکانی خۆرئاوا دووچاری سەرسامی دەبێ چونکە ئەوان بەرگرییەکانی لوبنان لە دژی داگیرکەری ئیسرائیلی بە راوەدونان لەقەڵەمدەدەن، بەڵام ئەو فیلمە ئەورووپاییانەی کە بەرگری دژی نازییەت نیشان دەدەن هەمیشە بە شێوەیەکی بەرز دەخەمڵێنن، لەوەش زێتر میدیای ئەورووپی کردەوە شەڕانگێزەکان و کارە تیرۆرەکانی کوردی باکوری عێراق و باشوری تورکیا بەخەبات دەدەنە لەقەڵەم.

لێرەدا (جابری) نیازی ئەوەی هەیە کە بڵێ خۆرئاوا هەمیشە دەیەوێت بە شێوەیەکی سلبی وێنەی (عەرەبی/ئیسلام) بخاتە دووتوێی میدیاکانەوە، یان سیناریۆیەك بۆ ئەو مەبەستە دابڕێژێ بەو ئامانجەی کە بەدیلی وێنەی شیوعییەت بگەیەنێت، لێرەدا ئەگەر شیوعیەت وەك پانتاییەکی سوور لەسەر نەخشە حسابی (ئەویدی) بۆ کرابێت، گوایە عەرەبی بە (رەنگی سەوز) ئەو دەورەی بۆ دووبارە دەکاتەوە، کەواتە وێنەی عەرەبی و شوناسی عەرەبی بۆ ئەویدی دەکەوێتە دووتوێی ئیسلامی ئوسولی لەلایەك و نەوت لەلایەکی دیکە.

سەرەڕای ئەوەش وێنەی کۆچکردووەکان بە شێوەیەکی سلبی دەگرێ وەك ئەوەی ژیانی ئەویدیکەیان دووچاری قەیران کردبێ، یاخود کۆسپێ بن لە رێگەی پێشکەوتن و داهێنانەکانیاندا، بە کورتی ئەو کتێبە بەرلەوەی کتێبی بیریارێکی عەرەبی بێ ئاگانامەیەکی ناسیۆنالیزمی رووتەو هەوڵی لەکەدارکردنی

بەخششەکانی ئەویدی بۆ وەجوولەخستنی منی عەرەبیو گەڕانەوەی مێژووی سەربەرزییەکانو ژیاری عەرەبی دەکات، بێ ئەوەی هیچ حسابێ بۆ ئازادی بیروڕادەربڕینی کەمەنەتەوەییەکان بکات، وەك ئەوەی لەم شوێنگە عەرەبییەدا جگە لە (عەرەبی) شتێکی دیکە وجودی نەبێ، یان جگە لە ئایینی ئیسلامی ئایینێکی دیکە لە ئارادا نەبێ، خودی ئەو مەسەلەیەش بۆچوونی (جابری) وەك ناسیونالیستێکی پەرگیر دەخاتە بەر چاو، بەکورتی لەبری ئەوەی جابری وەك ناسیۆنالستێکی پەرگیر خۆی تەرح بکات پێویستە وەك بیریارێکی مۆدێرن قسە لە داهێنانەکانو پێشکەوتنەکان بکات، لەلایەکی دیکەش دەبێ بیرکردنەوەی ئایدۆلۆژیو بیرکردنەوەی مرۆڤایەتی بیرکردنەوەی سیاسییەنەو بیرکردنەوەی ئابوورییانە لەیەکتر جیابکەینەوە، لێرەدا قسە لەوە نییە وەك خۆت نەبیت، بەڵکو قسە لەوەیە ئازادییە مرۆڤایەتییەکان پێشێل نەکەیت، قسە لەوە نییە ناسیۆنالیستانە بیرنەکەیتەوە، قسە لەوەیە، ئەویدیکە لە چاوی داهێنانو پێشکەوتنە مرۆڤایەتییەکان ببینی، نەك وەك ئەویدیکەیەکی دوژمن نەك وەك ئەویدیکەیەکی دەبەنگو بێکردە. هەرچۆنێ بێ دەتوانین بڵێین ئەو کتێبە کۆمەڵێك قسە هەڵدەگرێ بەڵام ئێمە لێرەدا تەنیا ویستمان دەرگا بۆ خوێندنەوەی (جابری) بخەینە سەر پشت تادواجار وەك بیریارێکی پەڕگیر بیخەینە ژێر پرسیارەوە..

ناسنامە کوشندەکان

چەند خوێندنەوەیەك بۆ زمانی چەمكو بە جیهانیبوون

یەکێك لە گرفتە سەرەکییەکانیمرۆڤ ئەوەیە نەتوانێ لە ئێستای خۆیدا بژێت، نەتوانێ بچێتە زەمەنی خۆیەوەو لە ئێستای خۆی تێبگات، نەتوانێ بە شێوەیەکی مۆدێرن لەگەڵ ئێستای خۆی مامەڵە بکات، ئەوەش وەك چۆن بە جیهانبینیو بابەتەوە پەیوەستە، بەدیوەکەی دیکەش بە زمانی چەمكو عەقڵانییەتەوە دەلکێ.

واتە ئەگەر لە نەبوونی جیهانبینیو بابەتبوون بەمانا هابرماسییەکەی فیکر بکەوێتە فەرامۆشییەوەو سەربەخۆییو ئازادی خۆی لەدەستبداتو نەتوانێ پارێزگاری لە خۆی بکات، لە بێ ئاگابوونەوە فیکری خۆی ون بکاتو نەتوانێ ئامادەیی خۆی بنوێنێ، ئەوە وەك بابەتیش خۆی لە شێوەی دال دەکێشێ، واتە لەبری ئەوەی وەك بکەر دەربکەوێت، وەك ڕەمز ئامادە دەبێت، ئامادەیی ڕەمزییانەش دەکەوێتە سەرووی واقیعو پانتاییەکانی دەلالەتەوە، هەمیشە کردەو ئاگایی عەقلی دووچاری لەتبوون دەکات، لە ڕێگەی ئەو لەتبوونەشەوە نامۆیی لە دایك دەبێ، یان بە مانایەکی دیکە پەیوەندییە ئەکتیفەکانی تاكو گروپەکان دەکەوێت, بە دیوەکەی دیکەش عەقلانییەت بەرەو ئەگەرە نێگەتیفەکان دەبێتەوە.

ناسنامەو جیاوازییەکان

مەسەلەی ناسنامە یان شوناس ئەمڕۆ لە تەگەرەو ئیشکالییەتێکی گەورەی فیکریو مەعریفیدا خۆی هەڵدەگرێتەوە یان بە مانایەکی دیکە پرسیارێکە بە پێی بارودۆخ و شوێن و ساتە وەختی پرسیارکردن و بەرژەوەندییە جۆراوجۆرەکان و ئاگایی و رۆشنبیریی و جیهانبینییە جیاوازەکان گۆڕانی بەسەردادێ، بەو مانایەش وەك ((جابری)) دەڵێ: پرسیاری ناسنامە هەمیشە پرسیارێکە لەبەرامبەر ئەویدی، یان بە مانایەکی دیکە ئاستی رۆشنبیری کۆمەڵگاو ((ئەویدی)) لە ئێستاو ساتەوەختی ئێستادا سنورەکانی دادەڕێژێ، کەواتە لێرەدا بە ناسنامە جۆرێك لە جۆرەکان تەئکید لە (من) و هێزی (من) و بەرخودان و پەرچەکرداری (من) دەکاتەوە.

((جابری)) هەوڵدەدات لە رێگەی تێربوون لە خودو چوونە نێو مێژوو لە بەرامبەر ئەویدی ناسنامەو شوناس بەرزبکاتەوە[1]، ئیشکالییەتی ئەو تێزەش بەرەو ئیشکالیەتی بیرکردنەوەی (دێکارت)یمان دەبات، راستە (دێکارت) ناڵێ بیرکردنەوە بەمندا دەڕوا, بەڵکو دەڵێ ((من بیردەکەمەوە)) فەلسەفەی دێکارت فەلسەفەی رۆح و بونەوەر نییە، بەڵکو فەلسەفەی خودو بوونە، بەومانایەش دنیای دێکارت نە دنیای سروشتەو نە دنیای رۆح، بەڵکو دنیای مرۆڤە، مرۆڤێك کە گومان دەکات، بەڵام ((ئەدمۆند هوسرەل))ی ئەڵمانی هات تاکو بە فینۆمینۆلۆژییەکەی لە بارمتەی ((خواوەند)) رزگارمان بکات، لە بری ئەوەش کۆمەڵێك ئەزموونی خودی، یان کۆمەڵێك خود، خودێك و خودی ئەویدیکەی هێنایە ئاراوە، هەروەها هۆسرەل ماهیەتی کۆتایی خستە نێو دووکەوانەوە، واتە وازی لە لێکۆڵینەوە هێناو تەئکیدی لەسەر پێکەوە ژیانکرد، یاخود ئەزموون کە ئاگایی خودی تیایدا وجوی هەبێت.

ئەگەر فەلسەفەی دێکارت بڵێ: بە کەفالەتی خواوەند ئەوەی دەیبینم، هەروەك خۆی دەیبینم، ئەوە فینۆمینۆلۆژیای هوسرەل دەڵێ: من بیردەکەمەوە، تۆ بیردەکەیتەوە، ئێمە گشتمان بیردەکەینەوە، ئەوەی لێرەدا گرنگ دەکەوێتەوە بۆ ئەزموونەکانمان پێکەوە ژیانە، کەواتە وازهێنان لە فەلسەفەی خود، هەوڵدانە بۆ فەلسەفەیەك کە بکەر دەوری سەرەکی تیا وازی نەکات، ئەو فەلسەفەیەی کە واز لە خود دەهێنێ لە چەمکی ((ئەپستمی)) فوکۆو چەمکی فەلسەفەی بێ سێنتەری ((دریدا)) دەبینین[2].بەمانایەکی دیکەش لە چەمکی جیاوازییدا خۆی هەڵدەگرێتەوە کە راستەوخۆ دژی فەلسەفەی ناسنامە بە مانا تەقلیدییەکەی دەکەوێتەوە، یان بە مانا((هیگل)) یەکەی چونکە ((هیگل)) گرینگترین فەیلەسوفی فەلسەفەی تاك ناسنامەیە. بەرامبەر ئەو فەلسەفە تەقلیدییەش ئەمڕۆ مرۆڤ کۆمەڵێك پێوانەی بۆ ناسنامە هەیە، نەك بەو مانایەی کە خاوەنی چەندین ناسنامەیە، بەڵکو بەو مانایەی کە ناسنامە لە چەندین رەگەز پێکهاتووە، کەواتە ناتوانین ناسنامە پارچە پارچە بکەین، بەڵام هەر مرۆڤێك بڕیارێکی تایبەت و جیاوازی لە ناخەوە هەڵگرتووە، ئەو جیاوازییەش جەستەیی نییە، بەڵکو مرۆڤانەیە، نە ئەتنی و نە ناسیونالیست ناتوانێ بیشێوێنێ، ئەو ویژدانە بەمانا تەقلیدییەکە رۆحانی دەکەوێتەوە، ئەو ویژدانە زیندووە هیچ کاتێك بەهۆی خەسڵەتی جەستەیی، یان مۆری پەنجەو مێژووی لە دایکبوون و ناوو رەنگ و درێژی و کورتی باڵا لەکەدار نابێ، ئەو ویژدانە زیندووە هیچ کاتێك نە بە تۆمارە رەسمییەکانەوە بەندە، نە بە ئینتیمای کۆمەڵایەتی و سیاسی و خێڵ و گوندو کوڵان.... راستە هەر یەکێك لەو رەگەزانە مانای

خۆی هەیە، هەروەها ئەگەرچی گەلێك تاوان ((ئایینی، ناسیونالیستی، ئەتنی....)) بەناوی ناسنامە ئەنجام دەدرێ، راستە بەشێکی ئەو تاوانانە بە زاڵبوونی رەگەزێك لە رەگەزەکانی ناسنامە بەندە، بەلاّم جیاوازییەکان وەك ویژدانی زیندوو، یان بەمانایەکی دیکە چەمکی جیاوازی، ئەو نیشانەیە کە دەکەوێتە دەرەوەی رەگەزەکانەوە، بە پرشنگی خۆی هەموو رەگەزەکان رووناك دەکاتەوە. بەو مانایەش نە چەمکی جیاوازیو نەچەمکی ویژدان لە نێو گشتێکی نوێدا کۆتاییان پێنایەت، ئەگەر چەمکی جیاوازی لە سیستەمی پلۆرالیدا بژیت، ئەوە چەمکی ویژدان چەمکێکی مرۆڤخوازانەیەو بەردەوام خۆی نوێ دەکاتەوە، ئەگەرچی وەك چەمکێکی تەقلیدی پەیوەست بە ترادیسۆنەکان دەبینرێ، بەلاّم ئەگەر لەو مانا تەقلیدییەی بکەینەوە، دەبینین وەك نیشانەیەکی ناوەوەی مرۆڤایەتی ناشێ بۆ تاقە پێناسەیەك کورتی بکەینەوە، وەك چۆن ناشێ بە تەنها بە ئایینو ئەتنی نەتەوەیەکی دیاریکراو پەیوەستی بکەینو بە زەمەنێکی دیاریکراو بەندی بکەین، کەواتە دەشێ چەمکی ویژدان سەرەڕای مانا تەقلیدییەکانی لە نزیك چەمکی جیاوازیدا پرۆسیسە بکرێتو ماناکانی خۆی دەوڵەمەند بکات.

لای هەندێ ناسنامە نیشتمانە، لای هەندێکی دیکە ئایینە، بەلاّم هیچ ئینتمایەك بە شێوەیەکی رەها بالاّدەست نییە، هیچ هەڕەشەك ناتوانێ ویژدانی زیندووی مرۆڤایەتیو جیاوازییە مرۆییەکان لەکەدار بکات، ئەوەش ئەگەر لەلایەك پەیوەنی بە ئیرادە هەبێت، ئەوە لەلایەکی دیکە پەیوەندی بە پلۆرالییەتەوە هەیە، وەك چۆن هیچ رەگەزێك لە رەگەزەکانی ناسنامە ناتوانێ ویژدانی زیندوو بڕەوێنێتەوە، بەهەمان شێوەش ناتوانێ چەمکی جیاوازی بخاتە دواوە.

کەواتە چەمکی ناسنامە ئەمڕۆ بۆ مانا تەقلیدییەکان ناگەڕێتەوە، بەڵکو لە میانی جیاوازییەکاندا خۆی هەڵدەخات پشت بە عەقلاّنییەتو مانا هاوچەخەکانی فیکرو مەعریفە دەبەستێت سەرەڕای ئەوەش پەیوەندیی خۆی لەگەڵ چەمکەکان بە شێوەیەکی دیکەی مۆدێرن پەرە پێدەدات، واتە لەگەڵ گۆڕانی زەمەن ناسنامەش دەگۆڕێ، وەك چۆن هەڵسوکەوتەکانمان بە قووڵی دەگۆڕێن، ویژدانی مرۆڤانەش لەگەشەکردندایە، لەگەڵ جیاوازییەکانیشدا چەمکی ناسنامە رەگەزە زیندووەکانی خۆی بەشێوەو مەیلو وێنە جیاجیاوە دەخاتە روو، هەرلەوێشەوە پەیوەستبوونی مرۆڤانەمان بە واقیع رادەگەیەنین کەواتە پەیوەستبوونی مرۆڤانەمان بە واقیع بەدیوەکەی دیکە بەدەر نییە لە پەیوەستبوون بە زمان، ئایین، رەگەز، چین، ناسیونال.. هتد، بەلاّم وێڕای جیاوازییەکان چۆن لەو هەموو شتانە نزیك دەبینەوە، چۆن دەتوانین هارمۆنیەتێك لەگەڵیاندا دابمەزرێنین؟.

چەمکی ویژدانی مرۆڤانە بەهیچ شێوەیەك تەعبیر لە فۆرمی گشتگیری ناکات، وەك چۆن دەلالەت لە کوشتنی جیاوازییەکان ناکات، چونگە وەك گوتمان چەمکێکە بەردەوام گەشە دەکات، ژیانیش بەردەوام جیاوازی دەخاتەوە، هەموو یەکێك بە جۆرێك لە جۆرەکان لەویدیکە جیایە، هەرکەسێ بە ناسنامەی ((ئاوێتە))ی خۆیەوە پەیوەستە، بەومانایەش ناسنامە شتێ نییە هەتا هەتایە لەگەڵتدابێ، بەڵکو رەنگە بگۆڕێت بۆ نموونە: ئەو رەگەزانەی هەر لە منداڵییەوە بە ناسنامەکانمانەوە لکاون، هەر لە رەنگی قژ، پێست، رەگەز، سیفەتی جەستەیی.... هتد، ناشێ تەواو سروشتی بن، بۆ نموونە: ((رەگەز)) یان بەشێك لە چەمکی ((رەگەز)) دەوروبەر پێتدەبەخشێ بەپێی شوێنکاتو تێڕوانین بۆ رەگەز واتای رەگەز دەگۆڕێ، رەنگە لە کۆمەڵگایەکی دواکەوتوو رەگەزی ((مێ)) هەرگیز بەشێوەیەکی مێیانە نەژی، یان رەنگە

قولەڕەشێ لە ئەفەریقیا هەمان ناسنامەی قولەڕەشیێ نەبێ لە ئەوروپای سپی پێستدا، ئەوە دەلالەت لەوە دەکات کە هەریەکێك لەو سیفەتانە بۆ نموونە: کورتی، درێژی، رەشی، سپی، رەنگی چاو، هەژاری، بێباوکی، شەلی، گۆجی... هتد هەموو جیاوازییەکانی دیکە دەستیان لەدروستکردنی بەشێك لە رەفتارو بیروڕاو هیواو ئاوات‌و ئامانجەکاندا هەبێ، وەك چۆن بەدیوەکەی دیکەش دەستیان لە دروستکردنی چەمکی جیاوازییەکانیشدا هەیە.

ئەگەر سەیفەتە جیاوازەکان، یان هەندێك لەو سیفەتە جیاوازانە ببنە هۆی بەرجەستەبوون، یان برینداربوون، هەریەکێکیش لەو بەرجەستەبوون‌و برینانە ببنە هەڵوێستێك بەرامبەر ئینتماکردن، ئەوە چەمکی جیاوازییەکان ئاسۆیەکی کراوەو ئازادانەتر بۆ ئینتماکردن والآدەکا، هەرلەوێشەوە چەمکی پێکەوە ژیان‌و مافی تاك هەڵدەگرینەوە.

هەڵوێستی سیفەتە جیاوازەکان بەرامبەر ئینتماکردن وێنەیەك دەکێشیێ، رەنگە هەندێ جار ئەو وێنەیە بەرەو ترسمان بەرێت، هەندێجار بەرەو بەرگریکردن‌و نەتوانین..هتد، بەشێك لەو وێنانەو بەشێك لەو حیکایەتانە لە یادەوەری جێگیر دەبێ، بەلآم خودی ئەو جێگیربوونە راستەوخۆ پەیوەندی بە ئاگایی کۆمەڵگاو مافی تاك‌و مەعریفەو دەسەلآتەوە هەیە، یان بە مانایەکی دیکە پەیوەندی بە واقیعی کۆمەلآیەتی‌و ئابووری‌و سیاسییەوە هەیە، لە کۆمەڵگا دواکەوتووەکان ئەو جێگیربوونە دەبێتە بە شێك لە رەفتارو بیروبۆچوون، دەبێتە بەشێك لەو رەمزانەی کە لە نەستدا گل دەبێتەوەو لە کاتی هەڵچوون‌و حاڵەتە ناسروشتییەکانی مرۆڤ، بەهەمان میکانیزمی بەرگریکردن، یان ترس دەتەقنەوە، کەواتە مەرگەساتەکانی دنیاو تەواوی هەوڵە جەرگبڕاوەکان‌و شەڕەکان‌و ئابڕوبردن‌و تالآنکردن‌و هەموو ئەو شتانەی کە بە شەڕو ترس‌و بێحورمەتکردنی مرۆڤەوە بەندەو دەستیان لە جێگیرکردنی شەڕانگێزی‌و شێتی‌و کوشتن‌و خۆکوشتندایە، بەشێك لە یادەوەری مرۆڤ پێکدەهێنن ((هەرچەندە لەسەرەوە گوتمان بەشێك لەو حاڵەتەو جێگیربوونی پەیوەندی بە دواکەوتنی هۆشیاری کۆمەڵگاوە هەیە)) بەلآم لە بیرمان نەچێت هەموو مرۆڤایەتی بەشێك لەو دڕندایەتییەی تیاهەیە، ئەگەر زۆر کەمیش بێت، هەموو مرۆڤایەتی بەشێك لە ((مستەر هاید)) دەستی بەسەردا دەگرێت، بەلآم گرنگ ئەوەیە بەردەوام ویژدانی مرۆڤانەمان وریا بکەینەوە، زۆرجار ناسنامە کوشندەیی لەپەرگیری بەرچاو دەکەوێت، بەومانایەش ناسنامە لەبەها مرۆییەکە رووتت دەکاتەوەو هەموو جیاوازییەکان سەردەبڕێت‌و بەرەو تاك ئینتیمایمان دەبات‌و ((مستەر هاید)) لە ناوەوەماندا زیندوو دەکاتەوە، هەموو ئەو خوێنڕشتنەی سالآنەی دوایی، هەموو ململانێ خوێناوییەکان بە دۆسییەکانی ناسنامەوە بەندە، دۆسییە ئاڵۆزو کۆنەکان دەستیان لەو خوێنڕشتنەدا هەیە، زۆرجاریش خوێنڕێژەکان دەبنە خوێنڕژاو.... هتد.

بۆ ماوەیەکی زۆر بەندایەتی وەکو واقیعی ژیان سەیردەکرا، هەتا عەقڵە گەورەکانیش نەیانتوانی چاوێك بەو واقیعەدا بخشێننەوە، کەواتە لێرەوە دەتوانین بڵێین بەشێك لە ناسنامە کوشندەکان ((بکوژەکان))[3] راستەوخۆ پەیوەندییان بە هۆشیاری سەردەمەوە هەیە، هەندێکجار حەقیقەتەکانی سەردەم زوو دەردەکەون، هەندێکجار دوادەکەون، بەلآم گرنگ دەرککردنیانە ، نابێ بەهەمان هەڵوێستی کۆن رووبەرووی ئەمڕۆ ببینەوە، بەردەوام پێویستە چاو بە شتەکاندا بخشێنینەوە، جیاوازییەکان فەرامۆش نەکەین‌و ویژدانی مرۆڤانەمان وریا بکەینەوە، رووە تاریکەکەی عەقڵ بە ئیرادەی مرۆڤانەمان زیندەبەچاڵ

بکـەین، پێویسـتە بـەردەوام چـاو بـە بەرهەمـەکانی مـرۆڤو عـەقڵو مەعریفـەدا بگێڕینـەوەو ڕەخنـەیان لێبگرینو بە دوایاندا بچین، وەك ئامرازێکی بێلایەن لە عەقڵ نەڕوانین، وەك چۆن پێویستە مرۆڤ لە شێوە ڕەهاکـە دامـاڵین چـونکە لـە پیشـت ئـەو فۆڕمـە بـاڵاو ڕەهـاو پەرگێرانـە، لەپشـت ئـەو جـۆرە لـە سێنتەرو گشتگیرییە، شێوازێکی دیکەی مەعریفەو فیکرو ئەگەرو کۆمـەڵێك پرسیاری بێدەنگکراوو نەفیکراوو بـە پەراوێزکراو هەیە کە پێویستە بیاندۆزینەوە.

بە جیهانیبوونو ناسنامە

بـە جیهـانیبوون ڕسـتێك پرۆسـەی یـەکانگیرو تێکچـڕژاوە، خـۆی لـە بـزاڤو بیرو سـەرمایەو زانیارییـەکان بەرجەستە دەکاتو هەر لەوێشەوە دەلالەت لـە ئـابووری ئـەلکترۆنیو ڕاگەیـاندنو بوارەکـانی تەلـەفزیۆنو ئەو واقیعە دەکات کە لە دەرئەنجامی شۆڕشی زانیارییەکان سەرچاوە دەگرێ.

لـە سـەردەمی بە جیهانیبووندا ملیۆنان دەبیـنین لـە نێـوان جـەختکردنی ناسـنامەو ونبـوونی ناسـنامەدا دەژین، لە نێوان ئوسولییەتو هەڵوەشاندنەوەی ئیختیارەکان، تـەواوخۆیان ونکردوە، بـەڵام دەبـێ بـزانین کـە بـە جیهـانیبوون وەك گـۆڕانکارییـەکی مێـژوویی، یـان بەخشـیش تەکنـەلۆجیا، مەترسـی بایەخەکـەی لەسـەر چـۆنییەتی مامەڵـەکردن وەسـتاوە، کەواتـە پێویسـتە دەرگـا لـە ناسـنامەکان بکەینـەوە پێویسـتە جیاوازییـەکان وەك جیـاوازی تەماشا بکـەین، دەرگـا لـە ڕەگـەزەکانی پێناسـە بکەینـەوە، دەبـێ بـزانین کـە ویژدانی زیندوو لە فرەڕەنگی دایە، یان بەرجەستەکردنی ڕەنگێك بەسـەر تـەواوی ڕەنگـەکانی دیکـە، یـان بەرجەستەکردنی تەنیا ڕەگەزێك لە ڕەگەزەکانی ناسـنامە، چـونکە ڕەتکردنـەوەی ئەویـدی دنیاییـەك وێنـە دەکات کە ستەم تیایدا باڵا دەستە، دنیایەکی تۆتالیتێر، دنیایەك کە پێویستی بە بەرەیـەك لـە ستەمکارو خوێنرێژ هەیە، ئەمڕۆ ئەو بیرکردنەوەیە، بیرکردنەوەیەکی میتۆلۆژیانەیە، بیرکردنەوەیەکە پشتبەسـت بـە حیکایەتـە گـەورەکان، ئـەو جـۆرە لـە بیرکردنـەوە ڕاسـتەوخۆ دەلالـەت لـە فەرامۆشـکردنی جیاوازییـەکان دەکات، ئیرادەو هێزی مرۆڤ دەخاتە پەراوێزەوە، ڕاستەوخۆ فەرامۆشکردنی ئیرادەو ئیبداعە.

((ئەمین مـەعلوف)) دەڵێـت: تاوانێك کـە بەنـاوی بیروڕا دەکرێـت، خـودی بیروڕاکـە تاوانبـار نییـە، چـونکە ((دەق)) کار لە حەقیقـەتی دنیـا ناکـات، تـەنها لـە دووتـوێی بۆچـوونی ئێمـەوە نـەبێت، لەهەرسـەردەمێکدا چەند ڕستەیەك دەڕوا، چـەند ڕستەیەك کە نـایبینین، ئـەو لایەنـەی کە دەمانـەوێت بەرجەسـتەی بکـەین، ئەگەر بەشێکی پەیوەندی بە زمـانی چـەمكو ڕۆشـنبیرییەوە هـەبێت، بەشـێکی ڕاسـتەوخۆ پەیوەنـدی بـە یادەوەرییەوە هەیە، بەڵام چۆن دەتوانین لـەدەرەوەی یادەوەرییەوەیـە لـە ڕێگـەی دووبـارە فۆرمەلـەکردنی پێکهاتەکانی فیکرەوە خوێندنەوەی جۆراوجـۆر ئـەنجام بـدەین، دەشـێ ئـەو پرسـیارە دەرهاویشـتەی ئـەو بۆچوونەی ((ئەمین مەعلوف)) بێ کە دەڵێ: چۆن دەتوانین بڵێین ((پۆل پۆت)) پەیوەندی بە مارکسییەوە نییـە، ڕژێمـی ((بینۆشـیە)) پەیوەنـدی بەمەسـیحییەتەوە نییـە، پاشـان دەپرسـێ ئایـا بـە ڕاسـتی لـە مەسیحییەت لێکبووردن هەبووە، مەسیحییەت ڕێزی ئازادی گرتووە، دیموکراسی بووە، با بۆ ئەمە کتێبە مێژووییەکان هەڵدەینەوە. چەمکی ((لێبوردن))[4] پەیوەندی نێوان لێبـوردەو لێبـوراو دەسـەپێنێ، ئەوەی ئەو پەیوەندییەش ڕێکدەخاتەوە جگەلە ((هاوسـەنگی)) هێـز شـتێکی دیکـە نییـە، واتـە چـەمکی لێبـوردن هیچ کاتێك ڕێزگرتنی ئەو بیرڕایانە ناگرێتەوە کە ناکۆکن لەگەڵیاندا، بەڵکو ئێمە لـە یـەکێك دەبـوورین کـە

ناتوانین ڕێگەی لێبگرین، ئەوەی کە دەشبورێ لاوازە، دەشێ کاتێك بەهێز بێت بە پێچەوانەوە نەبوورێ، دووبارە با کتێبە مێژووییەکان هەڵدەینەوە، چەندین چەوساندنەوەو ئازاردان و کوشتن و بڕین و حورمەت شکاندنی مرۆڤانەمان بەرچاو دەکەوێت کە بەناوی ئایینەوە کراوە، زۆرجاریش پەیوەندی بە ڕەگەزی ئایینەوە نییە، بۆ نموونە حاڵەتی ((ستالینی)) کەدژ بە ئایینە -یان نازییەت کە ڕەگەز پەرستییەو ئایین فەرامۆش دەکات، هەروەها ((ئەمین مەعلوف)) لە کتێبی ((ناسنامە کوشندەکان- چەند خوێندنەوەیەك بۆ ئینتماو بەجیهانیبوون)) پێیوایە پێکەوە ژیانی مەسیحی و موسوڵمانان لێکبووردن دەگەیەنێت، بەڵام لە بیری چووە کە وشەی کاسۆلیك لە مانا زمانەوانییە یۆنانییەکەیدا واتای ((سەرتاپاو گشتی و جیهانی)) دەگەیەنێت، پاشان ئەو کاتەی مەیلی ناسیۆنالی لە ئەوروپا لەهەڕەتدابوو ((لێکبووردن)) ملکەچی بەرژەوەندییەکانی ((ناسیونال)) کرابوو.

((تۆماس)) دەڵێت: لێکبووردن لەگەڵ لێکنەبووردن ناکۆك ناکەوێتەوە بەڵکو سەرەوژێرکردنیەتی، هەردووکیان جۆرێکن لە زۆرداری و کەڵەگایی، یەکەمیان مافی ئازادی و ویژدان بەخۆ دەبەخشێ و دووەم ڕێگا بەخۆدەدا پەردەپۆشی بکات.

دواجار راستە ((ئەمین مەعلوف)) تەرجەمەی نموونە دژەکان دەکات و دووفاقییەتی ((لێکبوردن/دژەلێکبوردن)) دەخاتە روو، بەڵام ئەمڕۆ پرسیار ئەوەیە ئایا ئەو چەمکە لەکام بواردا خۆی دەدۆزێتەوە ئایا راستەوخۆ بە کایە سیاسییەکەوە پەیوەست نابێ، پاشان چۆن دەشێ لەدەرەوەی ئیرادەی تاکەوە قسە لە لێبوردن بکەین، چۆن دەشێ جیاوازی بارودۆخەکان فەرامۆش بکەین لە بیریشمان نەچێ هێز ((دەوڵەت، نیشتمان، حیزب..)) کاتێ لێبوردن دەخاتە روو، لەهەمان کاتدا دژە لێبوردنیش پراکتیزە دەکات.

کەواتە قسەکردن لە لێکبوردن بۆخۆی دەلالەت لە کەڵەگایی دەکات، ئەوەی جێگای قسەکردنە ئەوەیە کە لەدەرەوەی ((لێکبوردن و لێکنەبوردن)) وەك هاوڵاتی سەیری مرۆڤ بکەین، مامەڵەیەکی مرۆڤیانە لەگەڵ یەکتردا بەئەنجام بگەیەنین، پێویستە هاوڵاتی تەواوی مافەکانی پارێزراوبێ، جا موسوڵمان بێ یان کافر، پرسیار ئەوە نییە کامە ڕەگەز لە ڕەگەزەکانی ناسنامە بۆچوونە ناو ژیان و بەجیهانیبوون بەرجەستە بکەین، بەڵکو پرسیارەکان لە ئیرادەی تاك و ئیرادەی دەستەجەمعییەوە بەرز دەبێتەوە، ئەو پرسیارانەی کە پێشکەوتنی خۆرئاواو دواکەوتنی خۆرهەڵات دەخاتە روو.

خۆرئاواو تاکی خۆرئاوایی ئەو کاتەی کە ئیرادەو خواستەکانی خۆی پراکتیزە دەکردو بە فۆرمەلەکردنی فیکرو مەعریفەوە خەریك بوو، ئەوکات خۆرهەڵات بە ئاراستەیەکی پێچەوانە دەڕۆیشت، جیهانی ئەمڕۆ، ئەگەرو رووداوەکانی بۆ ساتەوەختی دامەزراندن دەگەڕاندەوە، کاتێك قسە لەوە دەکەین کە خۆرئاوا پێشکەوتووە، بەڵام خۆرهەڵات ((سەلەفیەت)) بێهیوایە، لێرەوەیە کە خۆرئاوا بەو هەموو مێژووە خوێناوییەی بەو هەموو ڕەگەزپەرستییەی بەو هەموو تۆتێلیتێرو بەو هەموو وێنە نابووت و ناشرینانەیەوە رێزی مرۆڤ و مافەکانی مرۆڤ و ئازادی بەرزدەکاتەوە، بەڵام ئیسلام کەخۆی بە کانگای ژیان و ژیاری دەزانێ کەچی لەوپەڕی پەرگیریدایە، هەر لە سەیرکردنی ئەو مەسەلانەشەوە ئەو پرسیارەمان بیردەکەوێتەوە کە ئایا ئایین دەشێ لەگەڵ مرۆڤ رێبکات، گەل چۆن کەوتە ژێر کاریگەری ئایین، شیوعییەت چی لە روسیا کرد، روسیا چی بەسەر شیوعییەت هێنا، ئەو رستانە لە کتێبەکەی

((ئـەمین مـەعلوف)) ئـەوەمان پێڕادەگەیـەنێ کەدەشـێ هـەموو ئیشـکالییەتەکان، هـەموو جیاوازییـەکان بەشداری لە پێشکەوتنی فیکردا بکەن، دەشێ ئەرکی خۆمان لـە زەمـەنی خۆیدا رابگەیـەنین، بـەڵام کاتـێ دەبێ بـۆ ئایین بگەڕێنـەوە، ساتەوەختی دامەزراندن، کاتـێ سنورێکی سـور بـۆ شیوعییەت دادەرێـژرێ، کاتێ فیکر دەخرێتە چوارچێوەیەکەوە، مەعریفە بە رەها تەماشادەکرێ، ئیتر تراژیدیاکە دەستپێدەکات، ئیتر بزاڤـەکان لـە گۆدەکـەون، گۆڕانکارییـەکان بـە بنبەسـتبوون دەگـەن، ئـیتر شـتێ نییـە پێـی بگـوترێ جیـاوازیو فرەڕەنگـی، پێـی بگـوترێ داهێنـانو بـیروڕای جیـاواز، ئـیتر لێـرەدا هـەژاری خوێندنـەوەو کەمخوێنی مەعریفە بە دیاردەکەوێت، ئیفلیجبوونی فیکر بەرجەستە دەبێت.

راسـتە رووداوەکـانی دنیـا دیـارنین، بـەڵام کۆمەڵگایـەکی دۆگمـاخواز، کۆمەڵگایـەکی هـەژار بەرامبـەر کەمترینو بچووکترین رووداوو ئەگەرچی لەدەستدێ، هەرگیز بەرەوپێشچوون پەیوەندی بە ئایینەوە نییە، تۆ ناتوانی بڵێیت خۆرهەڵات ((جیهانی ئیسلامی)) بۆیە پێشناکەوێ چونکە موسوڵمانن‌و خۆرئاوا بۆیـە پێشدەکەوێت چـونکە مەسـیحییە، بـەڵکو پێشـەکەوتن پەیوەنـدی بـە ئیرادەی تاکو داهێنـانو ئیرادەی دەسـتە جەمعییەوەیـە، ئایـا مەسـیحییەت خۆرئـاوای نوێکردۆتـەوە، ئایـا نوێکردنـەوە لەگـەڵ ئـایین دژ ناکەوێتەوە، ئایا نوێکردنەوە تەواو دەرچوون نییە لە ساتەوەختی دامەزراندنو سنووورە داڕێژراوەکان؟.

ناسـنامە بـەردەوام بـەهۆی رەنگەکانـەوە تـەعبیر لـەخۆ دەکـات، بـەهۆی فـرە رەنگییـەوە رونـاکی خـۆی دەبەخشـێ لـە رێگـەی فرە رەنگـیو هاوگونجانی رەنگـەکان هارمۆنییـەت دروسـتدەکات، ئـەمڕۆ ناسنامە بەقەد ئەوەی دەرئەنجامی پەیوەندییەکی کراوەو پڕبەخشش‌و پڕکردەیە لەگەڵ ئەویدیکە، بەقەد ئـەوەی تـەعبیر لە مانا بەرفراوانەکەی ژیانو رێکخستنی ژیـان دەکـات، ئەوەنـدە بـە تـاك مانـاییو تـاك رەنگـیو دەلالەتـەوە پەیوەسـت نییـە، ئـەوەی کـە تـاکی خۆرئـاوایی لـە خۆرهـەڵاتی جیادەکاتـەوە قبـوڵکردنی جیاوازییەکانـە، کەواتـە بـە جیهـانیبوون تێکشـکاندنی نەرگزییـەتی رۆشـنبیرییەو کرانـەوەی ئاسـۆ نوێیەکانی بەیەکگەیشتنی مرۆیە، بەدیوەکەی دیکەش قسەکردن لەسەر بە جیهانیبوون قسەکردنیشە لەسـەر کـۆی ئـەو چـەمکانەی کـە سـەرەوژێرکراون، یـان کـە گـۆڕانێکی یەکلاکـەرەوەو بـەرفراوانی بەسـەرداهاتووە. بـەو مانایـەش بـەجیهانیبوون ئیرادەو ئیبداعـەو تـەعبیر لـە رۆحـی سـەردەمو ویـژدانی زیندووی مرۆڤانەمان دەکات.

ئەوەش مانای ئەوە نییە کە بەرەوپێشچوون بێئیشکالییەتە، بەڵکو بەو مانایەیەکە بەرەوپێشچوون هەموو رەنگەکانی قبوڵە. کەواتە بە جیهانیبوون ئەو بزاڤو کرانەوەو هاوگونجانە لەبننەهاتووەیە کە بـەردەوام بەرەو گۆڕانمان دەبات. پاشان بەجیهانیبوون هەرتەنها ئەوە نییە کەچۆن خۆمان بگونجێنین، خـۆی ئـەوە گرفتـە، بـەڵام لـەپاڵ ئـەوەش گـرنگ ئەوەیـە چـۆن دەتـوانین رەگـەزە زینـدوو مردووەکـانی کەلـەپور لێکجیابکەینـەوە، چـۆن دەتـوانین رەگـەزە زینـدووەکان لەگـەڵ رۆحـی سـەردەم بگـونجێنین، ئایـا هـیچ تازەگەرییەك دەتوانێ لە بۆشایی هەڵقوڵێ؟ کەواتە تۆ بۆئەوەی بڵێیت (هەم) پێویستت بە پانتاییەك هەیە لەسەری بوەستی، بەو مانایەش گەڕانەوە بۆ ناسنامە گەڕانەوەیە بۆ خود، بەڵام خودێکی دۆگما، خودێك کـە هـەموو جوڵـەکانی، هـەموو حـەزەکانی کـۆنترۆڵ کرابـێ، خودێـك کـە سـنوورێکی دیـاریکراوی بـۆ داڕێـژرابێت، بەرامبـەر کۆمـەڵێك پـیرۆزی کرابێتـەوە دەبێـت لـەو هـەموو فـرە رەنگییـە چـاوەڕوانی چـی لێبکەیت، بەرامبەر ئەو هەموو پێشکەوتنە خێراییانە چۆن دەوەستێ، بەو هەموو هەژارییە چۆن دەتوانێ

بیرکاتـەوە، لـە بیرمـان نەچـێ هـەموو سـنوردانانێك بـۆ جوڵـەکانی مـرۆڤ دواجـار سنوردانانێکیشـە بـۆ بیرکردنـەوە، دەسـت بۆنـەبردنی هـەموو حـەرامو قەدەغـەو پیرۆزییـەکان دواجـار دەسـتبۆنەبردنی فیکـرو عەقڵە، هەرخودێك کە نەتوانێ تـەجاوزی سنورەکانی حـەرامو پیرۆزی بکـات، نـەتوانێ بجوڵێتـەوە، چۆن دەتوانـێ بەشـداری پێشـکەوتنەکانی دنیـا بکـات، ئـازادیو بیرکردنـەوەی ئـازاد لـەوە دایـە کـە بتوانـێ هاوگونجانێ لەگەڵ بەرامبەر بسازێنێ، نەك بە دابڕاو پـەرگیری بمێنیتـەوە، کاتـێ دوورە پـەرێزو پـەرگیرو دابڕاو دەبیت هەمیشە هەست بە بێهێزیو بێهیوایی و کپبوون دەکەیت، وەك ئـەوەی هـەموو ئـەو شتانەی لەدەرەوەی سنورەکانی تۆ دەکرێت هیچ پەیوەندی بە تۆوە نەبێ، ئالێرەو هەریەك لە ڕەگەزەکانی ناسنامە بەرەو لایەك پەلکێشمان دەکاو دنیایەك ناکۆکی لە ناوەوەماندا دروستدەکاتو کەسێتیمان پارچەپارچە دەکات، بەردەوام واهەستدەکەیت ناسنامە هەڕەشـەی توونـدی لەسـەرە، بـەردەوام واهەسـتدەکەیت کـە لـە وڵاتێك دەژی ئەویدی داگیری کردووە، بەڵام پرسیار ئەوەیە چۆن ئێمە بتوانێ وێڕای کەلتوری خۆمان، بێ ئەوەی بۆ ڕەگەزە مردووەکانی ناو کەلتوری خۆمان بگەڕێینەوە، ئینتمانی کەلتوری ئەویدیش بکەین. تـۆ هەرگیز ناتوانی تـەواوی کەلـەپوری خـۆت بـەمردوو دابنێیـت، چونکە بـەردەوام لەگـەڵ کۆمـەڵێك ڕەگـەزی زیندووی کەلەپوردا دەژی، ئەوە ڕەگەزە زیندووەکانن بەشێك لـە تـاریکی داهـاتووت بـۆ ڕونـاك دەکاتـەوە، ئـەوە ڕەگـەزە زینـدووەکانن لەگـەڵت ڕێدەکـەن، کەواتـە نابـێ هـەرگیز سـڵ لـەوە بکەیتـەوە کـە بەشـێك لـە پێشـکەوتن دەسـتێکی تۆشـی تیایـە، هـەرگیز نابـێ بـە پێشـکەوتن نـامۆ بین، وەك ئـەوەی تـەنها ئەویـدی بەرهـەمی هێنابـێ، گـرنگ ئەوەیـە تـۆ سـنورەکانت بشـکێنیو تـەجاوزی قەدەغـەکراوەکان بکـەیت، گـرنگ ئەوەیە تۆ بە ئازادی بیرکەیتەوە، نەك لە دووتوێی سنورێکی دیاریکراو چونکە ئەگەر بە ئازادی دەست بۆ شتەکان نەبەیت، چۆن دەتوانی تێبگەیت، کاتێ نەتوانی لە هەموو شتەکان بگەیت چۆن دەتوانی ڕاڤەیان بکەیت، ڕاستە ئەم ڕستەیە جۆرێکە لـە بـەکارهێنانی عەقڵانییـەت، بـەڵام هـەرگیز بـە مانـای ئـەوە نییـە کـە دەلالـەت لـە تـەواوی عـەقڵمان بکـات وەك ((شتـرواس)) لـە ((الاسطورة المعنـى))دا[5] ئـاماژەی بـۆ دەکـات، چـونکە هەریـەکێك لـە خۆرهـەڵاتو خۆرئـاوا، هەریـەکێك لـە ئێمـە بەهـەموو جیاوازییەکانییـەوە بـە پێـی پێداویستییەکانمان بڕێکی دیاریکراو لە عەقڵ بەکاردەهێنین، یان دەبێتـە شـوێن بایـەخمان، ((شتـراوس) هەر لە خودی ئەو تێزەوە پێیوایە هیچ جیاوازییـەك لـە نێـوان بیرکردنـەوەی بـەرایی و عـەقڵی هاوچـەرخدا نییە، کەواتە گرنگ ئەوەیە ئاستی پێداویستییەکان لە ڕێگـەی ئیبداعـەوە بەرزبکەینـەوە، کاتـێ ناسـنامە دەتوانـێ بـوونی خـۆی نیشـان بـدات کـە هـەڵگرانی دان بـە ڕەسـانەیەتی دابنـێن، چـونکە تـەنها لـە ژێـر هەلومەرجی پەیوەندیدا دەتوانێ شتێك بەرهـەمبهێنێ، نـەك وەك بوونـەوەرێکی بەرهـەمخۆر، بۆئـەوەی لـە بەجیهانیبوون بەشداربیت دەبێت کۆمەڵێك پەیوەندی جۆراوجۆر لەگەڵ ئەویـدی بسـازێنی، دەبـێ لەگـەڵ ڕۆحی سەردەمدا بژیت، ئەوەی سڵ لە تواناکانی خۆی دەکاتەوە، دابڕاو پەرگیرە، سنورێکی دیـاریکراوی بۆ بیرکردنەوە هەیە، ئاڕاستەکانی بیرکردنەوەی دیاریکراوو کۆنترۆڵکراوە، ناتوانیٚ بەتەواوی بیربکاتەوەو بە ئازادی بژی.

بیرکردنەوەی ستوونی و بیرکردنەوەی ئاسۆیی

ژیان جیاوازییەکان دروست دەکات، ناسنامەش لە یەکێکەوە بۆ یەکێکیتر دەگۆڕێ، تۆ ناتوانی وێڕای رەگەزە زیندووەکان بەردەوام بیر لە رەگەزە مردووەکانیش بکەیتەوە، بەڵکو بۆئەوەی زیندوویێتی خۆت بەرجەستە بکەیت، دەبێ بەردەوام چاو بە رەگەزە زیندووەکاندا بخشێنیتەوەو راڤەیان بکەیت و رەخنەیان لێبگریت، رەگەزە زیندووەکان هەر تەنها لە لێکدانەوەو راڤەکردن و رەخنەوە دەتوانن بدرەوشێنەوە، کەلەپوریش کاتێ دەتوانێ هەڵگری چرای مەعریفە بێ کە رەگەزە زیندووەکانی دەرئەنجامی جۆراوجۆر بەرهەم بهێنێتەوە، هیچ کەلەپورێ لە دنیادا نییە تەواو مردوو، هەروەك چۆن تەواو زیندووش نییە، بەڵکو لە راڤەکردن و لێکدانەوەو رەخنەو بۆچوونی ئێمەوە دەجوڵێ، ئەوە رەگەزە زیندووەکانی کەلەپور نییە ناسنامە دەوڵەمەند دەکات، ئەوە رەگەزە زیندووەکانی کەلەپور نییە بەرەو گۆڕانمان دەکاتەوە، ئەوە بزاف و داهێنانی ئێمەیە بەشە زیندووەکەی کەلەپور دووبارە دەکاتەوەو بەشێوەیەکی دیکە بەرهەمی دەهێنێتەوە، ئەوە خوێندنەوەو بیرکردنەوەی ئێمەیە دەتوانێ رووە پەنهانەکانی کەلەپور ئاشکرا بکات، نەگوتراوەکانی بخاتە بەر خوێندنەوەی جۆراوجۆر.

ئەگەر بیرکردنەوەی ستوونی پەیوەندی بەو رەگەزانەوە هەبێ ، ئەگەر کەلەپور دەلالەت لەو پانتاییە بکات کە لەوێوە توانای ئێمە بۆ بەشداریبوون لە جیهانگیری دیاری بکات، ئەوە بیرکردنەوەی ئاسۆیی لە سەردەمو هاوچەرخەکانمانەوە پێماندەگات، راستە بیرکردنەوەی ئاسۆیی کاریگەرترو گرنگترە، بەڵام لە بیرمان نەچێ دواجار هەر زیندوویێتی و داهێنانی ئێمەیە ئەو دیاری دەکات، کەلەپوری مردوو دەلالەت لە گەلێکی مردوو دەکات، راستە ئێمە لە هاوچەرخەکانمانەوە نزیکترین وەك لە باب و باپیرانمان، بەڵام بێناسنامەی تایبەت بە خۆت بێداهێنان و کردەی مەزن ناتوانی بەشداری لە بەجیهانیبوون بکەیت. ژیان لە بونیادەوە سەچاوە دەگرێ، خوێندنەوەی ئەو بونیادەو بەدواداچوونی نەگوتراوەکانی و رەخنەگرتن و لێکدانەوە بزاڤی بیرکردنەوە بەجەستە دەکات، هەڵوەشاندنەوەی ئەو بونیادەو تەجاوزکردن و داهێنان، گۆڕان دەگەیەنێت، تۆ لە میانی گۆڕانەوە دەتوانی بەشداری لە بەجیهانیبوون بکەین، وەك چۆن لە میانی خوێندنەوەی جۆراوجۆرەوە بزاڤێ بە بیرکردنەوە دەدەیت.

کەواتە چەند بتوانین پرۆسەی گۆڕان بەرەو پێش ببەین هێڵەکانی لێکدابڕانی ناوەکی و رەگەزە مردوو زیندووەکان زێتر بەدەردەکەون، ئەوەی لە ئاستێکدا بەدی دێ لە ئەویدیکە ون دەبێ، ئەوەش تەواو لەگەڵ ناسنامەی سەردەم ، لەگەڵ فرە رەگەزی یەکدەگرێتەوە، بەو مانایەش ناسنامە هەروەك چۆن بەبێ فرەجۆری ناوەکی ناتوانێ لەگەڵ ئەویدی هاوگونجانێ دروستبکات، بەهەمان شێوەش بەبێ گۆڕان ناتوانێ بەشداری لە بەجیهانیبوون بکات. ئەمڕۆ هیچ رەگەزێك لە رەگەزەکانی ناسنامە ناتوانێ وەڵامی پێداویستییەکانی سەردەم بداتەوە، هیچ پەرچەکردارێ چ ئایینی بێ، یان نەتەوەیی.... ناتوانێ هاوگونجانێ بسازێنێ، ئەمڕۆ زەمەنی ئایین لەوەدا نەماوە بۆ ساتە مێژووییەکان بگەڕێتەوە کە تەجاوز بکرێ، هەروەك زەمەنی ناسیونالیستی بەسەرچووە، زەمەنی پرولیتاریا دابەزیووە، کەواتە ئەو پرسیارەی ناتوانین لێی رابکەین: ئایا دوای تەجاوزکرنی ئەوانە چی دێ؟ تەجاوزکردنی ئینتیمای ئایینی هیچ کاتێ تەجاوزکردنی ئایینی ناگەیەنێت، هەروەك تەجاوزکردنی ئینتیمای نەتەوەیی تەجاوزکردنی نەتەوە ناگەیەنێت..... بەهیچ جۆرێ ئایین بۆ فەرامۆشکراوە مێژووییەکان ناگەڕێتەوە، چونکە هەرچەندە زانست بەرەو پێشەوە بڕوات پرسیاری نوێ لە دایك دەبێ ((ئەمین مەعلوف)) دەڵێ: ئەگەرچی دوای هەزار ساڵی

دی ئەو ئایینەی کە ئەمڕۆ دەیناسین نەمێنێ، بەڵام هەرگیز بە خەیاڵما دانایەت دنیا بێ شێوەیەك لە شێوەکانی ئایین بێ، من بڕوام بەوە هەیە کە داهاتووی ئێمە نەنوسراوەتەوە، داهاتووی ئێمە ئەوەیە کە لێیەوە دروست دەبێ، دنیا وەك شەمەندەفەر لەسەر سکەی خۆی بەرەو پێشەوە دەڕوا کەس ناتوانێ لەو ڕێچکەیەی لابدات، جاچ هەموو شتێ رەفز بکاتەوە، یا بێ جیاوازی هەموو شتێ هەڵبلوشێ، کەواتە رەنگە بە جیهانیبوون بەرەو باشترمان بەرێ، ئەگەر هۆکاری نوێ لە نێوان مرۆڤەکان پەرەی پێبدرێ، ئەگەر هەمەڕەنگیو جیاوازییەکان تەئکیدیان لەسەر بکرێتەوە.

راستە بە جیهانیبوون کۆمەڵێك ئیشکالیەتی لەخۆ هەڵگرتووە، بەڵام ئەوەی لە بەجیهانیبوون دەترسێ، لە گۆڕانکاریش دەترسێ، دەشێ ئەو رستەیەی ((مەعلوف)) بە جۆرێکی دیکە تەرجوومە بکەینو بڵێین ئەوەی لە رەگەزە جیاوازەکانی ناسنامە دەترسێ، ئەوەی لە فرەرەگەزی دەترسێ بێگومان لە داهێنانیش دەترسێ. کەواتە ئیشکالییەتی بە جیهانیبوون هەرئەوە نییە کە ((هولیود)) دنیای داگیرکردوە، بێکاری لە زیادبووندایە، بەشێك لە تەعبیرە مۆسیقییەکان کاڵبوونەتەوە، ئاوێتەبوونی نێوان فیکرەکان وەك بۆچوونێکی گشتی ساکار تێدەپەڕێ، بەڵکو بەجیهانیبوون لەو کاتە تەواو سلبی دەکەوێتەوە کە یارمەتی هەژموونی هێزو کۆنترۆڵکردنی رەنگەکان بدات، ئەو کاتە تەواو سلبی دەکەوێتەوە کە چوارچێوەیەکی دیاریکراوی خۆی هەبێ...، کاتێ ئەمەریکا بەناو بەجیهانیبوون دنیا داگیردەکات کەلتورە جیاوازەکان، زمانەکان، زاراوە، ناوچەییەکان چییان لێدێ....

لەم حاڵەتەی کە هەموو پەچەکردارێك کۆنە پەرستانەو توندڕەوانە دەخەملێنرێت، کاتێ دەبێت تەواو دەستبەرداری خۆت بیت تاکو بتوانی لەگەڵ تازەگەریدا رێ بکەیت، ئیتر مرۆڤ تەواوی مافەکانی خۆی لەدەست دەدات، ئیتر شتێك نییە بەناوی ئازادی بەناوی دیموکراسییەت، ئیتر ئیمکانییەتی ژیان دەکەوێتە بەر هەڕەشەوە ئازادیو دیموکراتییەتەوە. کەواتە بۆئەوەی بیرکردنەوەی ئاسۆیی لەکەدار نەبێ پێویستە زێتر تەئکید لە مافی مرۆڤو ئازادی دیموکراسیەت بکەین، بۆئەوەی بیرکردنەوەی ئاسۆیی بە جیهانیبوون حەقی بیرکردنەوەی ستونی نەخوات، پێویستە بەدەوام ویژدانی زیندووی مرۆڤانەمان هۆشیار بکەینەوە، نەك بەناوی رۆحی سەردەم فەرامۆشیان بکەین، تۆ ئەگەر بڕوات بە مافەکانی مرۆڤ بێو فرەڕەنگی قبوڵ بکەیت لە دنیادا شتێ نییە بۆ جولەکەیەك رەوابێ کەچی بۆ موسوڵمانەکە رەوانەبێ، بۆ خۆرئاواییەك سروشتی بێ، کەچی بۆ خۆرهەڵاتییەك ناسروشتی.

پرنسیپی ئاڵوگۆڕیو ناسنامە

ئێمە هەرلە سوکراتەوە فێربووین کە پێویستە خۆمان بناسین تا لە رێگەی ناسینی خۆمانەوە ئەویدیکەش بناسین، کاتێ نەتوانین رەگەزە جۆربەجۆرەکانی ناسنامەی خۆمان قەبوڵ بکەین، کاتێ نەتوانین لە رێگی تایبەتمەندیو داهێنانی خۆمانەوە بەشداری لە ژیان بکەین، کاتێ نەتوانین لە رێگەی خوێندنەوەو بونیادنانەوە ئاوێتەی ئەویدی ببینو دواجار بەشێك لە کەلەپوری هاوبەشی مرۆڤایەتی پێکنەهێنین، کاتێ رایەڵێك نییە پێکەوەمان ببەستێتەوە، نامۆیی کرمۆڵمان دەکات هەستدەکەین ناسنامەمان کەوتۆتە بەر هەڕەشەی ئەویدیکەوە، جابۆئەوەی نەکەوێتە پەراوێزەوە پێویستە پرنسیپی ئاڵوگۆڕی پەیڕەو بکەیت، پێویستە بڕوات بە فرەرەنگی ناسنامە هەبێ، لەبەرئەوەی دنیا رێگای داوە

پارێزگاری لە کەلتوری هەڕەشە لێکراو بکەین، ئیتر بۆ دەبێ سود لەو دەرفەتە وەرنەگرین، دنیا بۆکێیە؟ بۆ ئەتنییە ، یان ناسیۆنالیزم، بۆ..... هەرگیز شەمەندەفەری ژیان بەرەو دواوە ناگەڕێتەوە، کەواتە دنیا بۆ ئەوانەیە کە هەوڵدەدەن بگەنە رێسای ئەو یارییە نوێیە، بابێ سڵکردنەوە لە میانی پرنسیپی ئاڵوگۆڕی بەشداری بکەین، چونکە بە جیهانیبوون شێوازێکی نوێیە بۆ ژیان سیستەمێکی نوێیە لە هەموو لایەکەوە کراوەتەوە، هەزاران جەنگو ململانێ و زۆرانبازی تیا ئەنجام دەدرێ، لەهەمان کاتیشدا رێگا لەکەس ناگیرێ، هەموو کەس بۆی هەیە بچێتە ناوییەوە ((بۆ نموونە ئینتەرنێت)) گرنگ ئەوەیە بەر لەوەی بکەویتە پەراوێز، بەرلەوەی لەناو بچیت، شمشێرەکەت بە فیکرو مەعریفە تیژتر بێت. ئەوەی پێویستە لەسەر ئەو زمانانەی کە هەڕەشەی لە ناوچوونیان لێدەکرێت، ئەوەی پێویستە لەسەر ئەو کەلتورانەی کە خەریکە بە پەراوێز دەکرێن دەست بە جەنگی جۆراوجۆرکردنی زمان و کەلتورەکان بکەن، خۆیان بە فیکرو سۆزو بابەت دەوڵەمەند بکەن پەیڕەو پرنسیپی ئاڵوگۆڕی بکەن.

تۆ رەنگە لە رێی ئایینەوە نەتوانی زۆرانبازییەکان تاسەر بەریت، دەشێ توانای ئایینی ئابلۆقە بدرێت، بەڵام زمان نا، تۆ ناتوانی لەیەك کاتدا مەسیحی بی و موسوڵمان بیت، بەڵام دەشێ بە عەرەبی و فارسی و تورکی قسە بکەیت، زمان خاوەنی ئەو تایبەتمەندییە سەرسامکەرەیە کە هەم رەگەزی ناسنامەیەو هەم ئامرازی پەیوەندی، هیچ ناسنامەیەك بێزمان نییە، دەشێ بەهۆی زمانەوە بەشداری لە رەگەزێکی ناسنامەی ئەویدیکە بکەیت، هەمەجۆری لە زماندا تەوەرەی هەموو هەمەجۆرییەکانی دیکەیە. پێویستە هەموو تواناکانی خۆمان بۆ هەمەجۆرکردنی زمان خەرجبکەین، زمان دنیایەك پێداویستیمان بۆ پڕدەکاتەوە تەنها پێویستی ناسنامە نەبێت.

کەواتە دەرگاکان لەسەر پشتن با هیچ کەسێ خۆی بەدوور نەگرێ، ئەو ژیارەی کە دەسازێ هاوبەشە هەموو کەسێ دەتوانێ بەشێك لە کردەی زمان و ناسنامەی خۆی تیابدۆزێتەوە، بەشێك لە رەمزە کەلتورییەکانی خۆی تیا ببینێ، دەتوانێ بە پێی تواناکانی خۆی تەماهی بکات ئەگەرچی وەك پێویست نەبێ، پێویستە لەو رەوتە دانەبڕێن.

دەرئەنجام

1- لە سەرەتا گوتمان ((ناسنامە کوشندەکان، یان بکوژەکان)) شێوازێکی دیکەیە بۆ تەعبیرکردن لە خۆ، بەو مانایەش دەتوانین بڵێین هەوڵێکە بۆ نوسینەوەی جۆرێکی دیکە لە یادەوەری، ئەو بۆچوونەش بە هیچ شێوەیەك لە ئاستی فیکری و رۆشنبیریی ئەو کتێبە کەمناکاتەوە، بەڵکو ئاماژەکردنی خەونە لەبننەهاتووەکانی ((ئەمین مەعلوف))ە، ئاماژەکردنی فرەڕۆشنبیریی ئەو نووسەرەیە، دواجار ئاماژەکردنی فرەشێوازییە لە نووسیندا.

2- دەشێ گەڕانەوە بۆ ئەساڵەت و بەرزکردنەوەی رەگەزە زیندووەکانی کەلەپور لە رێگەی رەخنەو خوێندنەوەی فرە رەهەندەوە، راستەوخۆ بە تێزەکەی ((جابری))یەوەو لە وێشەوە بۆ بیرکردنەوەی مۆدێرنانە رامانبکێشێ، بەڵام لە بەکارهێنانی ئەو زاراوانەی کە مۆدێرنەیان بڕیووە دەبێ وریاتر بین. ((ئەمین مەعلوف)) لە درێژەی نووسینی ئەو کتێبە بۆ ئەوەی فریای ئەو ورياييە بكەويت هەوڵدەدا رەگەکان هەڵکەنێ تا پێویستییەکانی ناسنامە لە رووە تەقلیدییەکەی دابماڵێ، هەر لەم رێگەیەشەوە دەکەوێتە دەرەوەی پابەندبوون، وێنەی کۆچ وەك دەریچەیەك بۆ

فرەرەنگیو جیاوازییەکان دەکێشێ. وەك وەسیلەیەك بۆ هاوژیانیو هاوگونجانو ئاڵوگۆڕی بە شێوەی زمانی چەمك بەرزی دەکاتەوە پێمان دەڵێ: ئینتیمای دوانەییو سییانی فریای کردنەوەی ناسنامە دەکەوێ، کردنەوەی ناسنامەو قبوڵکردنی جیاوازییەکانیش فریای بەجیهانیبوونمان دەخات.

3- **هەوڵدەدات لێکچوونی لە نێوان ناسنامە کوشندەکانو فرەرەنگیو بەجیهانیبوون بدۆزێتەوە، لە گەڕانەوەی بۆ ئەو خەونە دەیەوێت بەشداری لە بەجیهانیبوون بکات، بەڵام ئاخۆ رەوتی خێرای تازەگەرییو پێشکەوتن دەرفەتی ئاوڕدانەوەمان دەدات؟ دواجار لە نێوان سەپاندنی سیستەمی ئابووریو سیاسیو کۆمەڵایەتی ئەمەریکا بەسەر دنیاو بەجیهانیبوون دووچاری نیگەرانیو دڵەڕاوکێ نابین، ئایا دڵەڕاوکێ لەم حاڵەتەدا لە هێزدا نییە، دەشێ بە شێوەیەك لە شێوەکان بە ئایینی بچوێنین؟ دواجار لێبوردنی سەدەکانی ناوەڕاستو جاڕدانی مافی مرۆڤ لێکجیایە.**

4- **دوای هەندێ گومان لەکۆی بۆچوونەکانیدا بەرگری لە بەجیهانیبوون دەکاو گەشبینی خۆی دەردەبڕێت، بەڵام دوومەرجی بنەڕەتی کە جێگای قسەکردنن دەخاتە روو ئەوانیش ئیرادەی تاكو ئیرادەی سیاسیە لەسەر ئاستی دەوڵەت، پاشان کۆی پەیوەندییە ناسروشتییە ناوەکیو دەرەکییەکان دەخاتە روو، نەك بە مانای هێرشکردنەسەر، بەڵکو بەو مانایەی کە بیسەلمێنی کە بێکەڵکن.**

سەرچاوەو پەراوێزەکان:

1- مسالة الهوية /الدكتور محمد عابد الجابري/ مركز الدراسات الوحدة العربية 1995.

2- **گۆڤاری** ((الفكر العربي المعاصر)) **ژ** 7/6 **ساڵی** 1980 **د.جۆرج زیناتی.**

3- الهويات القاتلة- قراءات في الانتماء والعولمة/ امين معلوف. ترجمة/ د.نبيل محسن/ 1999- سوريا.

((ئەمین مەعلوف)) نووسەرو رۆشنبیری هاوچەرخی عەرەبی، لە نووسینی رۆماندا ئەزموونێکی تایبەت بەخۆی بونیادناوەو لە میانی ئەو ئەزموونەشدا مێژوو وەك پێکهاتەیەکی سەرەکیو وەك بنەمایەك بۆ تێڕامان لە ئێستا دەخاتە روو، هەر لەوێشەوە سەفەر بە ناو شوێنو کاتدا دەکاتو دەیەوێت لەو سەفەرانەوە ژیارییەکان بدۆزێتەوە، لەوێشەوە بەرەو ناخی مرۆڤ شۆڕبێتەوە.

کتێبی ((ناسنامە کوشندەکان –بکوژەکان–)) شێوازێکە دوور لە شێوازی رۆمان نووسین، بەڵام وەك چۆن لە رۆماندا بەرەو ناخی شتەکان شۆڕدەبێتەوە لەم کتێبەشدا قسە لە ئاڵۆزیو ململانێ ئەنتیکەییەکان دەکاتو رەگەزە زاڵ ورەگەزە چەپێنراوەکانی ناسنامە دەخاتە بەر باسو لێکۆڵینەوە، بەزمانی چەمكو گۆڕانکارییە چەمکیەکانەوە قسە لە لێبوردنو ئازادیو ماف دەکات، هەربەو مانایەش هەوڵی لێکنزیکبوونەوەی رۆشنبیری ئەمڕۆو دوێنێ دەدات، باس لە پێکهاتەیەکی رۆشنبیری فرەرەهەندو جۆراوجۆر دەکات.

((ئەمین مەعلوف)) دەڵێ: نووسین نیشتمانی منە، بەڵام ئەگەر زمان بە نیشتمان دابنێین دەڵێم من بە سێ نیشتمانەوە پەیوەستم، یەکەمیان زمانی دایکمە زمانی عەرەبی، دووەمیان زمانی تەعبیرکردنمە زمانی

فەرەنسی، پاشان بە پلەی سێیەم پەیوەست بوونێکی هاوڕێیانەو تایبەتیم بەهۆی خێزان و مێژووەوە بە زمانی ئینگلیزییەوە هەیە، وەك لە کتێبی ((ناسنامە کوشندەکان))یش دەردەکەوێت بەردەوام پارێزگاری لەو فرەییەی زمان دەکات و بەسەرچاوەیەکی دەوڵەمەندی رۆشنبیری دەیداتە قەڵەم.

ئەمین مەعلوف خاوەنی رۆمانی ((لیون ئەفریفی))یەکە بۆ حەڤدە زمانی زیندووی دنیا تەرجەمەکراوە، کاتێ کە ساڵی 1986 **لە پاریس دەرچوو** (300) **هەزار دانەی لە فەرەنسا لێفرۆشرا، جگە لەو چاپکراوانەی کە بە شێوەی کتێبی گیرفان بلاوکرانەوە، ئەو رۆمانە لە** (40) **وڵاتدا دابەشکراوە، ئەو پیاوە خاوەنی رۆشنبیرییەکی فرەیە، بۆیە بە یەکێك لە رۆشنبیرە یونیڤێرسالییەکان ناوی دەرکردووە، ئێمە لێرەدا هەوڵمانداوە کۆمەڵێك لایەن لە کتێبی ((ناسنامە کوشندەکان)) بخەینە روو، پاشان هەندێ پرسیار بۆ بەدواداچوون و راڤەکردن بەرزبکەینەوە ((بۆ ئەو زانیارییانە بڕوانە گۆڤاری ((الوسط)) ژ 446- 2000/8/14))**

4- قضايا في الفكر المعاصر- دكتور محمد عابد الجابري/ ط 1997 ص25-28

5- الاسطورة والمعنى -كلودليفي ستراوس / ترجمةو تقديم: د.شاكر عبد الحميد/ مراجعة: د.عزيز حمزة-بغداد 1986.

بەجیهانیبوون
فۆڕمێکی دیکەی بیرکردنەوە

(1)

بەجیهانیبوون ڕستێك پرۆسەی یەکانگیرو تێکچڕژاوە، خۆی لە دووتوێی بزاڤی بیرو سەرمایەو زانیارییەکان بەرجەستە دەکات و هەر لەوێشەوە دەلالەت لە ئابووری ئەلکترۆنی و راگەیاندن و بوارەکانی تەلەفزیۆن و ئەو واقیعە دەکات کە لە دەرئەنجامەکانی شۆڕشی زانیارییەکانەوە سەرچاوە دەگرێت، ئەو شۆڕشە کە بڕوامان بە (شوێن) لەق دەکات و زەمەن بۆ یەك دەهێنێتەوە، یان بە مانایەکی دیکە زەمەن چڕدەکاتەوە بۆ ئەوەی زەمەنێکی فیعلی بەرهەمبهێنێ هەرلەوێشەوە ماناکانی شوێن دەوەرێ و شۆڕشی ژمارەکان دێتە مەیدانەوە، شۆڕشێ کە هەموو واتاکانی لە بونیادێکی بچوك کۆدەکاتەوەو تەنها کۆدێك، یان لێکدانی دوگمەیەك رۆشنی دەکاتەوە، واتە لە لێدانی دووگمەیەکەوە بەرەو دنیایەك زانیاری و دنیایەك تۆڕی ئاڵۆزو جۆراوجۆرمان دەبات، دنیایەك کە لە واقیع ناچێت و واقیعیشە، دەشێ ئەو دنیایە لە گۆڕینی بەرهەمە میکانیکییەکانەوە بۆ ئەلکترۆنی، لە مادەی زبرو قورسەوە بۆ شەفاف و نەرم، لە بەڕێوەبردنی شتەکانەوە بۆ بەڕێوەبەردنی زانیارییەکان، لە کاری دەستییەوە بۆ "کرێکاری مەعریفی "یان

کاری مەعریفی, ئەو کردە کۆمەڵایەتییە نوێیە بەپێی بەرنامەی زانیارییە ئەلکترۆنییەکان کاردەکاتو بەرهەم دەخاتەوە" ڕێنوێنیمان بکات[1].

هەموو ئەو بەرهەمانەش لە پێناوی خودی مرۆڤو بەرزکردنەوەی ئاستی ژیانو جوڵە خستنە نێو فیکرو بیرکردنەوەو حەزە کەبتکراوەکانی مرۆڤ دەخاتە روو، نەك بەو مانایەی چینێك سەروەری چینێکی دیکە بکات، نەك بەو مانایە کە کۆمەڵێك پێشڕەوایەتی کۆمەڵێکی دیکە بکات، بەڵکو بەو مانایەی کە تەواوی ڕەنگە جیاوازەکان لە ڕێگەی ویستی هێزو ئیرادەو چالاکییە مەعریفیو فیکرییەکان خۆی بنوێنێ، بەو مانایەی کە بزاڤو کرانەوەو ناکۆکیو هاوگونجانەکانی مرۆڤ وەك ئیرادەو ئیبداع، وەك ویستی هێزو گۆڕانو جێگیرنەبوون تەعبیر لە ڕۆحی سەردەمو ویژدانی زیندووی مرۆڤانە دەکات، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەجیهانیبوون هەر تەنها ئەوە نییە کە چۆن خۆمان بگونجێنین، خۆی ئەوە گرفتەکەیە، چونکە لەپاڵ ئەوەشدا گرنگ ئەوەیە ڕەگەزە زیندوو مردووەکانمان لەیەکجیابکەینەوە، واتە چۆن دەتوانین لە ڕێگەی ڕەگەزە زیندووەکان مامەڵە لەگەڵ ڕۆحی سەردەم بکەین؟ پاشان لەوێشەوە چۆن بتوانین سەرمایەو هێزو مەعریفە بەیەکەوە گرێ بدەینو دەقێکی سەروتری "Hyper"[2] لێ دابهێنین، دەقێك کە لە ڕێگەی هەر سێ سیستەمی نوسینو بینینو بیستن خۆی کۆدەکاتەوە.

لێرەدا دیاردەی بە جیهانیبوون سەرەڕای ئیشکالییەتەکانی، دیاردەی داهێنانو پرۆسیسەکردنی فیکرو مەعریفەو سەرمایە لەخۆ دەگرێت، کەواتە داهێنان –چەمکی مرۆڤی سەردەمە، چەمکێکە مرۆڤ وەك سێنتەری گەردوونو سەروەری سروشت دەخاتە روو، هەر بەومانایەش ڕێگا خۆشکەرە بۆ پرۆسیسەکردنی وزە کەبتکراوەکان، ڕێگا خۆشکەرە بۆ بەشداری کردنی جیدیانەی ژیان، ڕێگا خۆشکەرە بۆ پراکتیزەکردنی خەونو هیوا دواخراوەکانی خودو سەدەکانی پێشووی مرۆڤایەتی، هەر لەوێشەوە دەشێ هەڵوێستی مرۆڤ، هەڵوێستی هێزو چالاکیو کردەو بزاڤەکانی ناوەوەی مرۆڤ بێ، نەك بەمانا تەقلیدییەکەی، بەڵکو بەو مانایەی کە مرۆڤ هەمیشە قابیلی بەرەوپێشچوونو گۆڕانە، بەو مانایەی کە مرۆڤ خۆی کردەیەکی ئیبداعییەو هەمیشە دەکەوێتە دەرەوەی زەمەنو دەرەوەی شوێنەوە، دەکەوێتە سەررووری پێوانەکانو فۆڕمەکانیانەوە.

(2)

کەواتە مرۆڤی سەردەم، مرۆڤێکە داهێنان لە ناخیدا زیندووەو دەیەوێ ڕۆشنایی ببینێ، بەو مانایەش هەر خودێك نەتوانێ تەجاوزی سنورەکانی حەرامو حەڵاڵ بکات، نەتوانێ بجوڵێتەوەو ئیبداع لە ناخیدا خەوتووبێ، ناتوانێ بەشداری لە پێشکەوتنەکانی دنیا بکات. ئەگەر بەشێك لە بەجیهانیبوون دەلالەت لە هێزی ناوەوەی مرۆڤو واقیعی سەروتر بکات، کۆمەڵێك خەیاڵی داهێنەرانە بێت، ئەگەر بەشێك لە بەجیهانیبوون گەڕان بێ بەدوای مرۆڤو ئازادییەکانی ناخی مرۆڤو هاوپەیوەست بوون، ئەگەر بەشێك لە بەجیهانیبوون هێنانەدی واقیعێك بێ کە تیایدا بەهاووفۆرم پێوانە باوەکان بەرەو گۆڕان بەرز بکاتەوە، ئەگەر بەشێك لە بەجیهانیبوون حەزە دواخراوەکانی مرۆڤی لەخۆ گرتبێو دەلالەت لە کرانەوەو بەرفراوانبوونو فرەییو جیاوازییەکان بکات. بە دیوەکەی دی فۆرمێکی دیکە بە دنیای دەستەبژێرو ڕۆشنبیرو فەلسەفە.. دەبەخشێ، بۆیە دەبێ وەك هەر فۆرمو پێوانەیەکی دیکە بیر لە ڕۆشنبیر بکەینەوە، دەبێ بەشێوەیەکی دیکە بیر لە بەساڵاچوونی بەهاکانی ڕۆشنبیرو ئەو وەهمە دروستکراوە بکەینەوە کە

رۆشـنبیر بـه دەوریـدا دەسـوڕێتەوە، ئـیتر رۆڵـی پـیرۆزی رۆشـنبیران پێویسـتی بـه چاوپێخشـانەوەو لێوردبوونەوەو خوێندنەوەی جیاواز هەیە، ئیتر زەمـەنی "زولا"و "سارتەر" بەسەرچوو، ئیتر پێگـەکانی رۆشـنبیر گومـان دەیبـات، هـەرگیز ناشـێ بەهـەمان شـێوەی پێشـوو بیریـان لێبکەینـەوە، دەبـێ بـۆ مانـاو پێوانەیـەك بگـەڕێین کـە قـابیلی سـەردەمی ئینتـەرنێت و فـەزای سـبریانی[3] و شۆڕشـی تـەکنۆلۆژی و ژمارەکانە، مانایەك کە هاوشانی مرۆڤی سەردەمە، لێرەوە رۆشنبیر پیاوێك نییە لەسەر شانۆ قسـەمان بۆ بکات و هەڵوێست بنوێنێ، پیاوێك نییە چەپڵەی بۆ لێبدرێ و ستایش بکرێ، پیاوێك نییە کەلـە سـەرووی ئاستی هۆشیاری لەسەرووی مەعریفەو هەستی کۆمەڵگاوە بێ، یان وەك پیاوێکی هاوپەیوەست کۆمەڵێك چەمك بەرزبکاتەوەو کۆمەڵێکی دی بشارێتەوە، پیاوێك نییە دەستمان بگرێ و هەڵمانخزێنێ و خیانەت لـە بیروڕاکانمـان بکات و لافیش بـە خیانـەت و وزەی هـەڵخزێنی نـاوەوەی خـۆی بکـات، ئیتر پیاوێکـە رووت، پیاوێکە ئەمرۆ ناتوانێ کەس هەڵخەڵەتێنێ، پیاوێکە دەشێ لە باشترین حاڵەتدا فۆرمێك بێ لەو فۆرمانەی کە بە هۆی فیکرو کردەی داهێنەرانەی خۆیەوە وزە کەبتکراوەکانی ناوەوەی مرۆڤ بەرزبکاتەوە، پیاوێکە لە باشترین حاڵەتدا دەشێ بەشداری لەوەجوڵەخستنی هێزەکانی ناوەوەی مرۆڤ بکات، نەك پردێك بێت بۆ گەیشتن بە بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی خۆی و لەوێشەوە بەرەو سێبەری دەسەڵاتمان بـەرێت، هێزەکـانی ناوەوەمـان بکوژێنێتـەوە، بـەو مانایـەش دەشـێ هەڵخەڵـەتاوەکان ئـەو هێـزە کوژراوانـە بـن کـە پەیوەنـدی هۆشیارانەیان بە واقیعەوە پچڕاوە، یان ئەو دەبەنگانە بن کە بەیەکچاو سەیری ژیـان دەکـەن، ژیـان بەیـەك ڕەنگ دەبینن، ئەوانە لـەپێش شۆڕشـی زانیارییەکاندا دەژیـن، ئەوانـە بـەردەوام ژیـان وەدوادەخـەن، ژیـان لەیەك رستەدا دەبینن، رستەیەکی بێکردە، رستەیەك کە هەمیشە لە چاوەڕوانی تابووتدایە، رستەیەك کـە هەمیشە بەرەو کوژانەوەمان دەبات، رستەیەکی دەستەپاچە، رستەیەك کە هەمیشە بەرەو ملکەچی دەچێ.

بەومانایە ئەمڕۆ رۆشنبیر پیاوێك نییە رۆژانە لە پێناو بەرژەوەندییەکانی دەمامکەکان بگۆڕێ، مرۆڤی ئەمرۆ ژیان بەهەموو ڕەنگەکانییەوە دەبینێ، پێویستی بە یەکێك نییە ڕەنگەکانی بۆ شیبکاتەوە، مرۆڤی ئەمرۆ هەموو ئاستە جیاوازەکانی ژیان دەناسێ، ئەمرۆ ژیان دەکەوێتە دووتوێی پەیوەندییە رووتەکانی سەرشاشە، ئەو پەیوەندییانەی کە مەسافەیەکی یەکجار دوور بە چرکە دەبڕێ، ئیتر رۆشنبیر پیاوێك نییە لەتوێی دەمامکەکان بیربکاتەوەو دەست لە کاروباری ژیانی مرۆڤی سەردەم وەربدات، بەڵکو دەشێ وەك هەر مرۆڤێکی داهێنەر لە دووتوێی پەیوەندییە فیکرییە جۆربەجۆرەکان دەرکەوێت، ئەمرۆ رۆشنبیر ئەو یاریزانەیە کە لـە چرکەساتە حەساسـەکاندا دەتوانـێ رەهەنـدەکانی فیکـری خـۆی بنەخشـێنێ و لـە دەقـی سەروترەوە دنیایەك بخوڵقێنـێ کـە لـە نـاواقیع نـزیکترە، نـەك لـە واقیـع، چـونکە مـرۆڤ لـە رێگـەی شۆڕشـی زانیارییەکانەوە، لـە رێگـەی شاشـەکانەوە ئـەو بوونـەوەرە حەساسـەیە کـە فێڵـی لێناکرێت، بوونەوەرێکـە پێویستی بە درێـژدادڕی رۆشـنبیری نییـە، دەتوانـێ بەیـەك نیگـا لـە لێدانی دووگمەیـەك ئـەودیو شتەکان کەشف بکات، بـە لێدانی دوگمەیـەك یـەك دنیـا زانیارییمـان پێدەبەخشـێ، بەیـەك نیگـا وێنـەی دنیامـان دووبارە بۆ بنەخشێنێ.

گوتمـان رۆشـنبیر ئـەمرۆ پیاوێکـە دەشـێ بـەهۆی وزە فیکرییـەکانی دەوری یاریزانـێ، یـاریزانێکی بـە سـەلیقەو شـارەزاو داهێنـەر تۆمـار بکـات، یاریزانێـك کـە ئامـادەیی چالاکانەو داهێنەرانـەی لـە گـۆڕەپـانی

یاریدا هەیەو دەتوانێ ئاستی یاری بۆ سەرووی چێژی جەماوەرو سەرووی واقیع بەرزبکاتەوە، دەتوانێ بەرگری لە ئیستاتیکای داهێنان بکات.

واتە ئەوەی دەشێ ئەهلی فیکر لە سەر شانۆ نیشانی مرۆڤی بدات، بەرزکردنەوەی ئاستی چەمکەکان‌و رازانەوەی ئەو چەمکە یەك بەدوایەکانەیە کە رۆژانە دێنە بەرهەم، ئەو چەمکە فیکری‌و مەعریفیانەی کە بەپێی داهێنانە لەبنەهاتووەکانی مرۆڤ لە گۆڕەپاندایە، یان بەمانایەکی دیکە دەشێ رۆشنبیر لەسەر بنەمای گۆڕانکارییە بەردەوامەکان قسەی خۆی دابمەزرێنێ، هەر لە دووتوێی ئەو دامەزراندنەش زەمەنێکی فیعلی[4] بخاتەوە، هەر لەسەر ئەو بنەمایەشەوە چاو بە قسەکانی خۆیدا بخشێنێتەوەو رەهەندەکانیان بەرفراوانتر نیشان بدات، لە رێگەی دەقە ئیبداعییەکانەوە مانایەکی دیکە بە ژیان دەبەخشێ.

لێوردبوونەوەی رۆشنبیر، لێوردبوونەوەیە لەگەڵ ئەو فەزایەی کە لە چرکەیەك لە چرکەکان دنیا لە خاڵێکی بچوك‌و فرەرەهەند دوورمەودا دەتەقێنێتەوە، بێگومان ئەمرۆ لێوردبوونەوە لەسەر بنەمایەکی جێگیرو مانایەکی پتەو ناوەستێ، بەڵکو رێك لەسەر کۆمەڵێك مانای جیاوازو بنەمای جیاواز کاردەکات، یان بە واتایەکی دیکە بۆ مانا ناگەڕێتەوە، بەڵکو بۆ هاوشێوەبوونی ماناکان دەگەڕێتەوە، رەنگەکان تۆخ دەکاتەوەو تاك مانایی تێکدەشکێنێ، هەر لە تێکشکاندنی ماناکانەوە ئەسڵێك دەسازێ کە لە لقەکان پێکهاتووە، ئەسڵێك کە هەجینە، ئەسڵێك کە لەسەر بێمانایی خۆی دروستکردووە، بێمانابییەك کە بەهاوو هەڵوێست‌و پێوانەو جیهانبینی‌و چەمك‌و فۆرمی خۆی لەساتەوەختی ئازادییەوە بونیادناوە، فرەیی ئەو بێمانابییەش پڕە لە دەلالەت‌و مانای تۆرئامێزو رەنگاورەنگ، دنیایەکی جیاوازو جیاکارە، دنیایەکە لە دووتوێی دابڕان‌و گەیشتنەوە خۆی نوێ دەکاتەوە.

(3)

دواجار دەبێ بڕوامان وابێ کە دنیا بەبێ فیکرو کردە ئیبداعییەکان ناتوانێ خۆی لە جیاوازی‌و ناکۆکی‌و هاوگونجان‌و گۆڕان نزیك بکاتەوە، ناتوانێ رەنگەکان بۆخۆی دابڕێژێ‌و گۆڕان پراکتیزە بکات، بەومانایەی کە گۆڕان رێکخستنی پەیوەندی رەگەزەکانی هێزەو پشت بە وزەکانی ناخی مرۆڤی داهێنەرەوە دەبەستێ، هەرگیز فیکرو داهێنانیش بێ ئازادی بوونی نییە، ئازادیش پابەندی ئیرادەی خودو وزە لەبنەهاتووەکانی ناخی مرۆڤی داهێنەرە، بەڵام داهێنان‌و وزە خەفەکراوەکانی ناخی مرۆڤ هەرتەنها پابەندی شوێن‌و زەمەنێکی دیاریکراو نییە، ئەمرۆ پەیوەندییەکانی شوێن کات، پەیوەندییەك نییە لە دووتوێی سنوورو زەمەنی دیاریکراو دێتە بەرهەم، بەڵکو پەیوەندییەکە راستەوخۆ لە فیکرو داهێنانەوە هەڵدەقوڵێ و لە رێگەی بوارەکانی راگەیاندنەوە دەکەوێتەوە سەر شاشە، ئەمرۆ راگەیاندن تەواوی ماوەکان‌و سنورەکان لەیەکدا دەتوێنێتەوەو ژیان لە چەمك‌و دەلالەتی نوێدا بونیاد دەنێتەوە، ئەمرۆ ئازادی‌و بیرکردنەوەی ئازادیش لەوەدایە کە بتوانی لە دووتوێی رەگەزە تەباو ناکۆکەکانەوە، هاوگونجانێ لەگەڵ بەرامبەر بسازێنی، هاوگونجانێ کە رەنگەکان فەرامۆش نەکات، واتە خودی ئازادی پابەندی خودی جیاوازییەکانیشە، وەك ئەوەی ئەویدیکەی جیاواز بەشێك بێ لە پێکهاتەی خودی تۆ، وەك ئەوەی خود بەردەوام وەك پێکهاتەیەکی ئاوێتەو کراوە، ئیمکانی شیمانەیی خۆی لەدەست نەدات.

بەمجۆرە نابێ هەرگیز لەبیری ئەوەدابین کە لە ڕێگای بیرکردنەوە لەگەڵ واقیع یەك یەکبگرینەوە، هەروەك چۆن نابێ بۆ واقیعێك بگەڕێین کە لەگەڵ بیرکردنەوەکانمان تەبا بێتەوە، بەڵکو ئەبێ بەردەوام بیر لە گۆڕینی ئەو شتانە بکەینەوە کە لەسەری وەستاوین، بۆ ئەوەی لە دەرەوەی فەزاو جوگرافیای بەرهەمهێنانەوە مامەڵەیەکی دیکەی سەردەمخوازانە بەجێبهێنین، بەومانایەش داهێنانی بوونی مرۆڤایەتی ڕاستەوخۆ بە ڕووداوە یەك لە دوایەکەکانی دنیاوە پەیوەستەو لەوێشەوە پشت بە داهێنانی تەکنیکی و فیکری و پێشکەوتنەکانی ژیارییەوە دەبەستێ، هەموو ئەوانەش دەلالەت لە گۆڕانکارییە مێژووییەکان دەکەن.

کەواتە دواجار ئەوەی کە جێگای قسەکردنە، گۆڕانی بەردەوامە، ئەوەی کە جێگای قسەکردنە جێگیرنەبوونە، جێگیرنەبوونی میکانیزمەکانی فیکرو مەعریفە، جێگیرنەبوونی ژیان و ئاستە جیاوازەکانی ژیان، بەومانایەش کاتێ قسە لە گۆڕینی چوارچێوەکان دەکەین خودی ناسنامەش دەخەینە بەردەم خوێندنەوەی جۆراوجۆرەوە، خوێندنەوەی جۆراوجۆری ناسنامەش دەلالەت لە ڕەگەزە جیاوازەکانی خودی ناسنامە دەکات، هەر لە ڕێگای ئەو ڕەنگانەشەوە پەیوەندیی لەگەڵ ژیان نوێدەکەینەوە، چونکە وەك "ئەمین مەعلوف" دەڵێت[5]: "هیچ ڕەگەزێ لە ڕەگەزەکانی ناسنامە ناتوانێ بە تەنیا وەڵامی پێداویستییەکانی سەردەم بداتەوە، هیچ پەرچەکردارێك (ئایینی، ناسیونالی، سوسیالی..) لەوەدا نەماوە بتوانێ بۆ ساتە مێژووییەکانی خۆی بگەڕێتەوە، سەروەرییەکانی خۆی دووبارە بەرجەستە بکاتەوە، ئەوەی لەمرۆش دەترسێ لە گۆڕانکاری دەترسێ ئەوەی لە گۆڕانکاری و ڕەگەزە جیاوازو فرەڕەنگەکانیش دەترسێ بێگومان لە داهێنانیش دەترسێت، ئەوەی لە داهێنانیش دەترسێ هەرگیز ناتوانێ پەیوەندییەکی دیکەی ڕەخنەگرانە لەگەڵ خودو واقیع دابمەزرێنێتەوە".

کاتێك مرۆڤ لەم ئاستەدا بیر لە ناسنامە دەکاتەوە، یان بە مانایەکی دیکە کاتێ مرۆڤ بەرەو بەجیهانیبوون دەچێ، لەگەڵ خۆشیدا ناسنامە بەرەو ئەفسانە دەبا، بە ئەفسانەکردنی ناسنامە، دەشێ لە پەیوەندییە خێراو چرکەساتخوازەکانی خودی بەجیهانیبوون هەڵبگرینەوە، بەو مانایەی کە دەشێ تەنها بە پەنجە داگرتنێك، هەموو سنوورە دوورەکانی جوگرافیا ببڕێ، وەك بەخێرایی تیشك زەمەن دەبڕێ، بەو مانایەش ئەگەر کەلەپورو ناسنامەی ڕۆشنبیریی ڕەنگە جیاوازەکانی ژیان بنوێنێ، ئەگەر ڕۆشنبیریی دەلالەت لە زەمەن و یادەوەری بکات، بە جیهانیبوون پەیوەندی بە ژیارەوە هەیە، ئەو شوێنەیە کە ناوی گوندێکی بچوکی لێناوە، خودی ئەم ناوانەش جۆرێکە لە بەئەفسانەکردنی کەلەپورو ناسنامە، بەو مانایەی کەلەپورو ناسنامە دەکەوێتە زەمەن و یادەوەرییەوە.

(4)

دواجار قسەکردن لەسەر بەجیهانیبوون، قسەکردنیشە لەسەر کۆی ئەو چەمکانەی کە سەرەوژێر کراون، یان بە مانایەکی دیکە کە گۆڕانێکی یەکلاکەرەوەو بەرفراوانیان بەسەرداهاتووە، کەواتە لێرەدا لە میانی گۆڕانی چەمکەکانەوە دەشێ بیر لە گۆڕینی چەمکی ئازادی و دادپەروەریش بکەینەوە، چونکە مەحاڵە بێگۆڕینی جیهانبینیمان بۆ دنیا بتوانین قسە لە فۆڕمێکی دیکەی ئازادی و چەمکی ئازادی و ڕووەکانی ئازادی بکەینەوە، هەروەك مەحاڵیشە چەمکی حەقیقەت بگۆڕین بێ ئەوەی جۆرێکی دیکە لە پەیوەندیی لەگەڵ ئازادی ڕێکنەخەین، ڕێکخستنەوەی پەیوەندییەکانیش چاوخشانەوەیە بە میکانیزمەکانی فیکرو

مەعریفەو کردەکانی داهێنانو جیهانبینییەوە، هەر لەوێشەوە دەتوانین دەست بۆ چەمکی ئازادیو دواجار چەمکی دادپەروەریش بەرینو بیانخەینە ژێر نیشانەی پرسیارەوە، تەواوی ئەو پرسیارانەش لەو هێزەوە سەرچاوە دەگرێ کە خاوەنی دەقی سەروترە، ئەو هێزەی کە هۆشیاریو دەرککردنمان لە ئاستێکەوە بەرەو ئاستێکی دیکە، ئاستێك کە لەدەرەوەی چاوەڕوانیدایە، لەو هێزەوەیە کە پەیوەندییەکانی زەمەنو شوێن بەرەو چرکەساتی تەقینەوە دەبات، خودی ئەو تەقینەوەیەش لەسەر ئاستی پەیوەندییەکان وەك گوتمان راستەوخۆ زەمەنی فیعلی لێ لەدایك دەبێت، بەو مانایەش شۆڕشی راگەیاندن هەموو دەریچەکانی نێوان مرۆڤو ئامێر کورت دەکاتەوە، بۆ چەند درزێكو بوارێکی دیکە بۆ میکانیزمەکانی فیکرو مەعریفەو داهێنان دەخاتە ڕوو، هەرلەخودی ئەو بوارە رەنگاوڕەنگو بەرفراوانو کراوەیە پێگەی رۆشنبیرو ناسنامەو فەلسەفە بە شێوەیەك لە شێوەکان دەکەوێتە لەرزینەوە، یان فۆڕمێکی دیکەی جیاواز دەخوازێ تا لەوێوە قسە بکات، فۆڕمێك رەنگە لە خەیاڵماندا چوارچێوەیەکمان بۆ ئامادەکردبێت، یان فۆڕمێك کە ئەسڵەن بیرمان لێنەکردۆتەوە، هەر لێرەشەوە دەبێ بیر لەو تۆڕە چەمك ئامێزە بکەینەوە کە رۆژانە لە گۆڕانی بەردەوامدا وێنەی خۆی دەکێشێ، واتە ئەوەی نەتوانێ بەردەوام واقیعی خۆی بگۆڕێ، ناتوانێ لە زەمەنی خۆی ئامادەیی هەبێ، کاتێکیش نەیتوانی لەزەمەنی خۆی ئامادەبێ هەرگیز ناتوانێ بیر لە پێشهاتەکانی بەیانی بکاتەوە، بە واتایەکی دیکە کاتێ نەتوانێ بەشێوەیەکی کراوەو بەرفراوان بیر لە زەمەنی خۆت بکەیتەوە ئامادەیی خۆت لەو زەمەنەدا بنوێنی، هەرگیز ناشتوانی پارێزگاری لە ناسنامەو بەرگری لە پێکهاتەکانی خودی خۆت بکەیت.

دواجار مرۆڤی بێجوڵەو بزاڤو کردەی داهێنەرانە، ناتوانێ بەشداری لە پێکهاتەی گۆڕانکارییەکانی دنیا بکات، ئەو گۆڕانکارییانەی کەلەسەری وەستاوە، جا بۆئەوەی بتوانی بەشداری لەو پێکهاتەیە بکەیت، پێویستە بەشداری لە پێکهاتەی خودی ئەویدیو داهێنانەکانی ئەویدیو میکانیزمەکانی فیکرو مەعریفەی ئەویدی بکەیت، ئەوەی کە لە تۆ نزیکەو ئەوەی کەلە تۆ دوورە، ئەوەی کە تەبا دێتەوەو ئەوەی کە جیاوازە.

سەرچاوەو پەراوێزەکان:

1- **بۆ بەدواداچوون بگەڕێوە بۆ:** حديث النهايات- فتوحات العولمة ومأزق اهوية- علي حرب- المركز الثقافي العربي، ط[1] 2001.

2- **دەقی سەروتر -هـ.س.پ. بەشی زاراوەکان، هـ.س.پ. ل**[200].

3- **فەزای سبریانی- وەسفی ئەو واقیعە، یان دنیایەکە لە ئەنجامی شۆڕشی زانیارییەکانەوە دێتە بەرهەم (سبریانی) واتە زانستی تەحەکومکردنو رێکوپێککردن- بڕوانە: هـ.س.پ..**

4- **زەمەنی فیعلی: ئەو زەمەنەیە کە بە خێرایی تیشك دەڕوات، بڕوانە هـ.س.پ..**

الهويات القاتلة- قراءات في الانتماء والعولمة -امين معلوف. ترجمة: د. نبيل محسن، ط[1]، 1999 سوريا.

((بەشی دووەم))

چەمکی دڵەڕاوکێ لە تێڕوانینی (فرۆید)

دڵەڕاوکێ لای فرۆید رۆڵێکی سەرەکی لە نەخۆشییەکانی دەمارگیرییەکاندا دەگێڕێ، بۆیە بەدواداچوونی رەنگە بەگرنگترین بەرچاووخستن و بەرجەستەکردنی نەخۆشییە دەمارگیرییەکان بژمێردرێت، بەڵام بەرلەوەی راستەوخۆ بچینە ناو تیۆرەکانی (فرۆید) بەگشتی هەندێ لایەن لە دڵەڕاوکێ باسدەکەین، تالەوێوە رێگای بەدواداچوون خۆشتر بکەین، لەدوایشدا دووبارە بۆ بیروڕایە دژەکانی خودی (فرۆید) دەگەڕێینەوە نەوەك بە مەبەستی رەخنەگرتن بەڵکو هەرتەنها بەنیازی بەرفراوانکردنی بابەتەکەو سوود وەرگرتن.

دڵەڕاوکێ حاڵەتێکە دەلالەت لە ترسێکی توندو نائاشکرا دەکات، یاخود بە مانایەکی تر وەك هەموو هەڵچوون و شڵەژاندنەکانی ترە لە ئەنجامی ئاگادارکردنەوەیەکی ترسناك پەیدا دەبێت، دڵەڕاوکێ هەمیشە پەژارەو ئازارو دڵتەنگی دووچاری مرۆڤ دەکات، لە دووتوێی دڵەڕاوکێدا هەمیشە مرۆڤ بەدبینە، واهەستدەکات هەموو ئەو شتانەی کە دەوریان داوە دووچاری زیانی دەکات، یاخود دووچاری ئازاری دەکات، هەمیشە لە خۆی دڵنیانییەو خەمگینە... هەروەها هەندێ دیاردەی جەسەدی هەیە وەك ساردایی چوارپەل و دڵەکوتێ و شێوان و شێوانی هەناسەدان و گەدەو ریخۆڵەو خوێن، هەستکردن بە ماندوبوون و کەمخەوتن و هەندێ ئازاری جەستەیی.. (دواتر بۆ هەڵێنانی مانای ئەو دیاردانە خوێنەر پێویستە دوای باسەکە بکەوێت)

لای (فرۆید) دڵەڕواکێ رەتکردنەوەی حاڵەتی ترسە، بە دوو شێوە خۆی دەنوێنێ یەکەمیان دڵەڕاوکێی بابەتی (الموضوعي) کە رەتکردنەوەی ترسی ئاشکرای دەرەوەیە، دووەمیان دڵەڕاوکێی دەمارگیری کە رەتکردنەوەی ترسی ناوەوە، یاخود غەریزەیە، ئەو ترسەش ترسێکی نادیارە فرۆید بۆ ئەو ترسە نادیارە لە شیکردنەوەی (هانزی منداڵ)و (لاوە روسییەکە) بە چڕوپڕی باسی دەکات، جگە لەم دوو حاڵەتەش باسی هەموو حاڵەتەکانی تری ترسی نەخۆشی دەکات و دەڵێ: خودی ئەو ترسانە لەو ئارەزووە سێکسییەوەیە کە قابیلی قبوڵ نییە، هەروەها ترسی سزادانیش، ترسە لە خەساندن (کوڕ لەتەمەنی

منداڵیدا لەوە دەترسێ باوکی بیخەسێنێ) بەو مانایەش ترسی نەخۆشی جێگەی ترسی خەساندن دەگرێتەوە (وەك لای هانز دەبینرێ، یان لای لاوە رووسییەکە... لەمەوە فرۆید دەری دەخات کە ترسی نەخۆشی لە دڵەڕاوکێی دەمارگیریدا، ترسێکی راستەقینەیەو ئەویش ترسی خەساندنە، ئەمەش بە گرێی ئۆدیبەوە پەیوەست دەکات، واتە دڵەڕاوکێی دامارگیری پەرچە کردارە بەرامبەر ترسی غەریزەکانی ناوەوە، هەر لە دووتوێی ئەو ترسەوەیە کە هەست بە ترسی دەرەوە دەکەین، یاخود بە مانایەکی دی ترسی دەرەوە دەکرێ ئەلتەرناتیڤی ترسی ناوەوە بێ [1] لەمەشەوە بۆمان دەردەکەوێ کە هەر خودی دڵەڕاوکێیە دەبێتە هۆی دووچار بوونی چەپاندن (الکبت). کەواتە دڵەڕاوکێ لە حاڵەتی ترسی نەخۆشیدا، دڵەڕاوکێی ئیگۆیە (الانا) بەرامبەر خەساندن.

لێرەدا بۆ زێتر بەدواداچوونی دڵەڕاوکێ دەکرێ مانای ترس شیبکەینەوە، بەو مانایەش ئەو حاڵەتەی کە فەرد تیایدا هەست بە ترس دەکات، ئەو حاڵەتەیە کە تیایدا هەست بە توندی ئارەزووەکان دەکات لەگەڵ گردەوەبوونی وریاکردنەوەی توند لەسەر ئەو ئارەزووانەو نەتوانینی تێربوونی ئارەزووەکان بە هۆی تەگەرەی بایۆلۆژی یاخود عەقڵی یان بەهۆی ترس لە سزادان، کەواتە حاڵەتی ترس: لە خەملاندنی هێزی کەس و نیسبەتی ئەو برە ترسەوە هەڵدەقوڵێ کە بەرامبەرێتی، ئەگەر کەسەکە بە هۆی جەستەییەوە دانی پیادانا، ئەوە لێرەدا تەگەرەکە بایۆلۆژی دەکەوێتەوە، بەڵام ئەگەر تەگەرەکە دەروونی بوو ئەوا ترسەکە غەریزەییە، بۆ نموونە: کاتێ منداڵ لە دایکی جێدەمێنێ دەترسێ ..بۆ؟ بیگومان چونکە توانای تێربوونی خۆی نییە، توانای نییە پێداویستییەکان و ئارەزوەکانی خۆی تێر بکات کە لەلایەن دایکەوە مەیسەر دەبێت، بەو مانایەش زیادبوونی ئارەزووکردنی دایك فاکتەرێکی سەرەکی ترسی منداڵە، بەو مایەش ئەگەر ئەو هەڵوێستەی کە منداڵەکە بە ترسی دادەنێ و دەیەوێ خۆی لێ بپارێزێ حاڵەتی تێرنەبوون بێت و زۆربوونی دوودڵییەکەشی دەلالەت لەو پێویستیانە بکات، کەواتە ڕەگەزی سەرەکی کە حاڵەتی ترس دەسازێنێ زێدەبوونی بڕی وریاکردنەوەیە [2]، بێ ئەوەی تاك توانای دەستبەسەراگرتنی هەبێت، لەم حاڵەتەشدا هەردەبێ تاك هەست بە پەککەوتن بکات.

ترسیش بەپێی قۆناغەکانی ژیان دەگۆڕێ و بۆهەر قۆناغێ ماوەیەکی تایبەتی هەیە، جا چ سایکۆلۆژی بێ و نەتوانێ بەسەر وریاکردنەوەدا زاڵێ، یاخود ترس لە دایك دابڕان بێت کاتێك منداڵەکە پێویستی بەو دایکە هەیە، یاخود ترسی خەساندن بێ لە قۆناغی چوکیدا، یا ترس بێت لە سوپەرئیگۆ لە قۆناغی راگرتن ((کف)) و دڵەڕاوکێی کۆمەڵایەتیدا.

هەندێ جار ئەو حاڵەتانە لەگەڵ مرۆڤ دەمێنێتەوە بەڕای ((فرۆید)) دەمارگیرییەکان ئەو کەسانەن کە تاکو ئێستا وەڵام دەرەوەی حاڵەتی ترسی کۆن بەڕێوەیان دەبات، هەروەها دەڵێ:

زۆربەی خەڵك هەر لەسەر هەمان رەفتاری مناڵیدا رووبەڕووی ترس دەمێننەوەو نەیان توانیووە بەسەر فاکتەرە کۆنەکاندا زاڵبن...

هەروەها لای ((فرۆید)) سەرچاوەی ترس لە دڵەڕاوکێی دەمارگیریدا لەزیاد وریاکردنەوەو توندی وروژانەکانی پاڵنەری غەریزە نامەعقوڵەکانەوە دەردەچێ، ((فرۆید)) بایەخی زۆر بە پاڵنەرە سێکسیەکان دەدات و بە گرنگترین فاکتەری ترس دەیانژمێرێ کە هەڕەشە لە ئیگۆ دەکەن. دڵەڕوکێش کاتێ بە دیار دەکەوێت کە ئەو کەسە بەراستی دووچاری ترسێ بێ، بۆنموونە ئەگەر منداڵێك لە شوێنێ بترسێ لە

ئایندەش لەو شوێنە دەترسێ یاخود ترس دایدەگرێ، کەواتە ترس وەك ئیشارەتێکە یاخود وورياكردنەوەیەکە تا ئیگۆ ئامادەباشی خۆی رووبەڕووی بنوێنێ، بەو مانایە کارفرمانی (وەزیفە) ترس ئامادەباشی ئیگۆیە رووبەڕووی ترسی راگەیەنراو.

هەروەها ((فرۆید)) بڕوای وایە کە دڵەڕاوکێ ئیشارەتە بۆ ترسی پێشوو ((پێشوو لێرە دوولایەن دەگرێتەوە لە بەدواداچوونی ئەو وتارە زێتر روون دەبێتەوە)) ئەوەش شتێکی باشە بۆ پارێزگاریکردن لە ژیان، دەلالەت لە پێشکەوتنی گشتی توانای تاك دەکات بۆ پارێزگاری لە خۆی... بەومانایەش دڵەڕاوکێ پەرچەکرداری ترسی حەقیقی بوو، لەمەودوا بووە ئیشارەپێکردنی ترسی راگەیەنراو، هەستکردن بەو ترسەش هەستکردنی دووبارەیە بەترسی ئەسڵی پێشوو.

((1))

بێگومان راگرتن ((الكف))و دیاردەکان ((العرض)) یەك شت نین، دەکرێ راگرتن دیاردەش بێت بۆ حاڵەتی نەخۆشی، بەڵام راگرتن بە تایبەتی بە وەزیفەوە –کارفرما– پەیوەستەو دەلالەت لە حاڵەتی نەخۆشی ناکات، دەکرێت دەربارەی راگرتن بدوێین کاتێ کە بێهێزییەکی سادە لە وەزیفەکان دەبینرێت، بەڵام دیاردە دەکرێ لەو گۆڕانە نادروستەوە بێت کە لە یەکێك لە وەزیفەکان روودەدات.

یاخود بە جۆرێکی دیکە راگرتن راستەوخۆ بە ئەندامەکانو شێوانی وەزیفەکانی ئەو ئەندامانەوە پەیوەستە، بەتایبەتی ئەوەش لەلای نەخۆشییە دەمارگیریەکان دەبینرێت، ئەگەر هەر لەمەشەوە دوای وەزیفەکانی خود بکەوین، یاخود دوای نەخۆشییە دەمارگیرییە جۆراوجۆرەکان بکەوین دەکرێ بۆ لێکۆڵینەوەی بەراوردکاری ئەوانە هەڵبژێرین:– کارفرمانی سێکسیو کارفرمانی خۆراكو جوڵەو پیشە... کارفرمانی سێکسی زۆر دووچاری شێوان دەبێت لە هەموو بارەکانیشدا تایبەتمەندێتی سادەی راگرتن دەبینرێ، هەندێ لەو شوێنانەش دەکرێ بەبێهێزی سێکسییەوە پەیوەست بێت...

خودی کرداری سێکس چەند کردەیەك لە خۆدەگرێت کە کردەی ئاڵۆزن هەریەك لەو کردارانەش دەکرێ بابەت بن بۆ شێوان، ئەو بابەتە سەرەکییانەی کە راگرتن تیایدا روودەدات لای پیاوان ئەمانەی خوارەوەن هەڵگەڕانەوەی (ارتداد) سێکسی (لبیدۆ)و سازنەبوونی جەستە (ڕەپنەبوون)، کورتبوونی کرداری سێکسی (زوو فڕێدانی تۆو) دەکرێ ئەوبارە بە دیاردەی ئیجابی بژمێردرێ، دواکەوتنی کرداری سێکس بەرلە کۆتایهێنانی سروشتی (فڕێنەدانی تۆو)، سازنەبوونی دەرئەنجامە دەروونییەکە (هەستنەکردن بە چێژی سێکسی) هەروەها لەگەڵ هەندێ کارفرمانی ناسروشتی وەك لادانی سێکس یاخود فیتشە (ئەمەش جۆرێکە لە لادانی سێکسی دەلالەت لەو تەلیسمە یاخود ئەو هێزە سیحرییە دەکات کە لە لەشی خۆشەویستەوە هەڵدەقوڵێ وەك قاچو پێ یاخود پرچ یان ئەو شتەی بە خۆشەویستییەوە پەیوەستە وەك جلوبەرگو دەسماڵ...)

- کارفرمانی خۆراك: لەو شێوانە بڵاوانەی کە دووچاری کارفرمانی خۆراك دەبێت وەك حەزنەچوونە خواردن ئەوەش بۆ هەڵگەڕانەوەی لیبدۆ دەگەڕێتەوە، یان زۆر خواردن، ئارەزوویەکی قەهری یان دووبارەبوونەوە بۆ خواردن ئەمەش بۆ ترسان لە خواردن دەگەڕێتەوە، بەرگریکردنی هیستریانە دژی خواردن بەهۆی ڕشانەوە، ڕەتکردنەوەی خواردن بە هۆی دڵەڕاوکێوە...

- کارفرمانی جووڵە: هەندێ جار راگرتنی جووڵە لە نەخۆشییە دەمارگیرییەکان دەبینرێ، لەبەرئەوەی لەم باسەدا گرنگی زۆر بەنەخۆشییە دەمارگیرییەکان دەدرێ بۆیە دەکرێ بڵێین ئەو نەخۆشییە دەلالەت لە هەڵچوونو شێوانو لادانی هەست دەکاتو مرۆڤ دووچاری ژانو ژوار دەکات, بێ ئەوەی ئەم نەخۆشییە هۆیەکی ئەندامیی لە پاڵەوە بێ.... دووبارە بۆکارفرمانی جوڵە دەگەڕێینەوە وەك حەز لە ڕۆیشتن نەکردن بەهۆی بێهێزی توانا، ئەمەش لای ئەوانەوە بە دیاردەکەوێت کە ئەندامەکانی جووڵەیان دووچاری شەلەلی دەبێت وەك لە حاڵەتی هیستریا بەدیاردەکەوێت، هەروەها حاڵەتی هیستریا: کێشە ناشعورییەکانی ناوەوە بەرەو شێوانە هەستیو جوڵەییو غەریزی عەقڵی دەرەوە دەبات بەبێ هۆی ئەندامی...
- هەندێ جار راگرتن لەکارو پیشە رودەدات، وەك پشتگوێ خستنی کارو هەندێ دیاردەی رەتکردنەوە وەك ماندووبوون (سەرسوڕانو رشانەوە) لەکاتی شێوانی کەسێتی بەهۆی بەردەوامبوون لەسەر کارکردن وەك لە هیستریا بەدیاردەکەوێت، یاخود کاتێ بەردەوامبوون لە کارکردن بەهۆی شەلەلبوون مەحاڵ دەکەوێتەوە، یاخود بەهۆی شێوانی بیر، کارکردن مەحاڵ دەکەوێتەوە وەك لە دەمارگیری قەهری یان دەمارگیری زۆر لێکردن دەبینرێ. یاخود رۆشتن، هەموو ئەوانەش بە راگرتنی دەمارگیرییەوە پەیوەستن، چونکە ئەو ئەندامانەی لەو یاریانەوە بەشداری دەکەن لە وزەی سیکسی تێردەبن.

بەمجۆرە وەزیفەی هەرئەندامێك دەبێتە دیاردە بۆ شێوانەکان، ئەگەرهاتوو وزە سێکسییەکە زیاد بکات، یاخود دەلالەتە سێکسیەکە زیاد بکات، ئەمەش دەکرێت بەو ژنە نۆکەرە بچوێنین کە لە ئاشپەزخانەی ماڵێ کاردەکات، کاتێ هەستدەکات پیاوی ماڵەکە چاووبازی لەگەڵدا دەکات، ئاشپەزخانەکە فەرەمۆش دەکاو بەجێدەهێڵێت.

کەواتە نووسینیش هاتنە خوارەوەی مادەیەکی شلە لە نووکی قەڵەم بۆسەر کاغەزێکی سپی، ئەمەش دەلالەت لە جوتبوون دەکات یان رەمزی جووتبوون دەگەیەنێت، یاخود رۆیشتن بە دەلیلێکی رەمزی دەژمێردرێت بەسەر جەستەی دایکدا، جا پێویستە هەریەك لە نووسینو رۆیشتن راگرین چونکە دەلالەت لە پرۆسەیەکی سێکسی قەدەغەکراو دەکەن، ئیگۆ ئەو وەزیفەیە رەتدەکاتەوە چونکە دووچاری شێوانی دەکات، رەتکردنەوەی ئیگۆش بە هۆی کەبتکردنەوە ئەنجام دەدرێ.

لە دووتوێی هەموو ئەوانەدا دەکرێ بڵێین راگرتن (الكف) پێکهاتووە لە بێهێزکردنو سنوردانان بۆ وەزیفەکانی ئیگۆ، ئەوەش یان بۆ پارێزگاریکردن دروست دەبێ، یاخود بە هۆی بێهێزی سێکسی دروست دەبێت، هەر لە دووتوێی ئەو مانایەش بە سانایی راگرتنو دیاردەکان لێکجیادەکەینەوە. واتە دیاردەکان نە ئەو کردارانەن کە لە نێو خودەوە دەسازێن، نە دەتوانن کاریگەریان بەسەر خودەوە هەبێت.

((2))

دیاردەکان دەرکەوتەیەکن کە دەلالەت لە ئارەزووە تێرنەبووەکان دەکەن، تێربوونی ئەلتەرناتیڤیش بۆ ئەو ئارەزووانە لە دەرئەنجامی چەپاندنەوەیە، بێگومان چەپاندنیش لە ئیگۆوە سەرهەڵدەدات ئەو کاتەی رەمزی ((رەنگە بە فرمانی سوپەر ئیگۆوە بێ))بەشداریکردنی بارگە دەروونییە غەریزییەکان دەکات، کە لە ((ئید–هو)) هەڵدەقوڵێت، بەمجۆرە ئیگۆ دەتوانێ ئەو بیرە قەدەغە بکات کە رەمزە بۆ پاڵنەرە

نامەعقولەکان، شیکردنەوەکان واروونی دەکەنەوە کە بیرەکە لە زۆر باردا لە ناشعور دەمێنێتەوە، ئێمە لێرەدا پرسیاری سەرەکیمان ئەوەیە ئایا ئەو پاڵنەرە غەریزەییە کە لە ئیدەوە دەردەچێتو داوای تێربوون دەکات چی بەسەر دێت؟. بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە ناکرێت راستەوخۆ بین، چونکە ئەو چێژەی کە دەکرێ لە ئەنجامی تێربوون بێتەدی بۆ بێزاریو پەژارە دەگۆڕێت ئەویش لە رێگەی کرداری چەپاندنەوە، بەڵام ئایا ئەو بێزارییە چۆن روودەدا؟ رەنگە بە شێوەیەکی گشتی بتوانین ئاماژە بەو پرۆسەیە بدەین ئەگەر گوتمان چەپاندن دەبێتە هۆی بەتاڵنەبوونی ئەو وروژانانەی کەلە (ئید) سەرهەڵدەدەن، بەو مانایەش دەکرێ بێزاری راستەوخۆ بە ئیگۆوە پەیوەست بکەین چونکە خودی ئیگۆیە کە چەپاندن دەسازێنێ، بەمجۆرەش ئیشکالیەتی((گۆڕینی وزە ویژدانیەکان)) لەناو دەچێت، خودی ئەو لەناوچوونەش لە ژێر کاریگەری کرداری چەپاندن ئەنجام دەدرێت، بەئەنجام نەگەیشتنی ئەو وڕوژێنەرانەی کە لە ((ئید))ەوە دەردەچێت دەلالەت لە سەرکەوتنەکانی ئیگۆ دەکات، ئەو سەرکەوتنانەش بە دەسەڵاتی ئیگۆوە پەیوەستە، ئیگۆش ئەو دەسەڵاتە بە هۆی پەیوەندییە بەتینەکانی بە ئەندامەکانی درککردنەوە بەدەست دەهێنێت، ئەو پەیوەندەییەش جەوهەری ئیگۆیەو هۆی سەرەکی لێکجیابوونەوەی ئیگۆیە لە ((ئید)) هەروەها وەزیفەی ئەندامە دەرکییەکان –هەستی دەرککردن– بە دیاردە هەستییەکانەوە پەیوەستە، هەر ئەویش پێشوازی ورياکردنەوە دەکات، جاچ لە دەرەوە بێت یاخود لە ناوەوە....هەر ئەوەش هەوڵدەدات لە رێگەی هەستەکانی چێژو بێزاری کەوا لەو لایەنەوە پێی دەگات چالاکییەکانی خۆی بەپێی رێککەوتنەکانی پرنسیپی چێژ رووبەڕوو بکاتەوە، واتە ئیگۆ بەپێی پرنسیپەکانی چێژ کاردەکات، ئێمە لەو حاڵەتەدا ئیگۆ بە لاواز دەدەینە قەڵەم, بەڵام ئەگەر ئیگۆ لەگەڵ پرۆسە غەریزەییەکان تێکگیربوو، ئەوەی لەسەریەتی ئەوەیە کە ئاماژەی بێزاری بنوێنێ تاکو بە مەبەستەکانی خۆی دەگات بە یارمەتی ئەو پرنسیپەی کە دەلالەت لە توانایەکی رەها دەکات ئەویش پرنسیپی چێژە، لێرەدا پرسیارێك دێتە ئاراوە ئەویش ئەوەیە: ئایا ئەو توانایەی بۆ ئیشارەتکردنی بێزاری ((پەژارە)) بەکاردەهێنرێت لە کوێوە دێ؟ دەکرێت وەڵامی ئەو پرسیارە بەیارمەتی ئەو بیرە بهێنینەدی ئەویش بەرگریکردن لە کردارەکانی ناوەوە ((نانەخۆش)) دەکرێ بەپێی رێڕەوی بەرگریکردن بێت دژی وریاکردنەوەی دەرەوە، واتە ئیگۆ بەتەنها وەك ئامرازێك رووبەڕووی ترسەکانی دەرەوەو ناوەوە دەبێتەوە، لە دووتوێی ترسی دەرەوە کەسەکە کۆمەڵێك هەوڵ بۆ هەڵاتن دەدا ئەویش لەڕێگەی کشانەوەی بارگە دەروونییەکانی خۆیەوە، یاخود بە مانایەکی تر لە شوێنی ترسەکە دوور دەکەوێتەوە، چەپاندنیش هەمان حاڵەتی دوورکەوتنەوەیە لە ترس، ئیگۆ بارگە دەروونییەکان لە پاڵنەرە غەریزییەکان دەکێشێتەوە کە دەیەوێت کەبتی بکات، پاشان خودی ئەو بارگەیە بۆ بێزاری بەکاردەهێنێ، لێرەدا بۆمان ئاشکرا دەبێ کە ئیگۆ سەرچاوەی سەرەکی دڵەڕاوکێیە.

بەڵام لێرەدا خەلەلێك هەیە ئەویش ئەوەیە ئێمە دەڵێین دڵەڕاوکێ لە زیادبوونی بارگە دەروونییەکانەوە سەرهەڵدەدات، باشە کشانەوەی ئەو بارگە دەروونیانە لەلایەن ئیگۆ کامە دڵەڕاوکێ دەسازێنێ؟. ((فرۆید)) بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە دەڵێت: ئێمە ئاوا ناکرێ سەیری ئەو مەسەلەیە بکەین چونکە دڵەڕاوکێ دەگەڕێتەوە بۆ حاڵەتە ویژدانیەکە، ئەو حاڵەتەی کە پێشتر لە یادەوریدا ماوەتەوە، بەو مانایەش ئێمە دەبێ بۆسەرچاوەی دوور بگەڕێینەوە، سەرچاوەی ئەسڵی بۆ نموونە لە حاڵەتەکانی هیستریادا دەکرێت

بڵێین هەر لە نۆبەیەك لە نۆبەكان بارێكی هاوشێوەی باری لەدایكبوون دووبارە دەبێتەوە[3]، (ئەگەرچی ئەوەش لە هەموو بارەكاندا جێگیر نییە)، دەكرێت لەسەر ئەو پرنسیپەش بڵێین هەموو حاڵەتەكانی چەپاندنیش بۆ چەپاندنی یەكەم دەگەڕێتەوە، بەڵام بێگومان لە كەبتە دووەمەكان سوپەر ئیگۆ دەوری خۆی تیا دەبینێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ناتوانین دەركەوتەی سوپەرئیگۆ بە سنووری جیاكەرەوەی نێوان چەپاندنی یەكەمو چەپاندنی دووەم بدەینە قەڵەم، بێگومان حاڵەتەكانی چەپاندنی یەكەم بەر لە سەرهەڵدانی سوپەرئیگۆوە دەسازێ، لەلایەكی تریش رەنگە وریاكردنەوەی توندو سەرنەكەوتنی ئەو ئەندامانەی كە پارێزگاری دەكەن دژی وریاكردنەوەكان هۆی راستەوخۆی چەپاندنی یەكەم بن، ئاماژەكردنی ئەو ئەندامەی پارێزیش، دەكرێت دووجۆر لە ((چەپاندن))مان بۆ دەربخات، یاخود دوو حاڵەتمان بۆ دەربخات: كاتێ كە دەركردنەكانی دەرەوە بە وروژانی پاڵنەرە نامەعقولەكان هەڵدەستن، كاتێ ئەو پاڵنەرە غەریزەییانە بێ وروژانی دەرەوە دەخرۆشێ.

لە لایەكی تریش دیاردەكان لە ئاكامی رەنجاندنی پاڵنەرە غەریزەییەكان بە هۆی كەبتبوونەوە دروست دەبێت، ئەگەر ئیگۆ توانی ئاماژەی پەژارەو بێزاری بەكاربباتو بە مەبەستی خۆی بگاو بەتەواوی پاڵنەرە غەریزییەكان داپڵۆسێت، ئێمە لەو بارەدا ناتوانین بزانین چۆن ئەوە روودەدا، بەڵام تەنها دەكرێت شتێ بزانین كە پرۆسەی چەپاندن تیایدا سەركەوتنی وەدەست هێناوە ئەو شتەش بە شێوەیەكی گشتی سەرنجمان بۆئەوە رادەكێشێت كە پاڵنەرە غەریزەییەكان سەرەڕای كەبتكردن تێربوونێكی ئەلتەرناتیڤ دەدۆزنەوە، ئەو تێربوونەش بە پلەیەكی بەرز بۆ لاوازیو جێگۆڕكێ ((الابدال))و راگرتن دەگەڕێتەوە، واتە لەو تێربوونە ئەلتەرناتیڤە هەست بە چێژ ناكەین[4]، كەواتە بۆ بەدواداچوونی جێگۆڕكێ یان ئاڵوگۆڕكردن دەبێ بڵێین ئەو حاڵەتە كردارێكی نەستییە كاتێ ئارەزوو گیردەخوا، یان دەچەپێنرێ ((كەبت دەكرێ)) بۆ پەیداكردنی شتێ ئەو كاتە ئارەزووەكە بەرەو شتێكی نزیك لەوی پێشوو دەجوڵێ، كەواتە لێرەدا بۆمان دەردەكەوێت كە لەو تێربوونە ئاڵوگۆڕكردنەدا هەست بە چێژ ناكەین، بەڵكو بە پێچەوانەوە خەسڵەتی دووبارەكردنەوە ((قهر)) وەردەگرێ، لێرەدا كاتێ ئیگۆ بە كەبتكردن هەڵدەستێ لە ژێر كاریگەری واقیعی دەرەوە، ناهێڵێ تێربوونی بەدیل هیچ كاریگەرییەكی لەسەر واقیعی دەرەوەدا هەبێ، بەمجۆرە ئیگۆ دەسەڵاتی خۆی رووبەڕووی ناوەوەو دەرەوە دەكاتەوە، هەروەك چۆن دەسەڵاتی خۆی رووبەڕووی غەریزەكان دەكات بەهەمان شێوەش رووبەڕووی رەمزی غەریزەكانیش دەبێتەوە، كەواتە هەمیشە چەپاندن بە پێی توانای خۆی رێگە لە پرۆسەی تێربوونی بەدیل دەگرێتو ناهێڵێت كرداری دامركانەوە بەرێگەی بەدیل رووبدات ، كرداری دامركانەوەش دەلالەت لە بەرەلاكردنی وەزە هەڵچووە، چەپێنراوەكانی لای تاكو بەتاڵكردنیان دەكات بۆ ئەوەی نەبنە هۆی شڵەژانی دەروونی دەمارگیری..

((3))

ئیگۆ هەرچەندە دەكرێت لە ئید جیابكرێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە ئید بەستراوەو بەشێكی جیاكارە لە ئید، ئەگەر لەبەرامبەر گشت چاو لەو بەشە ببڕین، یان ئەگەر لە نێوانیان جیاكردنەوەیەكی حەقیقی بسازێ بێهێزی ئیگۆ بە روونی بەدیاردەكەوێت، هەمیشە هێزی ئەویش لە پەیوەستبوون بە ئیدەوە بەدیار دەكەوێت.

ئیگۆ لە یەکەیەکی ڕێکوپێك پێکهاتووە، بەڵام ئید یەکەیەکی ڕێکوپێك نییە، هەروەها دوژمنی یەکتریش نین، کەواتە ئیگۆ ئەو بەشە ڕێکخراوەیە لە ئید، بەڵام دەکرێت لەکاتی ململانێدا لە یەکیان جیابکەینەوە، هەروەها کاتێك ئیگۆ بە چەپاندنی بەشێك لە ئید هەڵدەستێت بەشەکەیتر کەماوە بۆ ڕزگارکردنی بەشی هەڕەشەلێکراو دەچێتە پاڵ ئیگۆ لەوێدا خەباتدەکات، ڕەنگە ئەوبارە لەزۆربەی جار ڕووبدات، بەڵام هەرگیز لەیەکەمجار ((یەکەم حاڵەتی کەبتکردن)) ڕوونادات، لە لایەکی تریش ئەو پاڵنەرە غەریزەییەی کە کەبت دەکرێت هەمیشە گۆشەگیرە، ئەگەرچی پرۆسەی کەبتکردن دەلالەت لە هێزی ئیگۆ دەکات بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لاوازی ئیگۆ لەلایەکیتر ئاشکرا دەکات، هەروەها ڕوونی دەکاتەوە کەچۆن ئیگۆ توانای دەسەڵاتی بەسەر پاڵنەرە غەریزەییە گۆشەگیرەکەوە نامێنێ، چونکە کاتێ پرۆسە عەقڵییەکە لە ئەنجامی کەبتکردن بۆ نیشانە یان دیاردە دەگۆڕێن لەدەرەوەی ڕێکخراوی ئیگۆدا دەمێننەوە، ئازادن، لە واقیعدا هەرتەنها پرۆسەکە نییە کە لەدەرەوەی ئیگۆ چێژ لە ژیان وەردەگرێت بەڵکو هەموو دەرهێنراوەکانی تریش ئەو چێژە وەردەگرن، هەرچەندە جارێك ئەو پرۆسە ((پرۆسەی خۆدانەپاڵ ئیگۆ)) دووبارە بێتە بەشێك لە ئیگۆ لە خۆیان دەگرن، واتە ئەو پرۆسەیەو بەرهەمەکانی لەسەر حیسابی ئیگۆ پارچەکانی خۆیان بەرفراوان دەکەن.

دیاردەکان وەك تەنێکی غەریبن، بەردەوام لە نێو ئەوشتانە کە تیایدا نیشتەجێبوونە بە وروژانو وریاکردنەوەو وەڵامدانەوە هەڵدەستن، هەندێ جار خەبات دژی پاڵنەرە غەریزەییەکان لە شێوەی دیاردە کۆتایی بە خۆی دەهێنێ، ئەمەش لە حاڵەتەکانی هیستریای گۆزاندن ((التحولیە)) ((لە حاڵەتی ئەو هیستریایە کێشە ناشعورییەکان دەگۆڕێن بە شێوانی هەستیو عەقڵیو جوڵەییو غەریزی دەرەوە)) واتە ئەوەی کە لە واقیع ڕوودەدات لە ئەسڵی مەبەست جیایە، هەروەها کاتێك پرۆسەی کەبتکردن دەسازێ چەند مانۆڕێکی سەختو بێپایان دەستپێدەکات، خەباتی خۆیان (کەدژی پاڵنەرە غەریزەییەکانە) بۆ خەبات دژی دیاردە دەگۆڕنەوە، لەم خەباتە دووەمیەدا ئیگۆ دوو ڕێڕەوی جیاواز دەگرێتەبەر: ئیگۆ بەهەندێ هەوڵ هەڵدەستێ تاکو بگەڕێتەوە باری پێشووی خۆی، یاخود وەك هەوڵێك بۆ چاکسازی ئەنجامی دەدات، لەمەشدا بەپێی سروشتی خۆی دووچاری شێوان دەبێت، بەڵام لەبەرئەوەی ئیگۆ ڕێکخراوێکە هەمیشە لە بنەڕەتدا پشت بە ئازادی پەیوەندییەکانی نێوان بەشەکان دەبەستێو هەوڵی تێکەڵاچوونو ئاڵوگۆڕی نێوانیان دەدات، ئەگەرچی هێزەکەی لە خەسڵەتە سێکسییەکان ڕووت دەکرێتەوە، بەڵام تائێستاش شوێنی بەرایی ئەو بەهۆی یەکتاپەرستیو دانان هەر دیارە، هەرچەندە هێزی ئیگۆ زیاد بکات ئارەزووی دووبارەکردنەوەی دانانی زێتر دەبێت، بۆیە ئاساییە قەدەغەی دیاردەکان بکاو نەهێڵێ لە گۆشەگیریو تاکێتیدا بمێنێتەوە، بۆ ئەو مەبەستەش هەموو ڕێگایەك دەگرێتە بەر تاکو دیاردەکان بەجۆرێك بەخۆوە پەیوەست بکاتو بۆ ڕێکخراوەکەی خۆی بیگێڕێتەوە.

بۆ نموونە دیاردە هیسترییەکان وا دادەنێ کەوا ڕێکەوتنێکە لە نێوان ئارەزووی تێربوونو ئارەزووی سزادان، نموونەی ئەو دیاردانەش بە جێبەجێکردنی ئارەزووەکانی سوپەرئیگۆوە پەیوەستە.

ئیگۆ وا لەکەسێتی دەمارگیری قەهری ((دووبارەکردنەوە)) دەکات کە خۆی خۆش بوێ چونکە لەو پاکتر نییە، یاخود کەسێکی ((بارانویا))و وەهمەکانی، هەروەها هەموو ئەوانەی کە لەوەوە سەرهەڵدەدات بە سوودی دووەمینی دەمارگیری دەژمێردرێت، ئەو سوودە دووەمییە کۆمەکی ئیگۆ دەکات تا دیاردەکان بۆ

ئەو بگەڕێتەوە، بەو مانایەش هەڵسانی ئیگۆ بەدروستکردنی دیاردە تەنها بۆ سوودەکانی دەگەڕێتەوە ڕێڕەوی دووەم پێکهاتووە لە چەپاندنی بەردەوام بێ ئەوەی زیادەڕۆیی تیادا بێت، بەلاّم لەگەڵ ئەوەشدا ئیگۆ گرنگی بە دژایەتی نادات و حەز لە ئاشتی دەکات و حەزەکات دیاردەکان بگێڕێتە دووتوێی ڕێکخراوی خۆی، لەگەڵ ئەوەدا شێوانەکان لە دیاردەکانەوە سەرهەڵدەدەن کە بە بەرهەم و بەدیلی حەقیقی پاڵنەرە کەبتکراوەکە دەدرێنە قەڵەم و هەمیشە ڕۆڵی پاڵنەر دەنوێنن و دوای تێربوون دەکەون و والەئیگۆ دەکەن کە لە ڕێگەی هەڵوێستی بەرگریکردنەوە ئاماژەی بێزاری ببەخشێ و یاخود بهێنێتە ناوەوە...

((4))

ترسی یەکەم یاخود حاڵەتی (هانز) کە بە ترسەوە، پەیوەستە ترسی نەخۆشی هیسترییە، واتە ترسی (هانز) لە ئەسپ نموونەیەکە هەموو خەسڵەتە سەرەکییەکانی تێدا دەبینرێت، بەلاّم لێرەدا پێویستە بزانین: ئایا پاڵنەری چەپێندراو کامانەیە؟ دیاردەی ئەلتەرناتیڤ کە ئەو پاڵنەرە لە خۆدەگرێت چییە؟ ئایا سەرچاوەی پاڵنەر بۆ چەپاندن کامانەن؟

(هانز چوونە سەر شەقام ڕەتدەکاتەوە بەهۆی لە ئەسپ ترسان).

لێرەدا ئایا کام بەش دیاردەیە؟ ترس؟ یان هەڵبژاردنی بابەتی ترس؟ ئایا وازهێنان لە ئازادی جوڵە, یان هەموو ئەوانە پێکەوەن؟ پاشان ئەو چێژە کامانەیە کە ڕەتی دەکاتەوە؟ بۆ ڕەتی دەکاتەوە؟.

دەکرێت بڵێین حاڵەتەکە هێندە ئاڵۆزو لێڵ نییە، ترسی (هانز) لە ئەسپ بێ بەڵگە هێنانەوە دیاردەیە، نەچوونە دەرەوەشی دەگەڕێتەوە بۆ بەندکردنی یاخود تاکو حاڵەتی دڵەڕاوکێی نەوڕۆژی ((یاخود دەگەڕێتەوە بۆ ڕاگرتن ((الکف)) کە لەم گفتوگۆیەدا باسی ناکەین))

(هانز) لەئەسپ دەترسێ، بەلاّم ئایا ئەو ترسە ئاشکرا نییە، ئەو لەئەسپ دەترسێ وادەزانێ گازی لێدەگرێت، دەکرێ ئەو ترسە لە بازنەی هەست (شعور) دووربکەینەوە، بە ترسێکی دیارینەکراو بیگۆڕینەوە، لەو حاڵەتەدا دڵەڕاوکێ و بابەت هەر دەردەکەون، کەواتە ئەو بیرە کاکڵی سەرهەڵدانی دیاردەیە؟

با هێندە دوورنەکەوینەوە چونکە لە میانی چارەسەرکردندا دەرکەوت کە (هانز) بە گرێی ئۆدیبدا گوزەری کردووە لە دووتوێی ئەو حاڵەتەشدا غیرەو مەیلی دوژمنکارانەی ڕووبەڕووی باوك گرتۆتە خۆ، ((هەرچەندە باوکی زۆری خۆشدەوێت)) بەومانایەش لێرەدا دایك دەستی لە وروژانی ئەو ڕقەدا هەیە، لە خودی ئەو حاڵەتەدا دژایەتییەکی ویژدانی لە نێو هانزدا دروستبووە، ئەو دژایەتیەش لە نێوان خۆشەویستی قوڵ و ڕقی توونددا یەکانگیر دەبێت، کەواتە ترسی نەخۆشی لای هانز دەلالەت لە حەلکردنی ئەوکێشەیە دەکات، ئەو حاڵەتە دەکرێت دەرئەنجامێکی نموونەیی بگرێتە خۆ، ئەویش بە توندی یەکێکیان بۆ نموونە ((سۆزی خۆشەویستیی))و لەناوچوونی سۆزەکەی تر، دەکرێ پەرگرییەتی ئەو سۆزەیتر کەماوە، خەسڵەتە دووبارەکردنەوەکانی بدۆزینەوە، ئەو سۆزە هەرتەنها خۆی نییە، بەڵکو هەمیشە بۆخۆی لەحاڵەتی ئامادەباش و وورییایی دایە، تاکو دەستی بەسەر سۆزەکەی ترەوەدا زاڵ بێت، یاخود تاکو بتوانێت سۆزەکەیتر داپڵۆسێت، لە دووتوێی ئەو کاردانەوەیەدا لە ئیگۆ، دەتوانین ئەو پرۆسەیەی کەپێی دەڵێین کەبتکردن بسەلمێنین، بێگومان کاردانەوە یان پەچەکردار لێرەدا بەو ڕێچکەو حەزە شعورییانە دەگوترێ کە لە ئیگۆدایە دژی هەندێ پاڵنەرو مەیلی نامەعقول دەوەستێ بەو مایەش

پەرچەکردار پرۆسەی بەرگرییە کە ئیگۆ بۆ پارێزگاری خۆی لە پاڵنەرە ناشعورییەکان و نا مەعقولەکان پێی هەڵدەستێت.

دەکرێ بڵێین حاڵەتی (هانز) هیچ پەرچەکردارێکی لەو جۆرەی تیا بەدیناکرێ، هەروەها لێرەدا زۆر ڕێگای جۆراوجۆر هەیە بۆ رزگاربوون لەو کێشەیە دژ بەو یەکەی کە ویژدان دەوروژێنێ.

هەروەها لێرەدا دەتوانین دەربارەی (هانز) خاڵێکی دی دەرك پێبکەین ئەویش پاڵنەرە غەریزەییە چەپێنراوەکانەکە، دەلالەت لە پاڵنەرە دوژمنکارەکانی دژی باوك دەکەن، ئەگەر بۆ دەلیلی ئەوەش بگەڕێینەوە (فرۆید) دەڵێ: جارێك (هانز) ئەسپێك لەکاتی کەوتن دەبینێ، هەروەها هاوڕێیەکەی خۆیشی دەبینێ لەگەڵ یاری ئەسپۆکەکەیدا دەکەوێ و بریندار دەبێت، لە شیکردنەوەی ئەوەدا دەتوانین بڵێین (هانز) خۆزگە دەخوازێ باوکی بکەوێت و بریندار بێت، هەروەك چۆن هاوڕێکەی کەوت و بریندار بوو، خودی ئەو خۆزگەیەش راستەوخۆ بە گرێی ئۆدیپییەوە پەیوەستە، بەو مانایەش (هانز) کاتێ ئارەزوو دەکات بەسەر باوکیدا زاڵ بێت ئەوە راستەوخۆ دەلالەت لە غەریزەی کوشتنی باوکی دەکات.

تاکو ئێرە پەیوەندی لە نێوان غەریزە چەپێنراوەکان و دیاردە ئەلتەرناتیڤەکان نابینرێ کەوای بۆ دەچین لەوێنەی ترسی نەخۆشی لە ئەسپ دیار دەکەوێت. ئەگەر بۆ ئاسانکردن و سادەکردنی حاڵەتی (هانز) رەگەزەگانی منداڵی و کێشە ویژدانییەکان بخەینە لاوە، دەکرێت وەك ئەو نموونەیە ئاشکرای بکەین: وای دانێ کە نۆکەرێکی بچووك هەندێ ئامارەی خۆشەویستی لای ژنی ماڵەکەوە پێدەگات، لەو حاڵەتە ئەو نۆکەرە لە پیاوی ژنەکە دەترسێ بۆ؟ چونکە واهەستدەکات پیاوەکە تۆڵەی لێدەکاتەوە. بێگومان بەتەواوی حاڵەتی (هانز) لەم جۆرەیە، بەڵام ناتوانین دڵەڕاوکێی لەو ترسە بە دیاردە بدەینە قەڵەم، راستە (هانز) لە باوکی دەترسێ چونکە دایکی خۆشی دەوێت بەڵام ئەوە حاڵەتێکی ناوەوەیە، ئەگەر ئەو هەڵچوونەی ناوەوە بە دەمارگیری بچوێنین ئەوا لەو خاڵەدا دەکرێت باوك وەك ئەسپ چاو لێبکەیت، یان ئەسپ جێگای باوك پڕبکاتەوە، ئەو جێگۆڕکێیە دەکرێ بە دیاردە ناوببرێ، ئەوەش ڕێگەیەکە بۆ حەلکردنی کێشەکانی ناوەوە کە لەمیانی دژایەتییە ویژدانییەکانەوە سەریهەڵداوە بێ ئەوەی پاڵ بداتە کاردانەوە، بەومانایەش دەکرێت بیری تەوتەم وەیاد بهێنینەوە، لێرەدا دەبینین ئەو کێشەیەی کە لە میانی دژایەتییە ویژدانییەکانەوە سەریهەڵداوە لەناو دەچێت (ئەوکێشەیەی هانز بەباوکییەوە پەیوەست بوو) بەڵام کاتێك کێشەکە لە یەکێك لەو دوو پاڵنەرە دژبەیەکەوە بۆ کەسێکی تری بەدیل دەگوازرێتەوە، لێرەدا لە میانی ئەو گواستنەوەیە لەناو دەروونی (هانز) ئەسڵی مەبەست حەل دەبێت یاخود بەدیلێك بۆخۆی دەدۆزێتەوە.

ترسی (هانز) لە ئەسپ دەگەڕێتەوە بۆ گازگرتن، چونکە (هانز) وا هەست دەکات ئەسپەکە گازی لێدەگرێت، دەکرێ ئەو حاڵەتەش لە لاوە رووسییەکە نزیك بکەینەوە، کە بەڕای ئێمە هەردووکیان خەسڵەتی ئەلتەرناتیڤی باوکە، لاوە رووسییەکە خەونێ دەبینی دوای ئەو خەونە واهەست دەکات یان لەوە دەترسێت گورگ بیخوات، ئەگەر لەحاڵەتی هانز باوك و یاری ئەسپینە فاکتەرێکی هەڵبژاردە بێت و دەوری لە دروستبوونی حاڵەتەکەی هانزدا هەبێت, یاخود رۆڵی لە ترسەکەی هانزدا بگێڕێ، دەکرێت بڵێین باوکی ئەو لاوە رووسییەش کاتێ گەمەی لەگەڵ کوڕەکەی کردووە لەمنداڵیدا لاسایی گورگی کردۆتەوە بەگاڵتە هەڕەشەی خواردنی کردووە، رەنگە لێرەدا بیری خواردنی منداڵ لەلایەن باوکە بیرێکی

بلاووکۆن بێت بۆ (ئەفسانەی کرۆنۆس) بگەڕێتەوە ئەو ئەفسانەیە یۆنانییەو ((کرۆنۆس، کۆنترین خواوەندی یۆنانەو لە سروشەوە پێی رادەگەیەنرێ کەیەکێك لە منداڵەکانی دەیکوژێ و شوێنی ئەو دەگرێتەوە، لەمەوە ((کرۆنۆس)) بڕیار دەدات هەموو کوڕەکانی خۆی هەڵلوشێت، بەڵام کاتێ ((ریا))ی خێزانی منداڵێکی بەناوی ((زیوس)) دەبێت دەیشارێتەوە لەبری ئەویش بەردێکی پێدادەداو ئەویش هەڵیدەلوشێت، بەمجۆرە ((زیوس)) رزگاری دەبێت و گەورە دەبێت و هێرش دەکاتە سەر باوکی و لەناوی دەبات)) ئەوەش بۆمان روون دەکاتەوە کەوا بیری منداڵخواردن لەلایەن باوکەوە بەشێوەی هەڵگەڕانەوە تەعبیرکردنە لە ئارەزووی خۆشەویستی سلبی کەوا خۆشەویستی بەلای باوکدا دەکەوێتەوە شێوەیەکی سێکسی و رقیشی لە دایك دەبێتەوە.

دەکرێ سەرەڕای جیاوازییەکان ((ئەم دووحاڵەتە)) تارادەیەك لێك نزیکبکەینەوە، هەرچەندە هانز بەگرێی ئۆدیبی ئیجابیدا گوزەری کردووە، هەروەها لێرەدا دەکرێت پرسیار لەو هێزە پاڵنەرە چەپێنراوە بکەین؟ بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە دەکرێ بڵێین ئەو هێزە پاڵنەرە چەپێنراوە ترسە لە خەساندن، لەلایەکی تریش دەکرێ حاڵەتی هانز بۆ قۆناغی مژین بگەڕێنینەوە، دەتوانین ئەو قۆناغە بە شێوەیەکی لاواز ببینین و ترسی گازگرتن لەترسی مژین نزیك بکەینەوە. واتە گازگرتن لای هانز دەکرێت گازگرتن بێت لە ئەندامەکانی سێکسی یاخود ترس بێت لە خەساندن، بەمجۆرەش ترس لە خەساندن وا لە منداڵ دەکات بە پرۆسەی چەپاندنی گرێی ئۆدیب هەڵسێ.. لەلایەکیتر دەکرێ بڵێین کاکڵی بیری دڵەڕاوکێ لێرەدا ترسە لە گازگرتن ئەوەش گۆڕینی (تحریف) خەساندنەو ئەو بیرەیە کە هەوڵی کەبتکردنی دەدات، بەومانایەش کرداری کەبتکردن یان چەپاندن لە دڵەڕاوکێوە نییە کە ((فرۆید)) لەسەرەتا وابیری لێدەکردەوە ((دواتر بە چڕی دەیخەینە بەرچاو)) بەڵکو دڵەڕاوکێ لە خودی ئەو هێزەوەیە کە چەپاندن دروستی دەکات، لەو ترسەیە کە رەنگە هێرش بهێنێ، کەواتە دڵەڕاوکێ چەپاندن دەسازێنێ.

دەکرێ ئەوەش لە میانی گریمانەی قەدەغەکردنی جوتبوون و پچڕانی جووتبوون و وروژانی سێکسی یان رەتکردنەوەو دوورکەوتنەوە لەهەستی ئیگۆدا دەرك پێبکەین بەومانایەش ئیگۆ لەو حاڵەتانەدا هەست بەهەندێ ترس دەکات و ئەو ترسانەش لای ئیگۆ بە دڵەڕاوکێ وەڵامیان دەدرێتەوە، کەواتە دڵەڕاوکێ هەمیشە لە ئیگۆوە سەرهەڵدەداو دەبێتە هۆی چەپاندن، ئەو دڵەڕاوکێیەی کە لە ترسی ئاژەڵەوە سەرهەڵدەدات دڵەڕاوکێی ئیگۆیە بەرامبەر ترسی خەساندن.

((5))

رەنگە زۆر لە نەخۆشییە دەمارگیرییەکان دەرکەوتەی دڵەڕاوکێیان تیا نەبینرێت. بۆیە گەر بمانەوێت سەرهەڵدانی دیاردەکان و خەباتی دووەم باسبکەین کە ئیگۆ دژی دەبێتەوە دەبێت پەنجە بۆ هیستریای گۆزانـدن (تحویلی) درێژبکەین لە لایەکی تریش دەبێ دان بەوەدابنێین کە دڵەڕاوکێ و سەرهەڵدانی دیاردەکان پەیوەندییەکی بەتینییان لەگەڵ یەکتردا هەیە.

دەکرێ لێرەدا دیاردە دیارەکانی هیستریای گۆزاندن (تحویلی) بژمێرین وەك لەکارکەوتنی (شلل) جوڵەو گرژبوونەوەو کردەو هەڵچوونی خۆنەویست و ئازارو کۆلینجکردن (تشنجات) و وڕێنە کە بە شێوەیەکی پچڕپچڕ یاخود بەردەوام روودەدات و بە کردە بارگاوی کراوەکانی هێزی دەروونییەوە بەندە، شیکردنەوە بۆمان دەردەخات کە کرداری خرۆشان کامانەیە، بۆ لەخاڵیبوونەوە قەدەغەکراوە شوێنی بە دیاردە

پڕکراوەتەوە، هەروەها دەبینین ئەو دیاردانە لەکرداری خرۆشان خاڵیبوونەوە بەشداری خۆیان هەیەو هەموو هێزەکانی خرۆشاندیان لەخۆیاندا چڕکردۆتەوە، بۆنموونە ئەو ئازارەی کە نەخۆش سکاڵای لێدەکات، لەکاتی رووداني چەپاندن هەبووە، وڕێنەش لەوکاتەدا درككردنێکی هەستی بووە، لەکارکەوتنی جولەش بەرگریکردنە دژی کارێك کە دەیویست کاری خۆی بکات، بەلاّم لە پاشان قەدەغەکراوە، گرژبوونەوەش دەلالەت لەو جوڵە ماسولکەییە مەعقولانە بەشێکی تری لەش دەکات، کۆلینجکردنیش (تشنجات) دەلالەت لەو شۆڕشە ویژدانییە دەکات کە لەدەرەوەی کۆنترۆڵی ئاسایی ئیگۆ دایە.

ئیگۆ لەگەڵ ئەو دیاردانە واخۆی دەنوێنێ هەروەك ئەوەی پەیوەندی پێیانەوە نەبێت، هەروەها هەستکردن بەپەژارە لە دیاردە پچڕاوەکانو ئەو دیاردانەی بە هەستەوە بەندن بە ئاشکرا دەردەکەوێت. دەکرێت لەلایەکیتر بۆ زێتر بەدواداچوونی سەرهەڵدانی دیاردە پەردە لەسەر دیاردەی دەمارگیری هەڵدەینەوە ئەو دیاردانەش خۆیان لە دووجۆردا دەنوێنن: یان وێنەی سلبی یاخود تێرکردنێکی ئەلتەرناتیڤانە کە لە زۆربەی جاردا لە ژێر پەردەی رەمزی خۆی دەردەخات، هەروەها کۆمەڵەی دیاردە سلبییەکان یاخود بەرگرییە سلبییەکان بەرایترین کۆمەڵەن، بەلاّم ئەگەر نەخۆشییەکە درێژەی کێشا، ئەو کۆمەڵە دیاردەی کە بە تێرکردن هەڵدەستن دەست بەسەر هەموو ئامرازەکانی تردا دەگرنو شوێنی یەکەم بۆخۆیان دیاریدەکەن.

دەکرێ لەدووتوێی دیاردەکانی (قهری– دووبارەکردنەوە) دوولایەن درکپێبکەین یەکەمیان: لێرەدا هەمیشە جەنگێکی راگەیەنراو دژی شتە چەپێنراوەکان هەیە، هێزە کەبتکەرەکەش هەمیشە لەم جەنگەدا دۆڕاوە، بەلاّم لایەنی دووەم: ئیگۆو سوپەرئیگۆ بەشدارییەکی گەورە لە دروستبوونی دیاردەکان دەکەن. بێگومان دەمارگیری قهری ((دووبارەکردنەوە)) لەهەمان حاڵەتی هیستریا هەڵدەقولێ، واتە بەرپەرچدانەوەی ئارەزووە سێکسییەکانی تایبەت بە گرێی ئۆدیب، هەموو دەمارگیرییەکی قەهری لە بنەڕەتدا بە هیستریاوە بەندە بەلاّم لە سەرەتایەکی زووەوە، تا بەرەبەرە وێنەکەی دەگۆڕێو بەپێی فاکتەری تایبەتیو سروشتی، لێرەدا مەبەستمان دەرکەوتەی هەڵگەڕانەوەیە ((نکوص)) کە لە ئەنجامی فاکتەرەکانی زەمەن بەدیاردەکەوێت بەو مانایەش هەڵگەڕانەوە ((نکوص)) کاتێ روودەدات کە تاکی هەرزەکار زروفی بۆ ناگونجێ بە شێوەیەکی ئاساییو گەیو ئارەزووە سێکسییەکانی ئەنجام بدات ئەوکاتە روودەکاتە شێوە ساوایەتیەو سەرەتاییەکەی رەنگە هۆی سەرهەڵدانی هەڵگەڕانەوە بە جۆرێکیتر بۆ بەرگری ئیگۆ بگەڕێتەوە، چونکە ئیگۆ زووزوو دەست دەکات بە بەرگری کردن، بەهۆی جێبەجێکردنی هەڵگەڕانەوەش ئیگۆ یەکەم سەرکەوتنی خۆی رادەگەیەنێت، دەکرێت بڵێین لە حاڵەتی هیستریادا گرێی خەساندن هێزێکی بزوێنەرە بۆ بەرگریلێکردن، مەیلەکانی گرێی ئۆدیب ئەو شتەیە کە بەرگریکردن رێگای لێدەگرێت، لە سەرەتای قۆناغی متبونیشدا ((الکمون)) دەکرێت دەستبەسەر گرێی ئۆدیبدا بگیرێ ئەویش لە رێگەی سەرهەڵدانی سوپەر ئیگۆو یارمەتی سوپەر ئیگۆو دروستکردنی سنوورێکی والاکارو جوان لە ئیگۆدا، بەمجۆرەش دەکرێ بەسەر گرێی ئۆدیبدا زاڵ بینو ئارەزووە سێکسییەکان لە وێنەی هەڵگەڕانەوە ((نکوص)) یاخیبوونی خۆیان نیشان بەدەن، لێرەدا بەهۆی توندی نواندنی سوپەرئیگۆ، ئیگۆ کۆمەڵێك پەرچەکردار بە فەرمانی ئەو دەنوێنێ وەك لە دەمارگیری قەهریدا دەبینرێت واتە دووبارە

کردنەوەی کردارەکان هەمان دەلالەت لەخۆدەگرن، هەروەها ئەو خۆنواندنەی سوپەرئیگۆ رەنگە هەمیشە سەرکەوتن وەدەستنەهێنێ بە تایبەتی لە بەرەنگاریکردنی ئارەزووی دەستپەڕ ئەمەش وێنەیەکی عەقڵی هەڵگەڕانەوەیە بۆ قۆناغی متبوون دەگەڕێتەوە، واتە بەم وێنەیە دەست بەسەر گرێی ئۆدیبدا دەگیرێ، لە دووتوێی ئەم بابەتەشدا دژایەتییەك هەیە ئەویش دەستبەسەراگرتنی نێرێتیە (الذکورة) لە پێناو مانەوەی خودی نێرێتیدا. لێرەدا کاری سەرەکی لەمانەوەی قۆناغی متبوون بەرگریکردنی ئارەزووەکانە لە رێگەی دەستپەڕ، لەسەرهەڵدانی ئەو خەباتەشدا کۆمەڵێك دیاردە بە شێوەیەکی نموونەیی خۆیان دەردەخەن بەگشتی ئەو وێنانەش خەسڵەتی تەقس لەخۆدەگرن.

((6))

ئەگەر سەرنج لە ئیگۆ بدەین دەبینین لە ساتەوەختی خەباتدا بە دووکردار هەڵدەستێ لە دووتوێی درووستکردنی دیاردەکان، بێگومان ئەو دووکردارەی ئیگۆ جێگای گرنگی و لێدوانن چونکە نوێنەرایەتی چەپاندن دەکەن، بەومانایەش دەتوانین مەبەست و رێگاکانیان ئاشکرا بکەین، دەکرێت لە دەرکەوتەی ئامرازە کۆمەکەرو ئەلتەرناتیڤەکانەوە لە کۆسپ و تەگەرەگانی کەبتبوون بگەین، هەروەها ئێمە پێویستە بزانین کە ئیگۆ لە دروستکردنی دیاردەکانی دەمارگیری قهری زێتر دووچاری ماندووبوون دەبێت وەك لە هیستریا، لەوێ بە کۆمەڵێك نهێنییەوە پەیوەست دەبێت تاکو بتوانێ پەیوەندی بە واقیع بکات لە پێناو ئەوەشدا هەموو توانا عەقڵییەکان بەکاردەبات تا دەگاتە ئەو رادەیەی کە خودی پرۆسەی بیرکردنەوە بە وزە سێکسی و دەروونی تێردەبێت یاخود پڕدەبێت لەو وزانە، هەر لە دووتوێی ئەو شتانەشەوە گرنگە ئەو دووئامرازەی کە لە کەبتبوونەوە دروستدەبێت بۆمان ئاشکرا دەبێت، ئەو دوو ئامرازەش پوچکردنەوەو دابڕان ((إلغاء والعزل او الحصر)) واتە پوچکردنەوەی ئەو کردەیەی کە روودەدات لەگەڵ دابڕین یاخود بە پەراوێزکردن و لێخستن، ئەو دووئامرازەش بە شێوەیەکی بڵاو بەکاردەهێنرێت و بۆ قۆناغەکانی بەرایی دەگەڕێنەوە، دەلالەت لەو سیحرە سلبیە دەکات کە بە رەمزبوونی جوڵە دەوری تیادا دەبینێ و ئەو بە رەمزبوونە هەوڵدەدات دەستبەسەر خودی روداوەکەدا بگرێت، نەك هەر بەسەر دەرئەنجامی دیاریکراو یاخود بەسەر شارەزایی یان درککردن، لێرەدا ئەو ئامرازانە هەر تەنها لە نەخۆشییە دەمارگیرییەکان دەور ناگێڕێن بەڵکو لە کردارە سیحرییەکان و داب ونەریت و کەشە دینییەکانیشدا رۆڵیان دیارو لەبەر چاوە، لە دەمارگیری قەهریدا، کردەی پوچکردنەوە لەو دیاردانەوە دەردەکەون کە بە دوو قۆناغ دەردەکەون (یاخود دیاردە دوو رووەکانیان پێدەگوترێت) کە کردەی دووەم بە پوچکردنەوەی کردەی یەکەم هەڵدەسێ دەرئەنجامەکەش وەك ئەوەیە کە هیچ رووی نەدابێت، کەچی لە راستیدا روویداوە، ئەو پوچکردنەوەیە پاڵنەری بنەڕەتی دووەمە بۆ تەقسە دووبارەکردنەوەکان، بەڵام پاڵنەری یەکەم کردەی یەدەکەکانە کەوا رێگە لە رووداوی دیاریکراو دەگرن یاخود دووبارەکردنەوە قەدەغە دەکەن لێرەدا ئەگەر ئامرازەکانی رەدیف یان یەدەگی (احتیاط) مەعقول بێت بێگومان ئامرازەکانی دەستبەسەراگرتن لەناوبردنی شتەکان بەهۆی پوچکردنەوە نامەعقول و سیحرین.

کەسێتی دەمارگیری هەوڵدەدات بەهۆی جوڵە رابردووی خۆی کەبت بکات، بەو مانایەش هەوڵدەدا رابردووی خۆی پوچبکاتەوە یاخود رەتبکاتەوە، هەرلەمەشەوە کردارەکان بەناچاری دووبارە دەکاتەوە، ئەو دووبارەکردنەوەیەش بە شێوەیەکی بەربڵاو لە نەخۆشییە دەمارگیرییە قهرییەکاندا دەبینرێ و

کۆمەڵێك مەبەستی دژ بەڕێوەیان دەبات، یاخود لە خزمەتی کۆمەڵێ نیازی دژدا خۆیان دەنوێنن، واتە لێرەدا ئەگەر نەتوانرێ شتێ لە ڕێگەی مەعقول جێبەجێبکرێت دەکرێت بە ڕێگەی جۆراوجۆر بە دووبارەکردنەوە ڕەشبکرێتەوە یاخود پوچبکرێتەوە، بێگومان لە دەمارگیری قەهریدا کرداری پوچکردنەوە شارەزاییەکی ئازاراوییەو یەکێکە لە گرنگترین پاڵنەرەکانی دروستبوونی دیاردە.

ئامرازی دووەم دابڕین یاخود بە پەراوێزکردن، ئەوەش خەسڵەتێکی جیاکارەو لە دەمارگیری قەهریدا بەهەمان شێوە لە بواری جوڵەییدا ڕوودەدات، بۆ نموونە دەبینین ئەگەر کەسێك شتێك بکات و ئەو شتە بە نیسبەت دەمارگیرییەکەی مەغزایەکی هەبێ، یاخود دوای ئەوە شتێکی خراپ ڕوویدات، دەبینین ماوەك بەسەریدا گوزەردەکات بێ ئەوەی بە هیچ شتێ هەڵبسێ– لە میانی ئەو ماوەیەدا، نە دەرك بە شتێ دەکات، نە بە هیچ شتێ هەڵدەسێ، هەر خێراش بۆی دەردەکەوێت کە ئەو ڕەفتارەی سەرەتا نامۆ بوو لەلای و پەیوەندی بەم کەبتبوونەوە هەبووە.

لە پێشتردا گوتمان دەمارگیری هەمان شتە بنەڕەتییەکانی هیستریای تیادا دەبنرێت بەڵام دوواتر دەمارگیری دەردەکەوێت یاخود لەکاتی دەرکەوتنی سوپەرئیگۆ ئامادەباشی تەواوی هەیە کەچی هیستریا زووتر دێتە ئاراوە، لە لایەکیتر لە هیستریا دەکرێت لە بیرچوونەوەی شارەزایی ئازاراوی گومڕا بکرێت، بەڵام ئەو شارەزاییە لە زۆربەی کاتەکاندا بە نیسبەت دەمارگیری قەهری واناکەوێتەوە یاخود لە بری ئەوەی ئەو شارەزاییە لە بیربکرێ لە چۆنێتییە ویژدانییەکە دادەماڵرێ و دەستبەسەر پەیوەندییە بەستراوەکانیدا دەگیرێ یاخود دەبڕدرێت وەك ئەوەی وەلاخرابێت یاخود بە پەراوێزکرابێت وای لێدەکرێ کە لەکاتی بیرکردنەوەی ئاسایی بەهانە بۆ دەرنەکەوتنی بهێنێتەوە، هەر لەسەر ئەمەشەوە دەتوانین دەرئەنجامی وەلاخستن یان بە پەراوێزکردن لە ڕێگەی لە بیرکردن وەك دەرئەنجامی کەبتکردن بدەینە قەڵەم.

ئەو ڕێگەیەی بۆ دەرکەوتەی وەلاخستن و دابڕین بەکاردەهێنرێت وەك لە دەمارگیری قەهریدا دەبینرێت، لە هەمانکاتدا بە ڕێگەیەکی سیحری لە بواری جوڵەدا پاڵپشتی دەکرێت، هەروەها ئەو ڕەگەزانەی کە بەو ڕێگەیە یەکێك لەویتر جیادەکاتەوە هەمان ڕەگەزن کە پێکەوەیان دەبەستێتەوە، دەرئەنجامی بڕین یاخود وەلاخستن و پەراوێزیکردنی جوڵەیی بڕینی ((قطع)) پەیوەندییەکانە لە ڕێڕەوی بیرکردنەوەدا.

لە نەخۆشییە دەمارگیرییە قەهرییەکاندا ئیگۆ زێتر بێدارە، ڕەنگە بەهۆی کێشەی نێوان ((سوپەرئیگۆوئید)) و بەهۆی ئەو توندوتیژییەی ئەوان دەینێنەوە ئیگۆ بەهەندێ کرداری توونی وەلاخستن یان بە پەراوێزکردن هەڵدەستێت، هەروەها لەسە ئیگۆ پێویستە کاتێ بە پرۆسەی بیرکردنەوە هەڵدەستێ بەرگرییەکی زۆر بنوێنێ بۆ نموونە هاتنە نێوەوەی خەیاڵە ناشعورییەکان یاخود دەرکەوتنی ئارەزووە ویژدانییە دژەکان، هەروەها پێویستە نەوەستێ و هەمیشە بێوچان خەبات بکات، ئیگۆ بەیارمەتی پرۆسەکانی دابڕین یان بە پەراوێزکردنی، سیحری دووبارەکردنەوە بەهێز دەکات کە بە شێویەکی ئاشکرا لە دیاردەکان وەدەردەکەوێت و لای نەخۆش گرنگی تایبەتی خۆی هەیە، بەڵام لە واقیعدا هیچ ناگەیەنێت و خەسڵەتی تقوسی لەخۆ دەگرێت، بەڵام ئیگۆ بە هەوڵدانی قەدەغەکردنی پەیوەستبوونەکانی بیرکردنەوەو پەیوەندییەکانی سەربۆ فەرمانێك شۆڕدەکات کە کۆنترین فەرمانی دەمارگیری قەهرییەو ڕەسەنترینییانە ئەویش تاپوو دەستلێدانە یاخود قەدەغەکردن و دەستبۆبردنە،

ئەگەر بپرسین بۆچی دوورکەوتنەوە لە دەستلێدانو یاخود پێگەیشتن یاخود بڵاوبوونەوە، ئەو ڕۆڵە کاریگەرە لە دەمارگیرییدا دەگێڕێت، بۆچی بابەتە بۆ هەندێ ڕێکخراوی ئاڵۆز؟ وەڵام ئەوەیە کە نزیکبوونەوەو دەستلێدانو پێگەیشتنی جەستەیی دەلالەت لە دەرئەنجامی ڕاستەوخۆی بارگە دەروونیە دوژمنکارەکانو بارگە دەروونیە تایبەتەکانی بابەتی خۆشەویستی دەکەن– ئیرۆس حەز لە پێگەیشتنو نزیکبوونەوە دەکاتو دەیەوێت لە بابەتی خۆشەویستی نزیك بێتەوە تاکو خۆیو بابەتی خۆشەویستی ببنە یەك شتو ماوەیان لە نێوانیاندا نەمێنێ، خودی ئەو حاڵەتەش بە یەکەم پێداویستی لە ناوبردن دەژمێردرێت، ئەو لە ناوبردنەش بێ لێکنزیکبوونەوە هەرگیز سەرناگرێت ((بەرلەوەی چەکی دوور کوژ بدۆزێتەوە)) پێگەیشتنی جەستەیی یاخود بەکارهێنانی دووردەست بۆ یەکتر لەناوبردن بەکارهێنراوە[5]، بەمجۆرە دەستلێدانی ژن یان ئافرەت ڕێگەیەکەو تەعبیر لە دەرئەنجامی سێکسی دەکات، واتە ژن لەم دەستلێدانە وەك سێکس تەماشا دەکرێت، لێرەدا (دەستی بۆ نەبەیت) دەستەواژەیەکە دەلالەت لە قەدەغەکردنی تێربوونی ئارەزووە هەڵایساوە خودییەکان دەکاتو مانایەکی ڕووتی سێکسی دەگەیەنێت، لێرەدا دەبینین چۆن دەمارگیرییە قهرییەکان لەدەستبردن دووردەکەونەوە بەمانا سێکسییەکەی پاشان ڕاستەوخۆ دووچاری هەڵگەڕانەوە (نکوص) دەبن (وەك لەمەوپێش لێی دواین) واتە لەم حاڵەتەدا لەدەست بۆ بردن دووردەکەونەوە بە توندی تاپوو یان قەدەغەی دەکەن، لێرەدا دابڕینو وەلاخستن یاخود بە پەراوێزکردنیشتەکە واتە دەست لێدانی ئەوشتە ئەوەش ناشێ واتە پێگەیشتن قەدەغەیە، لەمیانی ئەو حاڵەتەدا کاتێ دەمارگیر بە پەراوێزکردنی یەکێ لە هەستەکانی یان کردەیەك لە کردەکانی هەڵدەستێ، سەرەڕای هەندێ کات، ئەوە وامان لێدەکات بەشێوەیەکی ڕەمزی تێبگەن کەوا ڕێگەی ئەو بیرانەی خۆی نادات کە بەو کردارە یان ئەو هەستەی (کە پەراوێزکراوە) پەیوەستە تێکەڵی بیرەکانی دیکەی ببێت.

((7))

لەمەوپێش هەندێ باسی ترسی منالانمان کرد لە ئاژەڵان وەك نموونەش (هانز)مان هێنایە نێو بابەتەکەوە، لێرەدا دەمانەوێت بڵێین لە حاڵەتێکی وادا لەسەر ئیگۆ پێویستە بەرگری ئەو ئارەزووە سێکسییانە بکات کە لە ئیدەوە بەرەو ڕووی بابەتی خۆشەویستی دەبنەوە، ئەو ئارەزووە سێکسییانەش بە گرێی ئۆدیبەوە پەیوەستە، یاخود بە مانایەکی دی بە تایبەتمەندێتی گرێی ئۆدیبەوە بەندە، ئەم ئاشکراکردنەش بۆ ئەوەیە تاکو گرێی ئۆدیبی ئیجابیو سلبی ئاشکرا بکەین، بەرەنگاربوونەوەی ئیگۆ ڕاستەوخۆ لای (فرۆید) بۆ هۆیەکی سەرەکی دەگەڕێتەوە ئەویش ئەوەیە ئەگەر ئیگۆ سەر بۆ ئارەزووە سێکسییەکان شۆڕبکات ئەوە ترسی خەساندن چاوەڕێمان دەکاتن بەڵام ئەگەر بۆ (هانز)ی منالٚ بگەڕێینەوە پرسیاری ئێمە ئەوەیە ئایا لای ئەو بابەتی خۆشەویستی ((دایك))ە یان دوژمندارییەتی ((باوك)) دەبێتە هۆیەك بۆ ئەوەی ئیگۆ بەرگری بکات، هەروەك ئەو حاڵەتە لە گرێی ئۆدیبی ئیجابی دادەنرێت، بەومانایە فرۆید دەیەوێت حاڵەتی (هانز)و گرێی ئۆدیب بەراورد بکات، چونکە هەریەك لە پاڵنەرەکانی خۆشەویستی بابەتو دوژمندارێتی باوك یەك ئەویدی دەگرێتەخۆ، بەم واتایەش ئەگەر دایك وەك بابەتی خۆشەویستی بە ئیرۆسییەت لە قەڵەم بدەین، پاڵنەری دوژمنکارانە دژی باوك لە بنەڕەتدا دەلالەت لە ساناتوس دەکات، ئەو دوو غەریزەیەش لە کتێبی (مافوق مبدأ اللذة) بە جوانی تەعبیری

لێکراوە، لەلایەکی تریش لە حاڵەتی دەمارگیری ئیگۆ بەرگری لەخۆی دەکاتو بەرامبەر غەریزەی لیبدۆ دەبێتەوە, بەومانایەش نییە کەدژی هەموو غەریزەکانی دیکە ببێتەوە.

لای (هانز) کاتێک کەبتبوون دروست دەبێتو ترسی نەخۆشی سەرهەڵدەدات ئەوکاتە دەبینین خۆشەویستی بۆ دایك رەش دەبێتەوەو لە شوێن ئەوەدا دیاردەی بەدیل شوێنی پاڵنەرە دوژمناکارییەکە پردەکاتەوە، یاخود هەروەك لای لاوەکەو گورگەکە ئاماژەمان بۆ کردو گوتمان پاڵنەری کەبتکراو ئەو ئاراستە مێینەیە کە بەرەو باوك رێژکە دەگرێت، هەروەها سەرهەڵدانی دیاردەکەش هەربەو پاڵنەرەوە پەیوەستە.

گوتمان ((فرۆید)) دواجار تەئکید لەسەر غەریزەی (ئیرۆس)و (ساناتۆس) دەکات بەو مانایەش قۆناغە یەك لەدوایەکەکانی رێکخستنی لیبدۆ کە پێشتر بڕوای پێهەبوو رەش دەکاتەوە، لێرەوە زێتر تەئکید لەسەر دڵەڕاوکێ دەکەینەوە هەروەك لە پێشتر گوتمان ئیگۆ ئیشارەی دڵەڕاوکێمان پێدەگەیەنێت هەرکە درکی بەترسی خەساندن کرد, بۆ بەگریکردنی خۆیشی بارگە دەروونیەکان ئەو بارگانەی کە لە ئیدەوە دەردەچێت کەبتیان دەکات، لەم کەبتکردنەشدا سیستەمی چێژو بێزاری بەکاردەهێنێ لەدووتوێی ئەو بارەدا ترسی نەخۆشی دروست دەبێت، بەمجۆرە دڵەڕاوکێی خەساندن ئاراستەکانی خۆی بۆ بابەتی جۆراوجۆر دەگوێزێتەوە، یاخود لە وێنەیەك بەرجەستەیان دەکات هەروەك لای (هانز) چۆن لە گازگرتنی ئەسپ یان لای لاوەکە لە گورگ خۆیان دەنوێنن لە میانی ئەو وێنە بەدیلانەش دوو سوود دەردەوکەوێت یەکەمیان:ململانێ یان کێشەکانی نێو ویژدان دووردەخاتەوە. دووەم: ئیگۆ بەمجۆرە دەتوانێ رێگا لە دڵەڕاوکێ بگرێ, چونکە دڵەڕاوکێ دواتر ئەگەرچی لە دڵەڕاوکێی یەکەمەوە سەرهەڵدەدات، بەڵام لە حاڵەتی دواتر مەرجی دەبێت، بۆ نموونە لای (هانز) لە ئەسپ بەرجەستە دەبێت، واتە لە ئامادەباشی ئەسپەوە هەست بە دڵەڕاوکێ دەکات، بەمجۆرەش هەست بە خەساندن ناکات چونکە باوك لەم حاڵەتە دیار نییە، ئەگەرچی مناڵ لە باوك رزگاری نابێت چونکە هەرکاتێك بیەوێت باوك دەتوانێت ئامادەبێت، بەڵام کاتێك شوێنی بە ئاژەڵێك پڕدەکرێتەوە لەوحاڵەتە مناڵ دەتوانێ لە ترسی دڵەڕاوکێ خۆی دەرباز بکات ئەویش بە دوورکەوتنەوە لە ئاژەڵی دیاریکراو، لێرەوە دەتوانین بۆ خۆ کۆتکردنی هانز بگەڕێینەوە بەو مانایەش حاڵەتی راگرتن ((الکف)) تایبەتە بە لەماڵ دەرنەچوون تاکو ئەسپ نەبینێ.

لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت کە دڵەڕاوکێ کاردانەوەیە بۆ حاڵەتی ترس، واتە ئەگەر ئیگۆ بتوانێ لەو حاڵەتە خۆی دووربخاتەوە، ئەوا لە دڵەڕاوکێ دەرباز دەبێت، جاچ حاڵەتەکە بەدەرەوە پەیوەست بێ وەك دوورکەوتنەوە لە ئاژەڵان لای ((هانز))و ((لاوەکە)) چ بە غەریزەکانی ناوەوە پەیوەست بێ، رەنگە غەرزەکانی ناوەوە هێندە ترسناك نەبن بەڵکو ترسناکی ئەوان لەوەدایە کاتێ بەرەو ترسی حەقیقی دەرەوەمان دەبەن ئەویش ترسە لە خەساندن، بەو مانایەش ئەوەی لە ترسی نەخۆشی روودەدات تەنها پێکهاتووە لە گۆڕینی ترسی دەرەوە بە ترسێکی تری دەرەوە.

ئەگەر ئێمە بڵێین دڵەڕاوکێ هەرتەنها لە ئیشارەتێکی ویژدانی پێکهاتووە، لەم حاڵەتە ئیگۆ دەتوانی لە رێگەی دیاردەکانەوە لە دڵەڕاوکێ خۆی دەرباز بکات، بەو مانایەش حاڵەتە ئابوورییەکە هیچ کاریگەرییەك نابینێت، کەواتە ئەو دڵەڕاوکێیەی کە لە ترسی نەخۆشی ((لە ئاژەڵان)) دەردەکەوێت دەلالەت لە پەرچەکرداری ویژدانی دەکات بەرامبەر ئەو ترسەی کە ئیگۆ بەرەو رووی دەبێتەوە، ئەو

ترسـەی کـە ئیگـۆ وریـا دەکاتـە ترسـی خەسـاندنە، هـیچ جیاوازییـەك لـە نێـوان دڵـەڕاوکێی بابـەتێکی دیاریکراو ((ئەسپ)) نادیارکراودا نییە تەنها نادیاریکراوەکە ناشعوورییەو لە ڕێگەی بەرجەستەبوون لە وێنەیەکی دیاریکراودا بەرەو شعوری دەچێت.

ئێمە لێرەدا تاڕادەیەك باسی نەخۆشییە دەمارگیرییە قەهرییەکانو ترسەکانی نەخۆشیمان کرد هەر لە دووتوێی لێکنزیکبوونەوەیان دەتوانین بە یەکیان بچوێنین، هـەروەك ئاشکراشە سەرچاوەی سـەرەکی هـەموو دیاردەکانی دەمارگیری قـەهری ترسـی ئیگۆیـە لـە سوپەر ئیگـۆ هەرئـەوەش بـوو لـە هیسـتریای جیادەکردەوە، بەڵام ئەگەر بپرسین ئایا ئەو ترسە چییە کە ئیگۆ لە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ سوپەرئیگۆ دووچاری دەبێت, بێگومان خودی ئەو ترسە درێژبوونـەوەی ترسی خەساندنە کە دواتر کەسێتی باوك بەرەو وێنـەی سـوپەر ئیگـۆ دەچێت، ئـەو ترسـەش ((واتـە ترسـی خەسـاندن)) هەڕەشـەکانی خـۆی لـە دووتوێیـەوە دەنێـرێ دواتـر بـەرەو دڵـەڕاوگێی ((خلقـی)) یـان کۆمەڵایـەتی نادیـار دەچێت، بـەڵام ئـەو دڵەڕاوکێیە نادیارە.

لە دەرئەنجامی ئەوەدا بۆمان دەردەکەوێت کە دڵەڕاوکێ کاردانەوەیە بۆ حاڵەتی ترس، ئیگۆ لە دووتوێی دیاردەکان ڕێگا لە دڵەڕاوکێ دەگرێ, یاخود بە واتایەکی دروستتر دیاردەکان بۆ ئەوە دروستدەبن تاوەکو مرۆڤ بە هۆی ئەوانەوە یان بەهۆی ورياکردنەوەی مرۆڤ لەلای ئەوانەوە خۆی لەترس بەدووربگرێت یان بەهۆی دەرکەوتنی دڵەڕاوکێ مرۆڤ وریا ببێتەوە تا لەحاڵەتی ترس خـۆی دووربخاتـەوە، ئـەو ترسـەی کە ئێمە لێرەدا باسی دەکەین ترسە لە خەساندن... لە میانی قسەکاندا ((فرۆید)) دەیەوێت ئەو ترسە لەگەڵ ترسی مردن هاوشان بکات، لێرەدا ئـەو حاڵەتـەی کـە ئیگۆ بەرامبـەر مـردن تیایـدا دێتـە وەڵام یـاخود کـە ئیگۆ ڕەتی دەکاتەوە وازهێنانە لە سوپەئیگۆی پارێزەر بەو مانایەش ئیگۆ ڕووبەڕووی هەموو ترسەکانی دەوروبـەر بـەبێ پـارێز دەمێنێتـەوە, بەومانایـە لـە دووتـوێی تێکشـکانی بەربەسـتی پـارێز دژی وریاکردنـەوەکانی دەرەوە ڕێژەیـەکی زۆر لـە وریاکردنـەوە بـە کوێەنـدامی عـەقڵی دەگـات, لـەم حاڵەتـە دەتـوانین دووەم شیانەی دڵـەڕاوکێ درك پێبکـەین ئـەویش ئەوەیـە کـە دڵـەڕاوکێ هـەر تـەنها بـە ئیشـارە ویژدانییەکان دروست نابێت، بەڵکو لە نوێوە لە وەڵامدانەوەی مەرجەکانی ئابووری دروست دەبێت [6]، کە لە حاڵەتێك لە حاڵەتەکان هەڵدەقوڵێ وەك لە دەمارگیری سەدمە (شۆك)دا بەرچاو دەکەوێت...

ئەگـەر تـاکو ئێسـتا دڵـەڕاوکێ ئیشـارەتێکی ویـژدانی تـرس بێـتو ئەگـەر ترسـی ئێسـتا بـە زۆری ترسـی خەساندن بێت, کەواتە دڵەڕاوکێ پەرچەکردارە, یاخود کاردانەوەی گومکردنە ئەو گومکردنەش دەلالـەت لە شتێك دەکات، یاخود جیابوونەوە لە شتێك، بەومانایە دڵەڕاوکێ دەبێت بـە نیسـبەت مـرۆڤ دەلالـەت لـە ((لەدایکبوون بکات)) هـەروەها لـە دایکبـوونیش لـە واقیعدا جیابوونەوەیـە لـە دایك، بەومانایـەش ڕەنگـە بتـوانین بـەراوردی لـەدایکبوونو خەسـاندن بکـەین, ئەگـەر هـاتوو منـاڵمـان بـە (چـووك-کێـر)ی دایـك لـە قەڵەمدا، لە دووتوێی ئەو حاڵەتەش دڵەڕاوکێ دەبێتە ڕەمزی جیابوونەوە.

لێـرەدا ((فرۆیـد)) ڕەخنـە لـە بیرورِاکـەی ((ڕانـك)) دەگـرێو دەڵێـت لـە بەدبـەختی نـاتوانین سـوود لـەو پەیوەندییە وەربگرین، چونکە لە دایکبوون ناکرێت وەك جیابوونەوە لە دایك درك پێبکرێ چونکە کۆرپـە ئەفێنراوێکی نەرگسیە بەهیچ شێوەیەك وەك بابەتی خۆشەویستی درك بە دایك ناکات، هـەروەها دەکرێ بەڵگەی دیکەی دژمان هەبێت ئەویش پەرچەکرداری لێکجیابوونەوە ئازارو خەمە نەوەك دڵەڕاوکێ...

((8))

تاوەکو ئێرە رەنگە شتێکی وامان دەربارەی دڵەڕاوکێ نەگوتبێت، چونکە گوتن دەربارەی ئەو بابەتە هەروا بە سانایی بەرهەم نایەت، بۆیە دەکرێت بڵێین تائێرە چەند بیروڕایەکی دژبەیەکمان دەربارەی دڵەڕاوکێ لادروست نەبووە.

کەواتە دڵەڕاوکێ ئەو شتەیە کە هەستی پێدەکەین، ئێمە ناومانن حاڵەتی ویژدانی، ئەگەر دڵەڕاوکێ حاڵەتێکی ویژدانی بێت کەواتە حاڵەتێکی بێزارکەرە، بەڵام بێزاری تەواوی چۆنێتی دڵەڕاوکێ پێکناهێنێ، هەموو بێزارییەکیش دەلالەت لە دڵەڕاوکێ ناکات، هەروەك دەزانین هەستیاری دیکە هەیە وەك ژان و گرژبوون یاخود غەم، کە ئەمانە چۆنێتی بێزاری لەخۆدەگرن یاخود بە مانایەکیتر بێزاری و پەژارە لەگەڵ خۆیان دێنن، کەواتە پێویستە دڵەڕاوکێ تایبەتمەندێتی دیکە لە خۆبگرێت.

لێرەدا بۆ هەستکردن بە دڵەڕاوکێ دووخاڵ دیاریدەکەین تاکو چۆنێتی پەژارەو بێزاری تایبەت بە دڵەڕاوکێ دەستنیشان بکەین: دەکرێت بڵێین کەوا ئەو حاڵەتە سیمایەکی تایبەت بەخۆی هەیە، شتێکی زۆر روون نییەو ناتوانرێت بوونی بە تەواوی جێگیر بکەین، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەکرێت بڵێین ئەو پەژارەو بێزارییە وجودی هەیە، هەروەها سەرەڕای ئەو سیمایە تەمومژاوییەو نادیارە ئەگەر سەرنجی دڵەڕاوکێ بدەین هەندێ هەستیاری جەستەیی دیاریکراویش لەخۆ دەگرێت کەدەکرێ بۆ چەند ئەندامێکی دیاریکراوی بگێڕینەوە، چونکە لێرەدا گرنگی بە فیسۆلۆژیەتی دڵەڕاوکێ نادەین, تەنها چەند نموونەیەك دەخەینە بەرچاو ئاشکراترینیان ئەو هەستانەن کە بە کۆئەندامی هەناسەدان و دڵەوە بەندە وەك لە بەرایی ئەو باسە ئیشارەتمان پێکرد، ئەوەش دەلالەت لەوە دەکات کەوا دەمارە جولەییەکان یاخود پرۆسەی بەتاڵبوون رۆڵی خۆی لە دەرکەوتنی دڵەوڕاوکێی گشتیدا دەگێڕێت، کەواتە شیکردنەوەی حاڵەتی دڵەڕاوکێ بۆمان رووندەکاتەوە:

1- بوونی چۆنێتییەکی تایبەت بە پەژارە.

2- پرۆسەی بەتاڵکردن یاخود بەرەڵلاکردنی وزە هەڵچووەکان.

3- دەرککردن بەو پرۆسەیە.

ئەم دووخاڵەی دوایی جیاوازییەکانی دڵەڕاوکێ و حاڵەتەکانی دیکەی وەك ئەو ((بۆ نموونە غەم‌وئازار)) دیاری دەکەن، هەروەها ئەو حاڵەتانەی دوای هیچ دەرکەوتەیەکی جولەییان تیا بەدی ناکرێت، یاخود ئەگەر دەرکەوتەیەکی جولەیش هەبێت بەڵام وەك بەشێکی تەواوی حاڵەتەکە دەرناکەوێت، بەومانایە دڵەڕاوکێ حاڵەتێکی تایبەتە لە پەژارەو بە کرداری بەتاڵکردن پەیوەستەو رێچکەی دیاریکراوی خۆی دەگرێتەبەر بە پێی تیۆرە گشتییەکەی فرۆید دەکرێ بڵێین: دڵەڕاوکێ لەسەر زیادبوونی وریاکردنەوە دەوەستێت، لەلایەك هۆیەکە بۆ بێزاری یاخود چۆنێتی بوونی بێزاری و پەژارە لەلایەکی دیکە وەك ئیشارەتمان پێکرد دەبێتە هۆی بەتاڵکردن لەمیانی رێڕەوی تایبەتی خۆیدا.

فرۆید لەو باوەڕەیە کە هەڵچوونی دڵەڕاوکێ لە دووبارە هەڵچوونی دڵەڕاوکێی پێشوو پێکهاتووە کە خوودی تاك پێیدا گوزەری کردوە هەر لە دووتوێی ئەو مانایەش گرنگی بە ترسی یەکەم دەدات، ئەوەش لە پرۆسەی لە دایکبوونەوە دەستنیشان دەکات و بە شارەزایی و ژان و ئازاری یەکەم باری دەبەستێتەوە، هەرلەوێشەوە دڵەڕاوکێ سەرهەڵدەدات بەڵام ئەمەش مانای وانییە کە دڵەڕاوکێ جیابێ لە حاڵەتە

ویژدانیەکانی دیکە، چونکە حاڵەتە ویژدانییەکانی دیکەش لە هەمان شارەزایی و ئازار پێکهاتووە، لێرەدا سەدمەی لە دایکبوون دەبێتە نموونەی ئەسڵی و حاڵەتەکانی دیکە یاخود دواترو سیمای پەژارە وبێزاری هەر بۆ نموونە ئەسڵییەکەوە دەگەڕێنەوە.

ئەگەر ئەوەی باسمانکرد سروشتی دڵەڕاوکێ و ئەسڵی دڵەڕاوکێ بێت، لێرەدا پرسیارێك دێتە ئاراوە ئەویش ئەوەیە: وەزیفەی دڵەڕاوکێ و ئەو زروفەی کە تیایدا دووبارە دەبێتەوە کامانەن؟ وەڵامەکەی ئاسان و روونە: دڵەڕاوکێ وەك کاردانەوەی ترس دیاریدەکرێت، دووبارەش دەبێتەوە هەرچەندە حاڵەتی لەمجۆرەی ترس بسازێتەوە.

بەڵام ئەی ترس چییە؟ لەکاتی لە دایکبوون ترسێکی راستەقینە هەڕەشە لە ژیان دەکات، ئێمە ئەگەرچی لایەنە واقیعیەکەی ئەو ترسە دەزانین، دەربارەی لایەنە سایکۆلۆژیەکەی هیچ بیرێکمان لانییە، هەروەها ناوەڕۆکی عەقڵی لای ئەو کەسە بە نیسبەت ترسی لە دایکبوون لە ساتەوەختی لە دایکبووندا وجودی نییە، هەروەها هیچ بەڵگەیەکمان بەدەستەوە نییە لەو ساتەدا کۆرپەلە دەرك بە هەڕەشەکانی ئەو ترسە بکات، تەنها دەتوانێ درك بە بەرزبوونەوەی لایەنە ئابووری وزە سێکسیە نەرگزییەکە بکات لەو کاتەی کە چەندایەتێکی کەڵەکەکراو لە وریارکردنەوە هەستە نوێکانی بێزاری دەوروژێنێ: کۆمەڵێکی زۆر لە ئەندامەکانی جەستە بارگە ویژدانیە توندەکان وەردەگرن، هەر لەمەشەوە رێگە بۆ بارگە دەروونیەکانی پەیوەست بە بابەت خۆشدەکەن کە دواتر بە خێرایی دەستپێدەکات.

((ئارتۆرانك)) بەهەمان شێوە سەدمەی لەدایکبوون بە گرینگ دەداتە قەڵەم بەڵام هەرگیز ئەو سەیری ئازارە جەستەییەکانی ئەو لە دایکبوونە ناکات، بەڵکو لەبری ئەوە راستەوخۆ بایەخ بە (جیابوونەوە) دەدات، خودی ئەو جیابوونەوەیەش بە چێژی یەکەم لە قەڵەم دەدات، واتە منداڵدانی دایك وەك بەهەشت وایە پڕە لە چێژوخۆشی و منداڵ لەنێو ئەو چێژو خۆشییە بەوپەڕی ئازادی دەژی بێ ئەوەی هەست بە ترس و ماندوبوون بکات، بەڵام کاتێك منداڵ لە دایك جیادەبێتەوە تەواوی ئەو چێژو خۆشییە لەدەست دەدات و دووچاری ترسی فیسۆلۆژی دەبێت، لێرەدا (رانك) ئەو جیابوونەوەیە بە دڵەڕاوکێی یەکەم لە قەڵەم دەدا, هەموو لێکجیابوونەوەکانی دواتر ((لەشیرکردنەوە– چوونە قوتابخانە– زەواج)) بەهەمان شێوە راڤە دەکات، کەواتە دڵەڕاوکێ لای (رانك) ئەو ترسەیە کە لە جیابوونەوە جۆراوجۆرەکانەوە دێتە بەرهەم، هەروەها دڵەڕاوکێی یەکەم لای ئەو دوو وێنە لە خۆدەگرێ کە بەدرێژایی ژیانی مرۆڤە، ئەویش ترسی ژیان و ترسی مردن، ترسی ژیان دەلالەت لەو دڵەڕاوکێیە دەکات کە لە میانی پێشکەوتن و سەربەستی تاکەوە هەڵدەقوڵێ، خودی ئەو ئازادی و پێشکەوتنە هەڕەشەی جیابوونەوە ((لە تاك دەکات)) لە پەیوەندییەکانی پێشوو دەکات، بەڵام ترسی مردن: بە پێچەوانەوەی ترسی ژیانە دەلالەت لەو دڵەڕاوکێیە دەکات کە لە میانی پێشکەوتن و ونبوونی تاکێتی دێتە ئاراوە، واتە ترسی تاکە لە ونبوون لە نێو کۆمەڵ و لەدەستدانی ئازادی و پشتبەستن بەوانی دیکە.... هەروەها هەموو تاکێك ئەو دوو هەستەی لایە بە بڕوای ((رانك)) دەمارگیرییەکان ئەو کەسانەن کە ناتوانن ئەو دوو دڵەڕاوکێیە وەك یەك ڕاگرن.

((فرۆید)) هەرچەندە تاڕادەیەك گرنگی بەو باسەی ((رانك)) دەداو وەك هەوڵێك لە هەوڵەکانی دەرونشیکاری حسابی بۆ دەکات, بەڵام لە هەمان کاتدا رەخنەی لێدەگرێت چونکە وای دەبینێ کە منداڵ درك بەو جیابوونەوەیە ناکات، یاخود ئەو هەستەی نییە ((فرۆید)) دەپرسێ ئەگەر وەبیرهێنانەوەی

سەدمەی لە دایکبوون دڵەڕاوکێ دروست بکات باشە ئەو شتە چییە کەوا ئەو ڕووداوەی بیردەخاتەوە، یان چی لەو شتەوە دێتەوە یاد؟ بێگومان بە بڕوای فرۆید شتەکە لێرەدا گومکردنی بابەتە واتە ((دایک)) ئەو گومکردنەش ترسی ئێستا پێکدێنێ، چی لەو شتە دێتەوە یاد، ئەوەی لەو شتە دێتەوە یادی ڕاگەیاندنی ئیشارەتی دڵەڕاوکێیە، ئەو ئیشارەتەش، ئیشارەتێکە بۆ ڕزگاربوون... لێرەدا کاتێک منداڵ لە تاریکی دەترسێ یاخود کە لەگەڵ کەسێکی نەناسدا دەبێت هەست بە ترس دەکات، ئەوە بەو مانایە نییە کە ((ڕانک)) بڕوای پێیەتی ئەویش بە گەڕانەوەی ئەو حاڵەتەی کە لە نێو منداڵدانندا بۆ منداڵ ڕەخساوە، بەڵکو ئەو ترسەی منداڵ دەلالەت لە گومکردنی بابەتی خۆشەویستی دەکات، لێرەدا گومبوونی دایک لەدەستدانی هەموو ئەو پێداویستیانەیە کە منداڵ لە دوای لەدایکبوون پێویستییەتی، ئەوەش دەکرێ لە ترسی خەساندنی نزیک بکەینەوە، چونکە لە دەستدانی چوک هەمان لەدەستدانە یاخود گومکردنە، بەو مانایەش (چوک) وەک ئەلتەرناتیڤێک –بۆ دووبارە یەکگرتنەوە لەگەڵ دایک– کەواتە پرۆسەی خەساندن یاخود بێ بەشبوون لە چوک واتە جیابوونەوە لە دایک.

((9))

لە نێوان دروستبوون و سەرهەڵدانی دیاردەو دڵەڕاوکێ دوو ڕای جیاواز هەیە، یەکەمیان دەڵێ: دڵەڕاوکێ دیاردەی دەمارگیرییە، بەڵام ڕایەکەی دی دەڵێ: پەیوەندیەکی پتەو لە نێوان هەردووکیاندا هەیە، بەپێی ڕای دووەم دیاردەکان بۆ دوورکەوتنەوە لە دڵەڕاوکێ دروست دەبن، دەکرێ بڵێین ڕای دووەم لە هەندێ باردا دروست دەکەوێتەوە بۆ نموونە: ئەگەر یەکێک لەو نەخۆشانەی کە لە شوێنی بەرفراوان دەترسن، بۆ شەقامیان بەریت پاشان بە تەنها بەجێیان بهێڵیت، دەبینین دووچاری نۆبەی دڵەڕاوکێ دەبن، یاخود ئەگەر یەکێک لەوانەی دووچاری دەمارگیری قەهری بوونە، ڕێگایان پێ نەدەی دوای دەست لێدانیان لە شتێکی پیس دەستیان بشۆن، دەبینین بە هەمان شێوە دووچاری نۆبەی دڵەڕاوکێ دەبن، کەواتە مەبەست و ئەنجام لە بوونی هاوڕێ لە شەقام و شوشتنی دەست دەلالەت لە دوورکەوتنەوەی دڵەڕاوکێ دەکات، بۆیە دەکرێت بڵێین ئەگەر دروستبوونی دڵەڕاوکێ بۆ ترس بگەڕێنینەوە، باشتروایە بڵێین دیاردەکان بۆ پارێزگاری ئیگۆ لە ترس دروست دەبێت، بەڵام ئەگەر ڕێگا لە دروستبوونی دیاردە بگرین و ترسەکە ڕووبدات، بەو مانایە هەمان حاڵەتی لە دایکبوون دووبارە دەبێتەوە، کەلە وێدا ئیگۆ بەرامبەر پاڵنەرە غەریزەییەکان کارناکات، ئەگەرچی بەردەوام توندی بنوێنرێت، ئەوەش دەلالەت لە حاڵەتی ئەسڵی دڵەڕاوکێ دەکات، بەو مانایەش پەیوەندی نێوان دڵەڕاوکێ و دیاردە توندو تۆڵی بە خۆوە دەبینێت، هەروەها دەکرێ بڵێین دروستبوونی دڵەڕاوکێ هۆیەکە بۆ دروستبوونی دیاردەکان، یاخود لەراستیدا مەرجێکی پێویستە، چونکە ئەگەر ئیگۆ بەهۆی دەرکەوتەی دڵەڕاوکێ کار بۆ وروژانی چێژو بێزاری نەکات، توانای ئەوەی بۆ ناسازێ کە دەستبەسەر ئەو پرۆسەیەدا بگرێ کە لە ((ئید))ەوە دروست دەبێ و هەڕەشەی ترساندن دەکات، لەهەموو ئەو بارانەشدا ئیگۆ بۆ کەمکردنەوەی بڕی دڵەڕاوکێ بۆ کەمترین بار هەوڵدەدا، یاخود تاوای لێدەکات تەنها وەک ئیشارەت بەکاربرێت، ئەگەر زێتر لەوەش دایبەزێنی لە شوێنی دی کە پرۆسەی سێکسی هەڕەشەی لێدەکات ئالەوێدا بێزاری و هەستی بێزاری دەسازێنێ، بەڵام ئەو دەرئەنجامە بە نیسبەت پرنسیپی چێژ باش ناکەوێتەوە، سەرەڕای ئەوەی ئەو حاڵەتە لە نەخۆشییە دەمارگیرییەکان زۆر دەبینرێت.

کەواتە دروستبوونی دیاردەکان لە راستیدا حاڵەتی ترس لە ناودەبەن، ئەمەش بە دووجۆر دەکەوێتەوە، یەکەمیان: پەنهانە لە ((ئید)) روودەدا، بە هۆی ئەو گۆڕنکارییەش ئیگۆ لە حاڵەتی ترس دوور دەکەوێتەوە، دووەمیان: بەهۆی دەرکەوتنی ئەو دیاردە بەدیلانەی کە لە میانی پرۆسە غەریزەییەکانەوە دێنە بەرهەمو دەگۆڕێن –واتە دەبنە بەدیل.

لێرەدا دروستبوونی دیاردەکان دەبنە بە دیلی پرۆسە سێکسییەکان، هەروەها ئەو بەشە دڵەڕاوکێیەی کە لەلایەن سوپورئیگۆوە دروست دەبێ دڵەڕاوکێی کۆمەڵایەتی دەگەیەنێتو نوێنەرایەتی بەدیلی ناوەوە دەکات بەرامبەر ترسی دەرەوە، ئەمەش وەك لە نەخۆشییە دەمارگیرییە قەهرییەکان دەبینرێت، کە لەوێدا ترسەکە بە شێوەیەکی بەرفراوان ترسە لە ناوەوە، بەڵام دڵەڕاوکێی زگماکی ترسەکەی هەمیشە بە تەواوی لەنێو خود دایە.

((10))

گوتمان دڵەڕاوکێ کاردانەوەی ترسە، بۆ ئەوەش دەکرێ بۆ سروشتی خودی ترس بگەڕێینەوە، پرسیاری ئێمە لێرەدا ئەوەیە بۆچی هەندێ کەس لەم رووبەڕووبوونەوەیە زێتر دەترسن لە هەندێکیتر؟

لای فرۆید ترس شارەزاییەکی مرۆڤە واتە لە سەدمەی لە دایکبوونەوە دێتە بەرهەم، ئەوەش بە نیسبەت هەموو کەسێك دەکرێ لە بنەڕەتدا وەك یەك سەیر بکرێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا فرۆید چەند بیرورایەك دەخاتە بەردەم خوێندنەوە لەوانەش ((ئەدلەر–الفرد ادلر)) کە گرنگی بەهەست بەکەمیکردن دەداتو مانای دڵەڕاوکێ لە دووتوێی ئەو هەستەدا دەبینێتەوەو بە پاڵنەری سەرەکی نەخۆشییە دەمارگیرییەکانی دەژمێرێت، دەڵێ: هەمیشە ئەو تەرزە کەسانە لە رووبەڕووبوونەوەی گیروگرفتەکانیاندا کەوا ترسی بە دواوە بێ دووچاری سەرنەکەوتن دەبن، فرۆید کاتێ کە رەخنە لە هەستکردن بە کەموکوڕی ((الشعور بالنقص)) دەگرێت دەڵێ: ئەو تێرمە بە تەواوی هەموو پێشکەوتنەکانی دروونیشکاری فەرامۆشکردووە... هەروەها دەڵێ ئەگەر بە سەدمەی لە دایکبوونو تێرمەکەی ((ارتورانك)) بەراوردی بکەین, دەبینین سەدمەی لە دایکبوون زۆر پێشکەوتووترە، ((رانك)) بڕوای وایە کە دڵەڕاوکێ لە سەر بنەڕەتی جیابوونەوە لە دایكو بەمانا بایۆلۆژییەکەو پاشان واتە گومکردنی راستەوخۆی بابەت، دواتریش گومکردنی بابەتە بە شێوەیەکی ناراستەوخۆ، هەموو ئەوانەی دواتریش بۆ زەبری یەکەم دەگەڕێتەوە، فرۆید رەخنە لەو تێرمە دەگرێو پێی وایە لەلایەنە تیۆرییەکەی نایخوات، چونکە لە لایەك کۆرپەلە درك بەو حاڵەتە ناکات لەلایەکی تریش کاریگەری پشتاوپشتگەرێتی ((الوراثة)) نابینرێت، لەلایەکی تریش ئایا هەموو شیردەرەکان دووچاری دەماگیری دەبن چونکە وەك دەزانین هەموو شیردەرەکان دووچاری هەمان حاڵەت دەبن. هەروەها ((رانك)) بەتەواوی غەریزە سێکسییەکان پشتگوێ دەخات.

((11))

کرداری کەبتکردن یاخود چەپاندن هەرتەنها رووداوێك نییە بەس، بەڵکو بەردەوام کاردەکاتو ئەو هێزە لەبار دەبات، بارگە دەروونییەکانیش دەلالەت لەو بەرگرییە دەکات کە هەمیشە بۆ پارێزگاری چەپاندن بەکاردەهێنرێت، دەکرێ ئەو بارە دەروونییە دژانە بەئاشکرا لە دەمارگیری قەهری ((زۆرلێکردن)) هەست پێبکەین ئەویش بە وێنەی کاردانەوە کە ئیگۆ پێی هەڵدەستێت.

هەروەها لە لایەکیتر ئێمە دەڵێین دڵەڕاوکێ لە پەرچەکرداری ترس پێکهاتووە ((ترسی لە دەستدانی بابەت)) هەروەها دەزانین کە یەکێك لە پەرچەکردارەکانی لەدەستدانی بابەت غەمە، مەسەلەکە لێرەدا بەمجۆرەیە، یەکەم: چ کاتێ لەدەستدانی بابەت بەرەو دڵەڕاوکێمان دەبات؟ دووەم: چ کاتێ بەرەو غەممان دەبات؟

بێگومان غەم خەسڵەتێکی نادیار لەخۆ دەگرێت، ئەو خەسڵەتەش هەندێ جار بۆ ئازاری تایبەت دەگەڕێتەوە، هەروەها هەوەك دەزانین جیابوونەوە لە بابەت شتێکی ئازاربەخشە، کەواتە لێرەدا دەکەوینە ئاڵۆزییەکی ترەوە: کەی لەدەستدانی بابەت بەرەو دڵەڕاوکێ دەچێت؟ کەی بەرەو غەم دەچێت – کەی بەرەو ئازار دەچێت؟

گوتمان کاتێ منالْ لەگەڵ کەسێکی نامۆ دەبێ, یاخود بە تەنها دەبێ دووچاری دڵەڕاوکێ دەبێ, ئەویش بە هۆی گومکردنی بابەتە، بەڵام دڵەڕاوکێی ئەو ئاڵۆزترە، راستە دووچاری دڵەڕاوکێ بووە، بەڵام ئەگەر سەیری رووخساری بکەین یان لە گریانی بڕوانین، دەکرێت تەعبیر لە ئازاریش بکات، ئازاری جەستەیی ئەو ئازارەش بۆ (سەدمەی لەدایکبوون)و (گومکردنی بابەت) دەگەڕێتەوە.

غەمیش جیابوونەوەیە لە بابەت، یاخود شوێنی جیابوونەوە لە بابەت دەگرێ، چونکە بە هۆی غەمەوە خۆبەتاڵکردنو بەرەڵلاکردن روودەدات، یاخود بەتاڵکردنو بەرەڵلاکردن، کشانەوە لە بابەت، چونکە لەو حاڵەتە بابەت دیارنییە.

کەواتە ئەگەر ئازار کاردانەوەی حەقیقی بابەت بێتو دڵەڕاوکێ پەرچەکرداری ئەو ترسە بێت کە بە گومکردنەوە بەندە، یاخود بە بەدیلەکەیەوە پەیوەست بێت، دەکرێ تاکە زمانێك بۆ لێکنزیکبوونەوە یان راستەوخۆ بە سەدمەی لەدایکبوونەوە پەیوەست بکەین.

<u>پەراوێزەکان</u>

1– فرۆید بە گومانەوە سەیری عەقڵ دەکاتو پێی وایە مرۆڤ هەردەبێت بە ئازارو ئەندێشەو کێشەکێشو ململانێی دەروونییەوە بژێت، بەو مانایەش شەڕانگێزی غەریزەیەکی بایۆلۆژییەو هەرلەویێشەوە دەتوانێ بەرامبەر غەریزەی ژیان ((ئیروس)) غەریزەی مردن ((ساناتوس)) دامەزرێنێ، ئەم بۆچوونە بەرەو ((دوالیتی))مان دەبات، مرۆڤ بەو مانایە دەبێتە هەڵگری غەریزەی ژیانو مردن واتە وەك بوونەوەرێکی بکوژ کاتێ بەرامبەری دەکوژێ خۆیشی دەکوژێت..

2– رەنگە بە جۆرێکی دیکە ورياکردنەوەو هوشیاری مۆرڤ بەژیارو کۆمەڵگای مەدەنییەوە پەیوەست بێو بەومانایەش ژیار هەمیشە پرینسیپەکانی خۆی لەسەر ماندووبوونو ژانو ژوارو چەوساندنەوەی تاك دادەمەزرێنێ، هەمیشە تاك لەبەرامبەر لێپرسینەوەی بەردەوامدایە، ئەگەر ئەو لێپرسینەوەیە لە لایەك بە ئیستاتیکاوە پەیوەست بێ، ئەوەی لەلایەکی دیکەوە راستەوخۆ بە هەنگاوە لەبننەهاتووەکانی کۆمەڵگاوە بەندە، واتە ژیار رۆحی دەستپێشخەری تاكو کۆمەڵگای لە دووتوێی خۆیدا هەڵگرتووە، بەمەش تاك بەرامبەی کۆمەڵگا دوو ئەرکی سەرەکی لە ئەستۆیە ئەرکێکیان رێزگرتنی یاساو رێساو رای دژو حیوارە... دووەمیش بیرکردنەوەو نواندنی کردەکانە بەزمان بەرامبەر ئەرکی یەکەم، بەو واتایە کۆمەڵگا لە فراوانترین مانادا کۆمەڵگای ئیبداعییەو راستەوخۆ ئەوەش بە دڵەڕاوکێی تاکەوە بەندە، هەر لە دووتوێی ئەو دڵەڕاوکێو

نیگەرانیەش وابەستەگی سەلەفیانە دووچاری لە رزین دەبێت لە بەرامبەریشدا لە میانی سووتانی دەروون و بیرکردنەوەی تاکی پڕ بزاڤو جوڵە ڕێگای جەنجاڵی پێشکەوتن ڕۆشن دەبێتەوە، کەواتە ئەگەر تاکی نێو ژیار بە هەنگاوە نەسرەوت و سەرکێشەکانییەوە بەرەو نەزانراو بچێ و ئەو هەنگاوانەش دەلالەتی ترس وەك لە چەمکی فرۆید هاتووە لە خۆبگرێت، یان لەوشەی ((نەزانراو))ەوە هەڵقوڵابێ بەومانایە کۆمەڵگای ژیار هەمیشە ترسی ئاییندە بەڕێوەی دەبات.

بەڵام وەك دیارە بیروڕای فرۆید بەرامبەر کەبتکردن و ژیاری ئەوەیە کە سەرکوتکردن یان چەپاندن ژیاریی لێدەکەوێتەوە, مارکۆزە ئەو بیروڕایە تا ئەندازەیەك بەوە پشتراستدەکاتەوە کە دوو جۆر سەرکوتکردن لە یەکجیادەکاتەوە یەکەمیان سەرکوتکردنی بنەڕەتییە ئەویدیکە سەرکوتکردنەکانی دیکەن, مارکۆزە پێیوایە سەرکوتکردنی بنەڕەتی بۆ پارازتنی شارستانییەت پێویستە بەڵام سەرکوتکردنەکانی دیکە بۆ هێشتنەوەی شێوەی تایبەتی دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی دانراوە, بۆیە دەبێ بەرەنگاری بکرێت.

3– فرۆید پێی وایە سەدمەی لەدایکبوون ئەو بارەیە کە لە هیستریا دووبارە دەبێتەوە، بە مانایەکی تر حەزو ئارەزووە بە ئەنجام نەگەیشتووەکانی نێو ناشعور هەمیشە وەك یادەوەرییەك لە نەخۆشە دەمارگیرییەکان دووبارە دەبێتەوە ئەوەش بە ((اجبار التکرار)) ناودەبات بە مانایەکی دیکە تاك هەمیشە لە ورووژان و شڵەژان دایە تاکو خاوبوونەوەو دامرکاندنەوە دووبارە بکاتەوە، ئەوەی لێرەدا چەسپاو نەگۆڕە سەرچاوەو ئامانجەکانی غەریزەیە، بەڵام بابەت و هێزی بابەت لە گۆڕاندایە.

4– بۆ نموونە دەکرێ ئیشارە بە دەمارگیری وەسواسی بکەین کە سەرەڕای دووبارەکردنەوەی کردارە سەپێنراوەکان هیچ چێژێك بەدی ناکەن.

5– دووبارە سەرنجمان بۆ دوالێتی رادەکێشێ... بڕوانە پەراوێزی ژمارە (1).

6– دەلالەت لە بڕی وزەکانی لیبدۆو بڕی ترسی لەدایکبوون دەکات.

بۆ سەرچاوەکان:

بڕوانە:

1– الکف، العرض،الحصر– **سیگموند فرۆید**، ترجمة/ **جورج** طرابشی. الطبعة الاولی بیروت– **لبنان** 1982

2– **بۆ زێتر بەدواداچوونی دیاردە بڕوانە:–**

النظریة العامة للامراض العصابیة، ترجمة/ جورج طرابشی، دار الطلیعة/ بیروت.

واتای دیاردە لای فرۆید

ئەوەی لێرەدا گرنگی بە دەرکەوتەی دیاردەکان و ناوەڕۆکی دیاردەکان دەدات پزیشکی عەقڵی نییە، بەڵکو شیکردنەوەی دەروونی هەموو ئەو شتانە بە بایەخێکی زۆرەوە وەردەگرێت و دەزانێ مانای خۆی هەیە و لە دووتوێی ژیانی نەخۆشییەوە هەڵدەقوڵێ.

یەکەمین کەس کە دیاردەی دەمارگیری ((العصابیة)) دۆزییەوە ((ج.برویر))بوو، توانی بە شێوەیەکی سەکەوتوو لە حاڵەتی ((هیستریا)) سوودی لێوەربگرێ، بە هەمان شێوەش دوای ئەو((ب.جانیە)) هەمان شتی دۆزییەوە، بەڵام پێش ((برویر)) بڵاویکردەوە، ئێمە لێرەدا کارمان بەوە دانییە کە بۆ یەکەمجار کێ دیوویەتییەوە، چونکە لەو بڕوایەدایین هەموو دۆزینەوەیەك زیاتر لە جارێك دەدۆزرێتەوە، بەڵام هەموو جارێکیش سەرکەوتن بۆ خاوەنەکەی ناگەڕێتەوە، ئەگینا دەبوایە ئەمەریکا بەناوی کۆلۆمبسەوە ناوزەند بکرابایە.

فرۆید دەڵێ: من لە میانی کارەکانمدا ماوەیەکی زۆر مەیلم بۆ لای ((ب.جانیە)) دەچوو، بە تایبەت کە دیاردەی ((الاعراض)) دەمارگیری بە بیرۆکەی ناشعورەییەوە راڤەکرد، ئەو بیرۆکانەی کە خۆیان بەسەر نەخۆشدا فەرزدەکرد ((واتە کردارە سەپێنراوەکان)) بەڵام دواتر لەم بیروڕایەی خۆی پارێزگاری کردو رایگەیاند کە ئەو زاراوەیە لە بۆچوونی ئەودایە ((شێوەیەکی مەجازی)) هەیەو لە دووتوێی واقیعدا هیچ شتێ لەخۆ ناگرێت، لەوکاتەدا من لە دەرئەنجامەکانی ناگەم.

کەواتە هەروەك هەڵەو خەون دیاردەی دەمارگیری واتاو مانا لە خۆدەگرێ، هەر لەو ماناو واتایەشەوە تەعبیر لە ژیانی کەسەکان دەکات، یاخود بە ژیانی ئەوانەوە پەیوەستن، لێرەدا هەوڵدەدەم ئەو بیرە بە یارمەتی هەندێك نموونە قبوڵ بفەرموون، بەڵام بەر لە هەموو شتێ دڵنیاتان دەکەم حاڵەتەکان بەدەر لە راستی نین، رەنگە ئەوەی خۆی دوای ئەو لێکۆڵینەوەو شیکردنەوانە بکەوێت لەمیانی ئەزموونەکانی خۆیدا بە تەواوی بڕوا بەو راستییە بێنێ.

فرۆید دەڵێ راستە ((برویر)) ئەو بیرۆکەی بۆ حاڵەتی ((هیستریا)) بەکارهێناوەو سەرکەوتنی بە دەستهێنا، بەڵام من لەبری ئەوەی هیستریا وەك نموونە بێنمەوە، لەبەرهەندێ هۆ لە نەخۆشییە دەمارگیرییەکانەوە دەچمە ناو بابەتەکەوە، ئەو نەخۆشییە دەمارگیرییەش لە واقیعدا لە هیستریا نزیکن، ناوی ئەو نەخۆشییەش بە دەمارگیری وەسواسی دەبەین، هەرچەندە وەك هیستریا بڵاو نییەو خەڵکی زۆرشت دەربارەی نازانن ((نەخۆشی دەمارگیری بە شێوەیەکی نادیار لە دووتوێی دەروونییەوە بۆ جەستە خۆی دەگوازێتەوە)).

رواڵەتەکانی نەخۆشی دەمارگیری وەسواسی وادەکەوێتەوە: نەخۆش مێشکی بە بیرۆکەیەك خەریك دەبێت، خودی ئەو بیرو بیرۆکەیەش لە واقیعدا بۆ نەخۆش هیچ بایەخێك لەخۆ ناگرێت... بەڵام نەخۆش لە ناخەوە کار بۆ هاندانی دەکات، لەهەمان کاتیشدا ئەو بیرۆکەیە بۆ ئێستای نەخۆش شێوەیەکی نامۆ لە خۆدەگرێت، لەدووتوێی ئەو هاندانەشەوە نەخۆش هیچ خۆشییەکی دەست ناکەوێت، لەگەڵ ئەوەشدا ناتوانێ لەو کردارە خۆی دەرباز بکات، ئەو بیرۆکانە خۆیان دەسەپێنن بۆیە بە ((بیری سەپێنراو)) ناوزەد

کراون، تارادەیەکیش بێ مانان، یاخود بەجۆرێکیتر بە نیسبەت کەسەکە مانا هیچ گرنگ نییە، زۆربەی جاریش هیچ و بێهودە دەکەوێتەوە، واتە ئەو کارتێکردنانەی کە لە ناوەوەی نەخۆشدا کاردەکات منالکارانەو بێهودەیە، لە زۆربەی کاتیشدا دەلالەت لە ناوەڕۆکێکی ترسێنەر دەکات و نەخۆش واهەست دەکات خودی ئەو بیرۆکەیە بەرەو تاوانێکی ترسناك پالی پێوەدەنێ، لێرەدا هەر ئەوە بەس نییە کە هاندانەکانی ناوەوە وەلانرێ ((چونکە بۆ خودی نەخۆش نامۆیە)) بەلکو نەخۆش هەمیشە لەلایەك لێی رادەکا و هەترەشی لێچووەو هەترەشی لێدەچێت، هەرچەندە ئەو کارە ناڕەسەن و تاوانانە کە نەخۆش تەسەوریان دەکات ڕێگای خۆیان نابڕن بۆ جێبەجێکردن ((بە واتایەکی دی ئەو خەیاڵە هەرتەنها لەنێو نەخۆشدا نەبێت لە واقیعدا وجودی نییە)) لە کۆتایشدا نەخۆش لە دووتوێی ئەو بیرۆکە سەپێنراوەدا هەمیشە رادەکا خۆی زیندانی دەکات، ئەو کردارانەی کە نەخۆشیش بەهۆی ئەو بیرۆکانەوە دەینوێنێ، پێی دەگوترێ کردارە سەپێنراوەکان، خودی ئەو کردارانەش واتای خۆی هەیە، بەلام ئەو زیانە لە خۆناگرن کە نەخۆش تەسەوریان دەکات، یان لە واقیعدا هیچ حیسابێکیان بۆ ناکرێت، لە زۆربەی باردا هەرتەنها دووبارەکردنەوەیە، یان رازانەوەیەکی ئاهەنگسازانەی ژیانە. لەم کارە سەپێنراوانەش بۆ نموونە: دووبارەکردنەوەی شوشتن ((بە تایبەتی دەست)) یان دانیشتن و جل گۆڕین و جل لەبەرکردن و سەیران... هەموو ئەوانەش کۆمەلێك تەگەرە لەخۆ دەگرن، لەهەموو شێوەکانی نەخۆشی دەمارگیری وەسواسی و لە هەموو حالەتێك لە حالەتەکان ئەو بیرە سەپێنراوانە کاریگەری خۆیان هەیە بۆیە کردە نەخۆشییەکان بەیەك شێوە تێکەلێ یەکتر نابن، بەلکو لە هەموو شێوەکانی نەخۆشی دەمارگیری وەسواس و لە هەموو حالەتێك لە حالەتەکاندا: لە زۆربەی جاردا یەکێك لە کردەوەکان لە نێو ئەوانی دیکە بۆ شوێن دەستی خۆی دەگەڕێتەوە، ناوی دیاریکراو لەخۆ دگرێت –بەلام هەموو شێوەکان و حالەتەکان بەروخساری هاوبەش بەشداری دەکەن، مەحالە بەهەلە بۆی بڕوانین.

ئەو نەخۆشییە سەیرو سەمەرەیە، بۆیە پزیشکی عەقلی هەرچەندە خەیالی خۆی پێوە خەریك بکات ناتوانێ هیچ دەرئەنجامێك بەدەست بهێنێ، چونکە ئەو کردارانەی کە نەخۆش دەینوێنێ لە ژێر دەسەلاتی دەمارگیری وەسواسیداو بارگاوییە بە هێزێکی گەورەی خەیال نەکراو، ناکرێ لە حالەتی ئاسایی هاوشانێك بۆخۆی بدۆزێتەوە، ئەوەی کە دەتوانێ لەگەل واقیعدا لێکنزیکبوونەوەی بۆ بکرێت یەك شتە ئەویش گۆڕینی ئەو بیرە بێهودەو هیچەیە بە بیرێکی سوکتر یان کەمتر، یان دەکرێت بەبیرێکی دیکە پارێزگاری و پاسەوانی بکرێ، کەواتە ئەگەرچی لە تواناداهەیە ئەو پالنەرە، یان ئەو بیرۆکە سەپێنراوەو زۆرلێکراوە بگوازرێتەوە، بەلام هەرگیز ناتوانێ ئەو بیرە بەتالبکرێت، گواستنەوەی دیاردەکانیش واتە دوورکەوتنەوە لە شێوەی سەرەتایی ئەوەش یەکێکە لە سیماکانی نەخۆشی دەمارگیری وەسواسی.

لەپال ئەو پالنەرە، یان بیرە سەپێنراوە وەسواسییە، ئەگەرچی ناوەڕۆکەکەی سالب (نێگەتیڤ) یان (پۆزەتیڤ) موجەب بێت، نەخۆش لە دووتوێی خۆیدا دووچاری گومان و نیگەرانی و دلەڕاوکێ دەبێت، لە عەقلیەتی نەخۆشدا گومانێك دەردەکەوێت، بۆیە هەولدەدات خۆی بە شتە جێگیرەکانەوە پەیوەست بکات، بەگشتی لە دەرئەنجامی هەموو ئەوانەشەوە نەخۆش دووچاری گومان و حەپەسان و سستی و

سنوردانانی ئازادی دەبێت، واتە حاڵەتەکە چ بارێکی سالب لەخۆ بگرێت یان موجەب، نەخۆشەکە لە نێو گوماندا تلدەخوات.

لێرەدا فرۆید دەڵێ دوو نموونە دەهێنمەوە کە ماوەیەکی زۆر دووورودرێژ لە ژێر چاودێری مندا بوون ئەرکی چارەسەرکردنم لە ئەستۆ گرتبوو:–

ژنێك لە تەمەنی ((30)) ساڵیدا بوو، بە شێوەیەکی زۆر ترسناك سکالای لە دیاردەی وەسواسی دەکرد، ئەو کۆمەڵە کردارە سەپێنراوە، کە لە میانی رۆژێکدا دووبارەی دەکردەوە بەڕاستی جێگای سەرنج راکێشان بوون، لە ژوورەکەی خۆیەوە بەهەڵەداوان خۆی دەگەیاندە ژوورەکەی تەکییەوەو لە شوێنێکی دیاریکراو بەرامبەر مێزی نانخواردن دەوەستا، ئەو مێزەش نێوەڕاستی ژووری داگیرکردبوو، لەم حاڵەتەدا بانگی نۆکەرەکەی خۆی دەکردو فەرمانێکی رادەگەیاند، جا هەرفەرمانێك بایە، ئینجا بەپەلە بۆ ژوورەکەی خۆی دەگەڕایەوە.

راستە ئەو دیاردە نەخۆشییە هیچ ترسناکی تیادا بەدی ناکرێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەش جێگای خۆتێهەڵقوتانە، دەکرێ لە رێگایەکی راستو بێگومانیش بگەینە راڤەکردنی ئەو مەسەلەیە، بێ ئەوەی پزیشك بێتە نێوەوە، بەڵام من بێ ئەو نەمدەتوانی شتەکان ببینم، واتە نەمدەتوانی پێشبینی مانای ئەو کردە سەپێنراوانە بکەم، چونکە هەرچەندە لە نەخۆشم دەپرسی بۆ وادەکەیت؟ ئەو بە ((نازانم)) وەڵامی دەدامەوە، بەڵام دوای ئەوەی بەسەر ئاژنینی دەروونیدا سەرکەوتنی وەدەستهێنا، بەرەبەر هەندێك راڤەکاری دادەست کە پەیوەندیان بە کارەساتی کردارە سەپێنراوەکەوە هەبوو، ئەو ژنە بەر لە ((10)) ساڵ شوی بە پیاوێك کردبوو کە زۆر لەو بەتەمەنتر بوو، لەشەوی بەزاوابوون ئەو پیاوە دووچاری چووك–کێر هەڵنەسان ببوو، شەو هاتو رابورد ئەو پیاوە هەر لە نێوان ژووری خۆیو بووکدا لە هاتوو چۆکردندا بوو تا هەوڵی جووتبوون بدات، بەڵام دواجار بێ ئاکام مایەوە، بۆیە لە بەیانی رۆژی داهاتوو شووەکەی پێی دەڵێ ((من شەرم لە نۆکەرەکە دەکەم، ئەو نۆکەرەی بە ریکخستنی جێگاکان هەڵدەستێ)) بۆیە هەردووکیان بڕیار دەدەن شووشەیەك مەرەکەبی سوور بەسەر جێگاکەدا بکەن، بەڵام بەر ئەو شوێنە دیاریکراوە ناکەوێت کە دەبایە پەڵە خوێنەکەی لێبایە.. لێرەدا ئایا ئەو یادگارییەو کردارە سەپێنراوەکە چ پەیوەندییەکیان بەیەکەوە هەیە، ئایا چوونە ژوورەکەی دیکەو بانگکردنی نۆکەرەکە هەرتەنها دوو واقیعی هەتیوون، کە دەکرێت بە هەڵوێستی ئەسڵییەوە پەیوەستیان بکەین، نەخۆشەکە بۆ ژووری دووەم پێشمکەوتو لەبەرامبەر مێزی نانخواردن رایگرتم، لەسەر چەرچەفی مێزەکە پەڵەیەکی سووری گەورەم بەرچاوکەوت، روونیکردەوەو گووتی من لە بارێکدا بەرامبەر ئەو مێزە دەوەستم کە نۆکەرەکەم لەکاتی بانگکردنندا ناتوانێ بێ دیتنی ئەو پەڵەیە بێرەدا تێپەڕێت، بەمجۆرە گوومانم نەما، هەردووحاڵەتەکە، واتە دیمەنی شەوی بەزاوابوونو کردارە سەپێنراوەکە تێکئالابوون، بەڵام ئەو حاڵەتە زۆر شتی تریشی لێدەبێتەوە، ئەوەی ئاشکراو روونە ئەوەیە کە هەر لە سەرەتاوە نەخۆشەکەمان خۆی لەگەڵ شووەکەی تەماهی کردووەو لاسایی ئەو دەکاتەوە لە ژوورەکەی خۆیەوە بەرەو ژووری دووەم لە هاتووچۆکردانداندایە، بەڵام تاکو ئەو لاسایی کردنەوە تەواو بکەوێتەوە، لەبری شوێنی نووستنو کەرەسەکانی خوانی نانخواردن وەك بە دیلێك بەکاردەهێنرێ، ئەوەش شێوەیەکی هەڕەمەکیانە لە خۆدەگرێت، بەڵام نامانەوێت لێکدانەوە بۆ رەمزییەتی خەون بە شێوەیەکی بێهودەییانە بە ئەنجام بگەیەنین ((لە خەونیشدا دەکرێ

ڕەمزی خوانی نانخواردن کە بەشێوەیەکی زۆر دەردەکەوێت بەدیلی شوێنی نوستن بێت)) زەواجیش واتە جووتبوونی مێزی نانخواردن و شوێنی نووستن، لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت کە کرداری سەپێنراو مانای خۆی هەیە، مانایەك دەنوێنێ کە دووبارەکردنەوەی دیمەنە راگەیانراوەکە نیشاندەدات، ئەو دیمەنەی کە لە دووتوێی دەلالەتی وەسفەکانییەوە خۆی نومایش دەکات، بەو مانایەش نییە کەوامان لێبکات بە رواڵەتەکان رازیبین، بەڵکو ئەگەر بۆ راڤەکردن خۆمان بخەینە ژێر پەیوەندی دیمەنە راگەیەنراوەکەو کردارە سەپێنراوەکە رەنگە تارادەیەك بتوانین دەستبەسەر کۆمەڵێك زانیاری و جێکەوتەی دووردا بگرین و نیازو مەبەستی کرداری سەپێنراویش لەم نێوانەدا روونبکەینەوە، ناوەڕۆکی ئەو مەبەست و نیازە، یاخود ئەوەی لێرە بە چاوو دەبینرێت:- بانگکردنی نۆکەرەکەو سەرنجراکێشانی بۆ پەڵەکە تەواو پێچەوانەی دەستەواژەی ((من شەرم لە نۆکەرەکەم دەکەم))ی شووەکەی دەبێتەوە، کەواتە ئەگەر ئەو رۆڵی شووەکەی وازی بکات دەڵێ: من شەرم لە نۆکەرەکە ناکەم، چونکە پەڵەکە لە شوێنی دیاریکراوی خۆیدایە، لێرەدا دەبینین نەخۆشەکە بەلاسایکردنەوەی دیمەنەکە رازی نییە، بەڵکو راستی دەکاتەوە و بەسەرکەوتوویی لەقەڵەمی دەدات، واتە دەیەوێت بڵێت: نەخێر ئەوەی وایکرد پەنا بۆ مەرەکەبی سوور بەرین چوك هەڵنەسان بوو، وەك ئەوەی کە خەونەکانی ئەو دیمەنە لە کردارێکی ئێستاییدا جێبەجێکرابێت، ئەوەش بە تەواوی کەوتۆتە ژێر هیواکانییەوەو هیواخوازە کە شووەکەی سەرکەوتن بەسەر فەشەلەکەی پێشودا بهێنێ.

بەپێی ئەو یادەوەریانەوە هەموو ئەوشتانەی کە دواتتر دەربارەی ئەو دەتوانین بزانین دەکرێ بە کردارە سەپێنراوەکە پەیوەستی بکەن، هەرچەندە ئەو ئافرەتە چەندان ساڵە جیا لە شووەکەی ژیان بەسەردەبات، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەرگری لەبەرەوابوونی شووەکەی دەکات، راستە لێرەدا بەنیسبەت ئەو بواری ئەوە نییە کە دەستلەملانێ لەگەڵ شووەکەی بکات، هۆکەی بۆ ئەو گومانە دەگەڕێتەوە کە لە خۆیەوە وشەی بێزراو دەداتە پاڵ خۆی، واتە هەرچەندە لەسەر وەفایی خۆی ماوەتەوە بەڵام لەبەرئەوەی بێزراوە بۆیە ناکرێ پێکەوە بژین، واتە ئەو ئافرەتە هەمیشە هەوڵدەدات پلەی شووەکەی لە خەیاڵی دانەبەزێت بۆیە هەمیشە لە دڵی خۆیدا بیانوو بۆ حاڵەتەکە دەهێنێتەوە، لەلایەکی دیکەش نهێنی ئەو نەخۆشییە شاراوەیە وای لێدەکات کەوا هەمیشە شووەکەی لە قسەی خەڵکی بپارێزێ، بیانووش بۆ پێکەوە نەژیان دەهێنێتەوە، چونکە دەتوانێ بە جیا لەوەیش لە ژیانێکی خۆشدا بژی، بەمجۆرە شیکردنەوەی دەروونی بۆمان ڕووندەکاتەوە کە کرداری سەپێنراو کە هیچ بەلامانەوە گرینگ نەبوو پەیوەستە بە ناوکی شاراوەی حاڵەتی ئافرەتە نەخۆشەکە، واتە ئێمە لێرە پەردەمان لە سەر کۆمەڵێك نهێنی دەمارگیری وەسواسی هەڵمالی..

نموونەی دووەم تەواو جیایەو نموونەیەکە بڵاو، ئەویش ئەو تەقسەیە کە بەر لەخەوتن نەخۆشەکەم پێیهەڵدەستێ..

کچێکی جوانکیلەی تەمەن (19) ساڵانەو پڕبەهرە، تاقانەی دایك و باوکییەتی، بەهۆی زیرەکی وزانیارییەکانیەوە توانی بووی بەسەر دایك و باوکیدا زاڵبێ، هەروەها لە منداڵیدا خۆی بەگەورە دەهاتە بەرچاوو، ئەو کچە لەم چەند ساڵەی دوایدا بەبێ هیچ هۆیەك دووچاری حاڵەتێکی دەمارگیری ببوو تا رادەی نەخۆشبوون هەراسانی کردبوو، زیاد لە پێویست توندوتیژی ڕووبەڕووی دایکی نیشاندەدا،

پاشان هەمیشە توندی دەنواندو بەرەو گومان‌و دڵەڕاوكێ دەچوو، تا وایلیێهات بڕیاربدات كە هەرگیز ناوێرێت بەتەنها شەقام‌و گۆڕەپانی گەورە ببڕێت.

ئەمجۆرە حاڵەتە، حاڵەتێكی نەخۆشی ئاڵۆزەو بەلایەنی كەم دەكرێ بە دوو جۆر دەستنیشانی حاڵەتەكەی بكەین، یەكەم ترس لە شوێنی كراوەو دووەم دەمارگیری وەسواسی.

لە خاڵی یەكەم ناوەستین، بەڵكو ئەوەی بەلامانەوە گرینگە ئەو تەقسەیە كە نەخۆشەكە بەر لە خەوتن بۆخۆی سازیدەكات، هەرئەویش سەرچاوەی غەم‌و كینەی باوك‌و دایكێتی..، رەنگە بە مانایەك لە ماناكان بتوانین بڵێن هەموو كەسێ دەكرێ بەر لە نووستن تەقسی دیاریكراو بەخۆی هەبێ، یان بەر لە خەوتن پارێزگاری لە نواندنی هەندێ كردار بكات، بێ جێبەجێكردنی ئەو كردارانەش خەوی لێنەكەوێت، كەواتە ئەویش هەموو شەوێ، هەندێ شێوە بە جۆرێكی حەرفی دووبارە دەكاتەوەو لە دووتوێی ئەو دووبارە كردنەوەیەشدا دەكەوێتە گواستنەوە لە حاڵەتی بێداری بۆ خەوتن، بەڵام مەرجی كەسی سروشتی كە دەكەوێتە ئەو حاڵەتە شێوەیەكی عەقڵانی لە خۆدەگرێت، لەسەر ئەم ئەساسەش قابیلی تێگەیشتنە، یاخود رەنگە پەیوەندییەكی پتەوی بە بارۆدۆخی دەرەوەدا هەبێت، بەمجۆرەش دەتوانێ خۆی لەگەڵیدا بگونجێنێ بێ ئەوەی كاتی خۆی لەدەست بدا، بەڵام تەقسی نەخۆشەكەی ئێمە تووندەو كۆمەڵێك قوربانی بەسەرخۆیدا فەرزدەكات, خۆشی دەخاتە پاڵ كۆمەڵێك هۆی بە رواڵەت مەعقول، رەنگە ئەگەر زۆر ورد نەبینەوە نەتوانین ئەو تەقسە لە تەقسی سروشتی جیابكەینەوە، بەڵام ئەگەر زێتر بەرەو ناوەوەی ئەو تەقسە دابچین‌و سەرنج بدەین دەبینین لە هەندێك مەرج پێكهاتووە كە هیچ بیانوویەك لە خۆناگرێت، هەندێ مەرجیش شێتانە دەكەوێتەوە، بیانووی ئەو رەدیفانە ((احتیاطات)) كە شەوانە نەخۆش پێی هەڵدەستێ وەك پێویستییەك بۆ خەوتنی بە هێمنی..و خۆ دورخستنەوە لەو شتانەی كە ژاوەژاوییان لێدەكەوێتەوە، بۆ جێبەجێكردنی ئەو كارانەش بەر لەخەوتن هەموو شەوێ بەو رەدیفانە هەڵدەستێ:- وەستاندنی كاتژمێری هەڵواسراوی دیوار لەكاركردن، وەدەرنانی هەموو كاتژمێرەكانی دیكە بێ جیاوازی، تا دەكاتە كاتژمێرە بچكۆلەكەی دەستی خۆیشی، پاشان كۆكردنەوەی لولەك‌و ئینجانەی گوڵەكانی سەر كتێبخانە، بە شێوەیەكی وردو هۆشیارانە تاكو لەشەودا نەكەو نەخوارەوەو لەخەو بەئاگای بهێنن، ئەو دەزانێ نووستن هەموو ئەو شتانە ناهێنێ كە پێی هەڵدەستێ، هەروەها دەزانێ چركەچركی كاتژمێرە بچووكەكەی دەستی كە لەنێو قاوغی تایبەت بەخۆیدایە خەو لە چاوان نازڕێنێ، هەروەك دەزانین چركەچركی رێكوپێكی كاتژمێری دیوار خەو لە چاوان ناكات، بەڵكو بە پێچەوانەوە رێكیدەخات، هەروەها دەزانێ ترس لە لولەو ئینجانە لە واقیعدا هیچ بەڵگەیەك لە خۆ ناگرێت، بەڵام بەنیسبەت ژوورەكانی دیكە تەقسەكە پێچەوانەی هێمنییەكە داوادەكات دەرگای نێوان خۆی‌و دایك‌و باوكی بە كراوەی بمێنێتەوە، بۆ دڵنیابوونیش بە شتێ راگیری دەكات، خودی ئەو رەدیفە دەبێتە هۆی ژاوەژاو نانەوە.. لەو رەدیفە گرینگانەی كە شوێنی ئاوڕدانەوەو سەرنجی زۆرە، پەیوەندی بە شوێنی خەوتنەوە هەیە: ئەو ناهێڵی سەرینی لای سەرەوە بە باهوە ((عارضة)) دارینەكە بكەوێت، سەرینە بچوكەكەی ژێر سەریشی بە شێوەیەكی دیاریكراو دەخاتە سەر سەرینە گەورەكەو سەریشی بە ئاراستەی نێوان درێژایی شێوە دیاریكراوەكە دادەخات.

www.dengekan.com

بەلاّم لەبەرئەوی لێفەکەی بە پەڕ ئاخنراوە، بۆیە سەرەتا بەرلەوەی بە خۆیدا بدات دەبێ هەڵیتەکێنێ تاکو لای خوارەوەی لەلای سەرەوە ئەستورتر بکەوێتەوە، بەلاّم ئەو لە تەقسەکەی خۆیدا ئەو شتە ناهێڵێ، واتە هەموو لایەك وەك یەك لێدەکات تاهیچ لایەك لە لایەکی دیکە ئەستورتر نەبێت، وەگو گوتمان هەموو ئەو کارانەش بە شێوەیەکی لە رادەبەدەر وردەکارانە ئەنجام دەدات، بەوردی هەوڵدەدات بە سەریاندا بچێتەوەو هەمیشە هەموو ئەو کارانەش نزیکەی کاتژمێرێك یان دوو کاتژمێر دەخایەنێت، لەو ماوەیەشدا دایكو باوکی نەخۆش خەو ناچێتە چاویانەوە.

شیکردنەوەی ئەو کارە سەپێنراوانەی نەخۆشو رقوکینەو بێزارییەکان هەروا بە ئاسانی دەستەبەر نەکراون بەڵکو سەرەتا چەندان پرۆژەم بۆ لێوردبوونەوە پێشکەشی نەخۆش کرد، بەلاّم ئەو هەمیشە رەتی دەکردەوە، یاخود بە چاوێکی کەم سەیری پرۆژەکانی دەکردم، بەلاّم دواتر پەرچەکرداری رەتکردنەوەکانی سەرەتا، قۆناغێکی گرینگی بە دوای خۆیدا هێنا، لەم قۆناغەدا کچەکە بایەخی بە شیمانە پێشکەشکراوەکان داو، دەستیکرد بە ئامادەکاری هەموو ئەو شتانەی کە بە دڵیدا دەهات، بە گوێرەی شیمانەکان بەرەو یادەوەرییەکانو بونیادی جێکەوتەکەی رووداوەکانی گەڕایەوە لە دواجاریشدا هەموو راڤەکارییەکانی ئێمەی بۆخۆی دادەڕشتەوەو ئینجا قەناعەتی پێدەهێنا.. لەدەرەوەی ئەو پرۆسەیەشەوە ئەو هەمیشە ترسێك داگیری دەکردو بەوردی کردارە سەپێنراوەکانی وەك گوتمان جێبەجێ دەکردو پاشان بەرەبەرە ئەو کردارانە کەمبوونەوەو ئینجا بەرلەوەی بگەینە کۆتایی چارەسەرکردن دواجار وازی لە هەموو تەقسەکان هێنا..

هەموو ئەو راڤەکارییانەی لێرەدا پێشکەشی دەکەم هەرتەنها بەرهەمی چەند دانیشتنێك نییە بەڵکو لەکارکردنی چەندان هەفتەو مانگ هاتۆتە بەرهەم تا بەرە بەرە نەخۆشەکە درکی بەوەکرد کە نەهێشتنی کاتژمێر لەشەودا بۆخۆی دەلالەتی رەمزی مێینەیە بە شێوەیەکی رێکوپێكو لەماوەی یەکساندا بۆ نموونە ئافرەتان دەڵێن بێنوێژی مانگانەمان وەك کاتژمێر رێکوپێکە، بەلاّم وەك دیمان نەخۆشەکە پێشتر لەوە دەترسا کە چرکەچرکی کاتژمێر خەوی لەچاو بزڕێنێ، رەنگە ئەو چرکەچرکە بەشێوەیەکی رەمزی لێدانی (میتکە) لەحاڵەتی خرۆشانی سێکسی بنوێنێ، ئەو هەستە وروژاوەش زۆرجار لەخەوی کردووە، لەلایەکی دیکەوە ترسان لە میتکە ترسانە لە بریندارکردن بۆیە سەرەڕای راوەستاندی کاتژمێری دیوار لە هەموو ئەو کاتژمێرانەش دوور دەکەوتەوە کەکاریان دەکرد.

هەروەها کۆکردنەوەی لولەكو ئینجانەی گوڵەکان وەك هەموو ئەوانەی دیکە دەلالەتی رەمزی مێ لەخۆ دەگرێت، واتە ترسان لە شکانو بەربوونەوە یان بێ مانا نییە، ئێوەش شتێ دەربارەی ئەو دابە باوە دەزانن: کە لە کاتی مارەبڕینو دەستنیشانکردن کاتێ پەرداغێ یان قاپێکی شووشە دەشکێ، هەرپیاوێك لە ئامادەبووان دەست بەسەر پارچەیەکدا دەگرێ، ئەوەش لە راڤاکردندا بۆ قۆناغی شووکردنی بەر لە تاکانە دەگەڕێتەوە، واتە وازهێنان لەو هەقەی کەدەشێ بۆ هەر پیاوێك بەراست بگەڕێت، یان هەرپیاوێك وای دادەنێ ئەوکچە مارەی لەو بڕێت.

نەخۆشەکەمان ئەو بەشەی لەکرداری تەقسەکەی بە یادەوەرییەکی دیاریکراوی مناڵی خۆیو هەندێ خەواتر بەند دەکرد، ئەو کاتەی لە مناڵیدا دەفرێکی شووشەی بەدەستەوە بووەو بەربۆتەوە، دەفرەکەی لەدەست شکاوەو دەستی زامدارکردووەو خوێنێکی زۆری لێهاتووە.... ئینجا لەپاش ئەوەی کۆمەڵێك

زانیاری بە هۆی ئەزموونی ژیانەوە دەربارەی پەیوەندی سێکسی بەدەستهێنا ئیتر بۆخۆی ترس‌و دڵەڕاوکێی لەخۆ بارکردووە، بەوەی کە ئەگەر لەشەوی بەزاوابووندا دووچاری خوێنبەربوون نەبێت لەم حاڵەتە لای شووەکەی گومان لە کچێتی‌و پەردەی بوکێنی ئەو دەکرێت، یاخود بەرامبەر خوێنبەربوون لەشەوی بەزاوابووندا ترس‌و دڵەڕاوکێ داگیری دەکات، کەواتە کۆکردنەوەی لولەك‌و ئینجانەکانی سەرکتێبخانە دەلالەت لە رەدیف وەرگرتن دەکات بەرامبەر شکان‌و زامداربوون، واتە شکانیش راستەوخۆ بە پەردەی کچێنییەوە خۆی بەند دەکا، بەڵام رەدیف وەرگرتن لەبارەی ژاوەژاو هیچ پەیوەندییەکی بەو مەسەلانەوە نییە..

لە لایەکی دیکەوە رۆژێك لەپڕ مانای سەرەکی تەقسەکەم دۆزییەوەو بۆم دەرکەوت کەبۆچی نایەوێت سەرینەکە بە باهوی دارینەکە بکەوێت، کاتێ گوتی:- سەرین هەمیشە دەلالەت لە ئافرەت دەکات بەڵام باهوی چوارپایەکە پیاوە، بەو مانایە ئەو دەیەوێت بەکارێکی سیحری ((ئەگەر ئەم گوتەیە بشێ)) هەڵسێ ژن‌و پیاو لەیەك بکات، یاخود رێگای جووتبوون لە دایك‌و باوکی بگرێت، بەرلەوەی ئەو تەقسە دەستی بەسەردا بگیرێ بەماوەیەکی زۆر ترس بەسەریدا زاڵ ببوو، بۆیە دایکی بڕیاریدا دەرگای نێوانیان بە کراوەیی بمێنێتەوە، ئینجا دواتر ئەویش پارێزگاری لێکردوو پاشان خستییە دووتوێی تەقسەکەیەوە، بەمجۆرەش دەرفەتی چاودێریکردنی دایك‌وباوکی بۆ هەڵکەوت بۆئەوەی سوود لەو دەرفەتە وەربگرێ، چەند مانگێك خۆی دووچاری خەوزڕان کرد لەم ماوەیەشدا لەدیدی خۆی وای دادەنا لە میانی کاتێك‌و کاتێکی دیکەدا خۆی لەنێوان دایك‌و باوکیدا دەبینێتەوە، لەو کاتەشدا ((سەرین))و ((باهوی چوارپایە)) بەڕاستی لێك جیادەبنەوە، دواتر بەهۆی ترس دروستکردنی وای لە دایکی کرد کە رێگەی پێبدات بچێتە پاڵ باوکی بێ ئەوەی هیچ لایەك هەست بە وەڕەسی‌و بێزاری بکەن، بێگومان ئەو هەڵوێستە پێشتر بیری لێکراوەتەوەو دەکرێ شوێنەواری لە تەقسدا پەنجەی بۆ ببرێت.

لەلایەکی دیکە ئەگەر سەرین رەمزی مێ بێت، ئەوا کرداری هەڵتەکاندنی لێفە تا لای خوارەوەی هەڵپەنمێ لەخۆیدا مانایەك دەنوێ ئەویش سکپڕبوونە، بەڵام نەخۆشەکە هەوڵی لەباربردنی ئەو کارە دەدات کەماوەیەکە ترسی لەو حاڵەتەیە بۆیە وەك گوتمان هەمیشە چاودێری دایك‌و باوکی دەکات، نەوەك بەیەك بگەن‌و منداڵێکی نوێ پەیدابێ‌و بەربەرەکانی ئەو بکات، کەواتە هەر بەومانایە سەرینە گەورەکە رەمزی دایکەو سەرینە بچوکەکەش هەردەبێت رەمزی کچە بچوکەکە بێت، دانانی سەری نەخۆشەکەمان بە ئاڕاستەی تەوەرەی نێوان شێوە دیاریکراوەکە بەو مانایەیە کە شێوەی دانانی هەردوو سەرینەکە وێنەی کۆئەندامی زاووزێی مێیینە دەگەیەنێت دانانی سەریش بەو ئاراستەیە رۆڵی ئەندامی نێرینە وازی دەکات ((واتە رەمزی چوکە)).

لەلایەکی دیکەش سەرنج راکێشانی ئیرۆسیانەی ئەو کچە بۆلای باوك سەرەتاکەی بۆ قۆناغی منداڵی دەگەڕێتەوە یان بە مانایەکیتر گرێی ((ئەلکترا)) دەگەیەنێت دەستبەردانی خۆشەویستی دایکیش راستەوخۆ بەو مەسەلەیە پەیوەستە.. بەمجۆرە لە دووتوێی ئەو دوو نموونەیە بۆمان دەردەکەوێت کە دیاردەکانی دەمارگیری، هەروەك هەڵە ((هەڵخلیسکانی زمان))و خەون مانایان لە توێی خۆیاندا هەڵگرتووەو هەموو ماناکانیش راستەوخۆ بە ژیانی نەخۆشەکەوە بەندن.

لێرەدا، دەمەوێت قسە لەسەر دوو ئەنجامی گەورەو گرینگ بکەم کە تائێستا باس نەکراون.

یەکەم: هەردوو نەخۆش شتێکیان لاجێهێشتم، ئەوشتەش بۆ بەشێك لە رابردووی ئەوان دەگەڕێتەوە، ناتوانن لێی جیاببنەوە بەڵام وەك گوتمان لەگەڵ ئەوەشدا بە ئێستاو ئایندەیان نامۆیە، ئایا گەڕانەوە بۆ ئەوشتە نامۆیە پەیوەندیی بە کلۆڵی ساتەوەختی ئێستای ژیانەوە هەیە؟ وەك سەرنەکەوتنی زەواج لە نەخۆشی یەکەم، یاخود پەیوەندیی بە بەشێك لە رابردووی لەبیرکراوی نەخۆشدا هەیە؟..

نەخۆشی دووەمو ئەوشتانەی کەدەکرێ بەکورتی ئیشارەتیان بۆ بکەین ئەوەیە کە لەبەرئەوەی نەخۆشە بۆیە ناتوانێت شووبکات، لێرەدا دروستکردنی ئەو حاڵەتە پەیوەندیی بە ئێرۆسییەتی کچەکەوە هەیە، کە لە تەمەنی پێگەیین ((بلوغ)) هەستی پێکردووە، واتە ئەوەی لای ئێمە ئاشکرایە ئەوەیە ئەوکچە بۆیە شووناکات تاکو لای باوکی بمێنێتەوە، ئەوەش یەکێکە لە سیفەتە گشتییەکانی دەمارگیری. بەومانایەش دەکرێ بڵێین دیاردەکانی نەخۆشو بەداواداهاتووەکانی ئەم دیاردەیە بۆ قۆناغێکی دیاریکراوی ژیانی نەخۆش دەگەڕێتەوە، ڕەنگە بەمجۆرەش پەیوەندییەکی نزیکی بە سەدمەی لە دایکبوونەوە هەبێت، بەومانایەش لەسەر ئەو ساتەوەختە جێگیر دەبن کە ڕووداوەکە تیایدا ڕوویداوە بۆ نموونە لە نەخۆشی هیستریادا دەبینین هەر نۆبەیەك کە نەخۆش دەیگرێ دەکاتە هێنانەوەی تەواوی هەڵوێستەکە، یاخود دووبارە بەبیرهێنانەوەی تەواوی ڕووداوە لەبیرکراوەکەیە، ئەوەش گرخواردنی نەخۆشە لە بارێکدا کە ناتوانێ بە شێوەیەکی سروشتی وەڵامیان بداتەوە.. وەك لەپێشدا گوتمان دەمارگیری بۆ بەشێکی قۆناغی منالی دەگەڕێتەوەو لە زۆربەی باردا ئەو بەشەش جێگیرە، بەو مانایەش هەموو حاڵەتەکانی دەمارگیری جۆرێکە لە جێگیربوون، بەڵام هەموو جێگیربوونێك وەك پێویست دەلالەت لە دەمارگیری ناکات، بۆ نموونە غەم هەرگیز لە ڕێچکەی دەمارگیریدا ناژمێردرێت.

دووەم: لە شیکردنەوەی ئەو دەرئەنجامەدا بێ ئەوەی بکەوینە ئاڵۆزکاری، دەتوانین قسە بکەین وەك لە بارەی نەخۆشی یەکەممانەوە گوتمان: کردارە وەسواسییەکان لە ڕواڵەتدا هیچ مانایەك لەخۆناگرن، بەڵام لە دووتوێی یادەوەرییەکانەوە توانیمان پەیوەندییەکان بدۆزینەوە، هەرلەمیانی رابردووی لە بیرکراوی نەخۆشەوەش نیازی کردارە وەسواسییەکانمان دیاریکرد، بەڵام لێرەدا خاڵێك هەیە دەبێ بەرامبەری هۆشیار بین، جا کە نەخۆش درك بەو پەیوەندییانە نەکات، یاخود بەشێکی رابردووی خۆی لە بیر دەکاتو نازانێ پاڵنەرێکی تایبەت بەو کردارە هەیە، کە تاکە هۆی پۆزەتیڤی ((ئیجابی)) کردارە وەسواسییەکان لەخۆ دەگرێت پۆزەتیڤ بەو مانایەی کە دەرفەتێ بە ڕووداوە ئازاراوییەکانی رابردوو دەدرێت، یاخود بە مانایەکی دیکە ئامانج لە وەبیرهێنانەوەی ڕووداوە ئازاراوییەکانی رابردوو راستکردنەوەی حاڵەتەکانی رابردوو دەگەیەنێت، راستکردنەوەی حاڵەتەکانیش، یان پڕکردنەوەی بۆشاییەکانی ناخی مرۆڤ بەداهێنانی شیکردنەوەی دەروونییەکانەوە بەندە، بۆ نموونە:– ئەوەی لەکردارە وەسواسییەکانەوە بەمانا ناوزەدمان کرد لای نەخۆشی یەکەم ئەسڵەن وجودی نەبوو، کەواتە لە دووتوێی ئەو مانایەدا، ڕەوگە دەروونییەکانی ژیان کاریگەری دیاریکراو دەگێڕن، کردارە وەسواسییەکانیش جگە لە دەرئەنجامی ئەو ڕەوگە دەروونیانە شتێکی دیکە نییە، بەڵام لای نەخۆش هەموو مەرجە دەروونیەکان لە دەرەوەی مەعریفەو ئاگادارییەوە خۆیان حەشارداوە بۆ نموونە ((برنهایم)) کە نەخۆشەکانی خۆی بە هۆی خەواندنی موگناتیسییەوە چارەسەر دەکرد، ڕۆژێك نەخۆشێکی خەواندبوو، ئینجا هەر لە خەوادا فەرمانی پێدا کە دوای بێداربوونەوە بە پێنج دەقیقە, چەترێ لە

هۆڵەکـەی بەرامبـەریان هەڵبـدات، کاتـێ نەخۆشـەکە بێـداربۆوە وەك پێویسـت ئـەو فەرمانـەی ئـەوی جێبەجێکرد، بەڵام بێ ئەوەی هیچ شتێ دەربارەی ئەو کردارە بزانێت، بەومانایە پەیوەندی راستەوخۆ لە نێـوان کـردارە سـەپێنراوەکان و رەوگـە دەروونییـە ناشـعورییەکانەوە هەیـە، هەرلـە میـانی ئـەو پەیوەندییەشەوە نەخۆشی دووەم کاتێ ناهێڵێ سەرینە گەورەکە بەر باهوی چوارپایەکە بکەوێت لە بنەڕەتدا پێچەوانەی حاڵەتەکەی ئەو نییە، بەڵام ئەو وای دەبینێ کە بە نیسبەت ئەو یاسایەوە بێزراوە، بێ ئەوەی بنەڕەتەکان هەست پێبکات، یان بێئەوەی بزانێ مانای چییەو پاڵنەرەکان درك پێبکات ئەو پاڵنەرانەی کە وزەکانی ئەو دەمژن...

فرۆید دەڵێ لەگەڵ ((برویر)) چەخت لەسەر ئەوە دەکەمەوە:- کە هەرجارێك بە دیاردەیەك لە دیاردەکان بگەین دەکرێ لە دووتوێی ئەم دیاردەیە رەوگە ناشعورییەکانی لای نەخۆش کە مانای ئەو دیاردەیەی لەخۆ گرتووە دەستنیشان بکەین، بەڵام دەشکرێ ئەو مانایە بە نائاگایی بڕوات تا بە حاڵەتی بەدیارکەوتنی دیاردە دەگات، ئەوەی لێرەدا جێگەی ئیشارەت پێدانە ئەوەیە کە رەوگە شعورییەکان ناگوازرێنەوە تا دیاردەکان ئازاد نەکەین. واتە بە نەمانی دیاردەکانەوە دەتوانین ناشعور بەرەو شعور بەرین، ((برویر)) بە پێی ئەو تەکنیکە توانی نەخۆشە هیستریدارەکە چاکبکاتەوە، یان لە دیاردەکان ئازادی بکات.. ئەو دۆزینەوەی ((برویر)) من بە شێوەیەکی دیکە دەریدەبڕم:- دیاردە لە بەدیلی شتێ پێکهاتووە کە نەیەتوانیووە خۆی بۆ دەرەوە دەربڕێت، واتە دیاردە بەرهەمی ئەو رەوگە لەکارکەوتووەیە کە کۆمەڵێك کردار رێگای گەشەکردنیان پێگرتووە بۆیە بە ونبوونی دیاردەکان مەرجە ناشعورییەکان بەرەو شعور دەچن.

لێرەدا دەکرێ هەموو ئەوانە بەمجۆرە کورتبکەینەوە بڵێین گرینگی چارەسەرکردنی شیکردنەوەی دەروونی گواستنەوەی هەموو ماددە ناشعورییەکان ((کەهۆی نەخۆشییەکەن)) بۆ ماددەی شعوری، هەروەها دەکرێ ئەوەش لەم شێوەیەدا خۆی بنوێنێ:- پڕکردنەوەی هەموو بۆشاییەکانی یادەوەری نەخۆش و رزگارکردنیان لە فەرامۆشکردن کەواتە فەرامۆشکردنە دەمارگیرییەکان رۆڵی گەورە لە ئاشکراکردنی دیاردەکان دەگێڕن، رەنگە ئەگەر نموونەی نەخۆشی یەکەم دووبارە بخەینە بەرچاو، دەبینین فەرامۆشکردن هیچ رۆڵێکی نییە، چونکە ئەو دیمەنەی ((شەوی نائومێدی بەزاوابوون)) فەرامۆش نەکردووە، هەروەها هیچ فەرامۆشکردنێکی دیکەش لەم رووەوە لە دروستکردنی دیاردەکانەوە رۆڵی دیاریان نییە، ئەو هەڵوێستە لای خاوەن تەقسەکە کەمتر دیارە لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ لە هەڵوێستی یەکەم نزیکە، واتە کاتێ دەیەوێت دەرگای نێوان ژووری خەوتنی خۆی و باوکی کراوەبێت، یان کاتێ هەوڵدەدات دایکی لە شوێنی زەوجی خۆی دابەزێنێ، هەموو ئەوانە بەجۆرێك یادکردنەوەی پێوە دیارە بەڵام ئەوەی کە جێگای سەرسوڕمانە ئەوەیە کە نەخۆشی یەکەم ئەو کردارە بێژمارە دووبارە دەکاتەوە، بێ ئەوەی بزانێ لە نێوان ئەوکردارەو رووداوی بە زاوابوون پەیوەندییەك هەیە..

لێرەدا مەسەلەی فەرامۆشکردنی یادەوەرییەکان نابێتە هۆی راگیرکردن و دوورە پەرێزکردنی مانا، بەڵکو تەنها دابڕاندن لە پەیوەندییەکانە کە تیایدا وا لە یادەوەری دەکرێت روداوەکان وەبیربخاتەوەو نوێیان بکاتەوە، بەڵام ئەگەر ئەم بۆ چوونە بە نیسبەت دەمارگیری وەسواسی بەس بێ، ئەوە بێگومان بە نیسبەت هیستریاوە واناکەوێتەوە، چونکە نەخۆشی هیستریا لە بیرکردنێکی بەرفراوان لەخۆدەگرێت، لە میانی

شـیکردنەوەی هــەر دەمارگیرییــەکی هیستریشــدا زۆر بــە راشــکاوییەوە لــە بیرکردنــی ئــەو شــتانە رادەگەیەنێت و دەڵێت لە بیرم چووە لە زۆربەی کاتدا ئەو زنجیرەیە بۆ ساڵەکانی یەکەمی ژیانی نەخۆش دەگەڕێتەوە، واتـە لـەبیرکردنی هیستریانە لـە بیرکردنێکی راستەوخۆی مناڵکارانەیە، کەوا پەردەپۆشی قۆناغەکانی سەرەتایی حاڵەتە دەرونییەکان دەکات، ئەوەش هەر نەخۆش ناگرێتەوە بەڵکو ساغەکانیش دەگرێتـەوە، ئـەوە لەلایـەك، لەلایـەکی دیکـەش دەبیـنین لـەبیرکردن درێـژەی هەیـە تـا دەگاتـە رووداوە نزیکـەکانی ژیـان بـە دیارکـەوتنی نەخۆشـیش واتـە ونبـوون لـە نێـو لـە بیرکـردن و فەرامۆشـکردن، یـان ونکردنی راڤەکارییە گشتی و جوانەکانی یادەوەری، یاخود جێگرتنەوەی هەندێ یادەوەری درۆزنانە لە شوێنی یادەوەرییە راستەقینەکان، هەندێ جاریش یادەوەرییـە لـە بیرکـراوە دوورەکان دێن و شـوێنی یادەوەرییـە لـە بیرکـراوە نزیکـەکان دەگرنـەوە، سـەرەڕای ئـەوەی ئـەو یادەوەرییـە دوورانـە کـاتی خـۆی بۆشاییەکی زۆریان لەسەر رەوتە ئیستاتیکییەکانەوە بەجێهێشتووە. گوتمـان ئـەو شـوێنانەی یادەوەری سیمایەکی جیاکارانەی هیستریا بەدیاردەخات، هیستریاش کۆمەڵێك دیـاردە لـە تـوێی نۆبەکانیـدا لـە خـۆ دەگرێـت کـە بـە شـێوەیەکی گشـتی شـوێنیان لەسـەر یادەوەرییـەکان بەدیارناکـەوێت، بـەڵام ئەمانـە لـە دەمارگیری وەسواسیدا واناکەوێتەوە.

لێرەدا مانای دیاردە دەکرێت بە دوو جۆر تەماشابکرێت:- بۆچوونی ئەسڵی و بۆچوونی ئامانجدار -واتە یەکەم لە بۆچوونی ئەو رووداوانەی کە لە خۆیانەوە هەڵدەقوڵێ و دووەم لەبەر رۆشنایی ئەو نیازەی کە خزمەتی بۆچوونی ئەسڵی دەکات، کەواتە لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت کە ئەسڵی دیاردە بۆ ئەو بۆچوونانە دەگەڕێتەوە کە لەدەرەوە بۆناوەوە هاتووە و لە کاتێك لە کاتەکاندا واعی بوونە پاشان بەهۆی لە بیرکردن و فەرامۆشکردن کەوتونەتە دووتوێی ناشعورەوە، بەڵام ئامـانجی دیـاردە و نیازەکانی پێچەوانەیە، واتـە لـە هەموو حاڵەتەکاندا رەوگەی دەروونی و خودی ناوەوە بوونە, لـە کاتێك لـە کاتەکاندا وایان لێهاتووە کە ببنە واعی، بەڵام هەمیشە لە حاڵەتی وەعیشدا بەندی ناشعورن. کەواتە گرینگ نییە کە درێژبوونەوەی لە بیرکردن و فەرامۆشکردن ئەسڵی دیاردە بێت.

سەرەتا گوتمان لەکاتی وەقسەهێنانی نەخۆش هەمیشە دووچاری وشەی نازانم، هەرهێنـدەم لـە بیرمـاوە، هەرئەوەندەیـە.... دەبینـەوە، لەلایـەك هـەموو ئـەو ملنـەدان و بـەرگریکردن و بـەهیچ نەزانینـەو.... دەکرێ بەرگرییەکی سروشتی حەزەکانی ئیگۆی نەخۆش بێت، بەو مانایـەش هـەموو ئەرکـەکانی زاڵبوون کاری سەرەکی شیکردنەوەی دەروونییە چونکە ئەگەر شیکردنەوەی دەروونی بەسەر ئەو تەگەرانەدا زاڵ نەبێت هەرگیز رەوگە دەروونیەکان بەشعور ناگەن و دیاردەکانیش هەروەك خۆیان دەمێننەوە، لەلایەکی دیکـەش تەواوی ئەو بەرگریکردنانەش پەیوەندی بە کەبتبوونـەوە هەیـە، یـان بـە مانایـەکی دیکە ئەوەی ئێمـە لـە شـێوەی بـەرگری هەسـتی پێدەکـەین بـە سـەرکوتکردن یـان چـەپاندن نـاوزەد کـراوە، هـەر خـودی ئـەو کەبتکردنەش هۆی سەرەکی نەخۆشییەکەو سەیرورەتی چەپاندنیش مەرجی ئامادەکراوی دروستبوونی دیاردە لەخۆ دەگرێت، ئەگەر کەبتکردن مەرجی پێشوو بێت بۆ دروستکردنی دیـاردە، ئێمـە هـەروەك لـە پێشــەوە ئیشـارەتمان پێـدا دەزانـین کـە دیـاردە دێتـە نێـوەوە تـاکو شـوێنی شـتی دیکـە پڕبکاتـەوە، بەومانایـەش چـەپاندن دەکەوێتـە نێـوان ئـەوەی بۆخـۆی رایدەگەیـەنێت و ئـەوەی کـە بـەهۆی ئـەوەوە

دەگوازرێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نازانین ئەو پێکهاتە بەدیلە لەچی پێکهاتووە، ئەوەش تەگەرەیەکی دیکەیەو کۆمەڵێک پرسیاری لێدەبێتەوە.

بۆسەرچاوەکان:

بڕوانە:

النظرية العامة للامراض العصابية

- **فروید**

ص22**–ص**58

ترجمة/ جورج طرابش

دار الطليعة بيروت

بەرهەمە چاپکراوەکانی نووسەر:

1– **سێبەری ئاو –کۆمەڵە شیعر**– 1995.

2– **بازەمەنێك لە تەماشاکردنی ئاو بە ڕۆژبین –قەسیدە**– 1996.

3– **ئاگایی زمان زمانی ئاگایی –لێکۆڵینەوە**– 1999.

4– **تەنیا مەرگ –سێ دەقی شانۆیی–وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە**– 1999.

5– **تەنیا ئاو تەنیا باران –کۆمەڵە شیعر**– 2001.

6– **پەیبردن بە ژیان –پەیبردن بە شیعرو بوون– لێکۆڵینەوە**– 2001.

7– **شیعرییەتی دەق –ئەدۆنیس– وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە**– 2002.

8– **مرۆڤ لە ڕوانگەی فرۆید –وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە**– 2002.

9– **خەیاڵی زمان –لێکۆڵینەوە**– 2004.

10–**شوێنکاتی یەکەم لە دووەمو ئێستای سەگوڕ –لێکۆڵینەوە**– 2004.

11–**ئەدونیس**: **دوو گفتوگۆی ئەدەبی و فیکرییە– وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە**– 2005.

12–**خوێندنەوەی پەراوێز پەراوێزی خوێندنەوە–لێکۆڵینەوە**–2005

ئەو بەرهەمانە بۆ چاپ ئامادەن:

1– **ژیان دەڕوا ئاووئاو –کۆمەڵە شیعر.**

2– **دریدا–ڕەخنە لە سێنترالیزمی خۆرئاوایی/کۆمەڵێك وتارە لە عەرەبییەوە کراوەتە کوردی.**

3– **خوێندنەوەی ئەزموون، ئەزموونی خوێندنەوە– کۆمەڵێك گفتوگۆو وتاری ئەدەبی و فیکرییە– لەعەرەبییەوە کراوە بە کوردی.**